

тема:

Дорожня карта і адвокатура: робоча група провела засідання

с. 3

Огляд ключових рішень РАУ від 12 – 13 грудня 2025 року

с. 12

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ за грудень 2025 року – лютий 2026 року

с. 19

Історія адвокатури: Адвокат Антін Горбачевський: вшанування пам'яті та нові документальні відкриття у рік 170-річного ювілею

с. 94

ЗМІСТ

Новини та події

Дорожня карта і адвокатура: Робоча група провела засідання	3
Триває діалог між НААУ та Європейською Комісією на шляху до ЄС	5
«Закон про ототожнення: баланс між правом на захист і свободою слова» — в НААУ відбувся круглий стіл	5
Ми маємо вчитися в Україні, але, здається, цього не робимо, — очільник Асоціації адвокатів Литви	8

Рішення органів адвокатського самоврядування

Огляд ключових рішень РАУ від 12 — 13 грудня 2025 року	12
---	----

Комітети НААУ

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ за грудень 2025 року — лютий 2026 року	19
--	----

Кримінальні справи

<i>О. Несінов</i> Вимога негайного реагування суду на порушення процедури та прав людини в кримінальному процесі: тактика захисту, правові підстави, типові порушення	43
---	----

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.

Голова Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Гвоздїй В. А.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Кухар О. І.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Місяць А. П.

в. о. Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Крупнова Л. В.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Болдін М. Я.

Голова Вищої ревізійної комісії адвокатури

Ковтун М. С.

Шеф-редактор офіційного бюлетня «Вісник НААУ»

**Офіційний бюлетень
Національної асоціації
адвокатів України**

Реєстраційне свідоцтво
серія KB № 20370-10170 P
від 19.11.13 р.

Засновник

Національна асоціація
адвокатів України

**Юридична та фактична
адреса засновника:**

04070, м. Київ, вул. Борисоглібська, 3,
поверх 2

Секретаріат НААУ

(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Міжнародний досвід

О. Мурзановська

Декларування доходів, отриманих за кордоном: податкові обов'язки резидентів України (на прикладі Республіки Польща) 55

Судові експертизи

В. Федчишина

Джерело інформації при проведенні судово-економічної експертизи з питань дотримання податкового законодавства 57

Військові справи

В. Одинцова

Дискреція повноважень військових частин та ТЦК vs ефективний спосіб правового захисту у судовій практиці 64

Цивільні справи

О. Печений

Проблеми застосування обов'язкової частки у спадщині: формування практичних підходів 67

О. Розгон

Право на службове житло: правові підстави та практичний механізм реалізації після втрати чинності ЖКУ ... 78

Практика ЄСПЛ

В. Ковтун, М. Ковтун

Nullum crimen sine lege, Nulla poena sine lege: прецедентна практика ЄСПЛ (стаття 7 ЄКПЛ) 86

Історія адвокатури

Адвокати вшанували Антіна Горбачевського серією презентацій 93

І. Василик

Адвокат Антін Горбачевський: вшанування пам'яті та нові документальні відкриття у рік 170-річного ювілею 94

Головний редактор
Ізвітова Л. П.

Шеф-редактор
Ковтун М. С.

Загальний дизайн
Гладченко Ю. О.

Реєстраційне свідоцтво:
серія KB № 20370-10170P

Видавець
ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА»

Редакція:
вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76

e-mail: mskovtyn@gmail.com

www.i.factor.ua

Періодичність виходу
раз на місяць

Дата виходу
27.02.2026 р.

© ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА», 2026.
Усі права на публікації захищені.
Відтворення та поширення
(розповсюдження) у будь-який
спосіб творів (окремих частин

творів), розміщених у бюлетені «Вісник Національної асоціації адвокатів України», допускається лише за дозволом Національної асоціації адвокатів України. При відтворенні матеріалів, що містяться у бюлетені «Вісник Національної асоціації адвокатів України», посилання на видання і вказівка імені (псевдоніма) автора твору обов'язкові.

ДОРОЖНЯ КАРТА І АДВОКАТУРА: РОБОЧА ГРУПА ПРОВЕЛА ЗАСІДАННЯ

2 січня відбулося перше організаційне засідання Робочої групи з виконання Дорожньої карти з питань верховенства права в частині реформування адвокатури. Захід був присвячений узгодженню рамки подальшої роботи та обміну стартовими позиціями учасників.

Порядок денний засідання передбачав огляд Дорожньої карти та мети створення Робочої групи, інформацію про стан виконання завдань у сфері адвокатури, а також блоки для пропозицій народних депутатів, представників адвокатури й органів адвокатського самоврядування та міжнародних партнерів.

У засіданні взяли участь голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова**, її заступник **Валентин Гвоздій**, члени центральних та регіональних органів адвокатського самоврядування, члени Комітету ВР з питань правової політики, а саме: голова підкомітету з питань організації та діяльності адвокатури **Володимир Ватрас** та голова підкомітету з питань політичної реформи та конституційного права **Максим Дирдін**, науковці, представники українського громадського сектору, а також міжнародної професійної спільноти.

Володимир Ватрас, зокрема, повідомив, що своє бажання взяти участь у діяльності робочої групи висловили всі члени парламентського підкомітету з питань організації та діяльності адвокатури.

Серед учасників засідання були чинний президент Ради адвокатів і правничих товариств Європи (ССВЕ) **Роман Завршек**, ексочільник ССВЕ **Джеймс МакГілл**, голова Комітету ССВЕ з питань міжнародної юридичної практики **Карло Форте** та представники секретаріату ССВЕ, голова Міжнародного комітету Національної ради адвокатів Франції (СНВ) **Марі-Еме Пейрон**, директор юридичного департаменту СНВ **Жеральдін Кавайє** та їхній колега з СНВ **Фредерік Тепер**, президент адвокатури Литви **Міндаугас Кукайтис**.

Через святкові канікули деякі міжнародні експерти не змогли взяти участь у заході, але підтвердили своє бажання роботи в рамках робочої групи: експрези-

денти ССВЕ **Марія Слазак** та **Марчелла Прунбауер Глазер**, голова чеської делегації в ССВЕ та член комітету РЕСО **Антонін Мокрий**, президентка СНВ **Жюлі Кутюр'є**, президентка Чеської палати адвокатів (ЧАК) **Моніка Новотна**. Участь представників ССВЕ та європейських адвокатур як зовнішніх експертів має забезпечити відповідність напрацювань стандартам і червоним лініям.

Загальна рамка позицій під час обговорення зводилася до того, що імплементація Дорожньої карти має відбуватися через приведення процедур і стандартів до європейських підходів, але без підміни самоврядування державним адмініструванням. Окремо підкреслювалася потреба уникати маніпулятивних трактувань Дорожньої карти як підстави для зовнішнього контролю над професією, а також необхідність спиратися на мандат професійної спільноти під час консультацій і підготовки рішень.

Практичними напрямками роботи називалися питання доступу до професії, дисциплінарних процедур і їхньої передбачуваності, підзвітності та фінансової дисципліни із збереженням інституційної незалежності, цифрових сервісів і безпеки даних, а також гарантій професійної діяльності в умовах війни. Також було озвучено позицію, що частину завдань уже реалізовано через рішення органів адвокатського самоврядування.

Основна частина завдань у сфері адвокатури має бути реалізована у встановлені Дорожньою картою строки, з фокусом на практичну імплементацію погоджених рішень. Тож подальша робота групи має забезпечити узгодженість пропозицій, якість нормативних змін і їх застосовність на практиці.

Нагадаємо, розпорядженням Кабміну від 14.05.2025 № 475-р було схвалено Дорожню карту з питань верховенства права. Серед завдань, визначених документом, передбачено розроблення та прийняття законопроекту про вдосконалення правового регулювання адвокатської діяльності до IV кварталу 2026 року. Співвиконавцем заходів визначена Національна асоціація адвокатів України. Рішенням РАУ від 12.12.2025 № 125 було затверджено Програму виконання Дорожньої карти у частині, що стосується реформування адвокатури, а також створено робочу групу.

Лідія Ізовітова окреслила підхід до виконання Дорожньої карти щодо адвокатури. Загальним підходом до роботи над імплементацією Дорожньої карти з питань верховенства права в частині реформування адвокатури мають стати не «гасла», а збір фактів, звірка зі стандартами, консультації з професійною спільнотою й формулювання норм, за які учасники готові нести відповідальність. Вона зауважила, що Робоча група була створена рішенням РАУ від 12.12.2025 № 125 для того, щоб у визначені Дорожньою картою строки підготувати зміни до регулювання адвокатури в контексті переговорів про вступ до ЄС. При цьому базовим орієнтиром для будь-яких пропозицій мають бути європейські стандарти з обов'язковим збереженням незалежності й самоврядності адвокатури. Саме для цього в групу залучили ССВЕ та представників європейських адвокатур як зовнішніх експертів, які мають забезпечити відповідність рішень стандартам і червоним лініям.

Лідія Ізовітова окремо звернула увагу на спроби подати Дорожню карту як підставу для державного втручання та адміністративного контролю над адвокатурою, пригадавши нещодавнє «громадське» обговорення в Національному агентстві з питань запобігання корупції проекту Антикорупційної стратегії на 2026-2030 роки в частині, що стосується адвокатури», де представник держоргану послався на Дорожню карту як на обов'язок держави втручатися в діяльність низки інституцій, в тому числі адвокатури. Таке тлумачення, на думку голови НААУ, є маніпулятивним й юридично

хібним, а рух у бік «одержавлення» створює загрози незалежності адвоката, праву на захист і довірі до правосуддя. Відповідну відкриту заяву нещодавно зробила й Рада адвокатів України.

Окрему проблему складає якість ініціатив навколо «реформи адвокатури». Л. Ізовітова описала ситуацію, коли позицію професійної спільноти намагаються підмінити колом «експертів» без мандата від адвокатури та без досвіду роботи в самоврядуванні, інколи з логікою проєктної / грантової діяльності.

І на цьому тлі очільниця НААУ окреслила практичний порядок денний Робочої групи: удосконалення органів самоврядування та процедур їх роботи; доступ до професії й інструменти оцінювання; дисциплінарні процедури (прозорість і передбачуваність); підзвітність і фінансова дисципліна / внутрішній аудит без посягання на незалежність; цифровізація та безпека даних; підвищення професійного рівня; гарантії адвокатської діяльності в умовах війни.

«Робота над виконанням Дорожньої карти у частині, що стосується адвокатури, має спиратися на участь самої професійної спільноти, а ключові завдання варто структурувати так, щоб не змішувати різні за змістом і процедурою процеси», — таку позицію висловив голова підкомітету з питань організації та діяльності адвокатури, органів надання правничої допомоги Комітету Верховної Ради з питань правової політики **Володимир Ватрас** під час першого організаційного засідання Робочої групи з виконання Дорожньої карти.

«Дорожня карта з питань верховенства права — це не підстава перебудовувати модель адвокатури, а рамка для верифікації і точкового вдосконалення вже європейсько-орієнтованої системи. При цьому частину роботи вже виконано, тож далі рухатися слід у режимі узгоджених і практично застосовних рішень», — про це заявив заступник голови НААУ, РАУ **Валентин Гвоздій**. За його словами, НААУ розглядає виконання Дорожньої карти в частині адвокатури як практичний пріоритет у переговорах про вступ до ЄС. І адвокатура діє як відповідальний суб'єкт виконання державного плану, а не як «сторонній критик» реформи.

Валентин Гвоздій акцентував на тому, що частину завдань адвокатура вже закрила власними рішеннями самоврядування, і навіть три приклади. Перший — оновлення правил діяльності іноземних адвокатів в Україні. Рішенням від 17.10.2025 № 100 РАУ привела

внутрішнє регулювання до вимог двох директив ЄС (про тимчасове надання послуг і про постійну практику під професійним титулом країни походження), а також деталізувала процедури внесення до ЄРАУ та інформаційного обміну з іноземними органами. Таким чином, Україна продемонструвала «юридичну сумісність» вітчизняної моделі з правничим ринком ЄС і готовність до взаємного визнання правил.

Другий приклад — дисциплінарні процедури. Адвокатура працює над передбачуваністю і справедливістю дисциплінарного провадження, шукаючи баланс між гарантіями для адвоката та ефективним захистом прав заявників і підтриманням стандартів етики. ЄС оцінює не наявність інститутів на папері, а їхню спроможність діяти прозоро й справедливо.

Третій приклад — безперервний професійний розвиток. Валентин Гвоздій відзначив, що через програми Вищої школи адвокатури (зокрема, щодо стандартів процесуальних прав у кримінальному провадженні)

це завдання Дорожньої карти також вже виконане.

Окремий смисловий акцент — інституційна стійкість під час війни: органи самоврядування працюють, доступ до професії й дисциплінарні механізми функціонують, цифрові сервіси розвиваються. Це, на думку Валентина Гвоздія, свідчить про спроможність системи виконувати взяті зобов'язання навіть у кризових умовах, що важливо для довіри суспільства і міжнародних партнерів.

У фіналі він окреслив план на майбутнє: значна частина завдань у сфері адвокатури має бути реалізована до IV кварталу 2026 року, і Робоча група створена саме для того, щоб у ці строки узгодити пропозиції, провести консультації і підготувати нормативні зміни та їх впровадження. Окремо Валентин Гвоздій заклав механіку взаємодії з міжнародними партнерами: надавати переклади ключових рішень і положень для аналізу та пропозицій, щоб обмін практиками був прикладним, а не «для звіту».

ТРИВАЄ ДІАЛОГ МІЖ НААУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ КОМІСІЄЮ НА ШЛЯХУ ДО ЄС

НААУ провела робочу зустріч у Брюсселі з Вольфгангом Нозаром (Wolfgang Nozar), керівником відділу «Державне управління, основи верховенства права та фінансова підтримка» Генерального директорату з питань розширення та східного сусідства (DG ENEST) Європейської Комісії.

Під час зустрічі учасники обговорили плани НААУ у контексті реалізації Дорожньої карти з питань верховенства права. Відкритий та структурований діалог було визначено ключовим фактором, що сприяв

переговорам України про вступ до Європейського Союзу, повній гармонізації українського законодавства з *acquis* ЄС та обґрунтованому прийняттю рішень протягом усього процесу реформ.

Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова представила конкретні кроки, вже зроблені НААУ. Асоціація підтвердила свою повну та послідовну підтримку української держави на її шляху до ЄС, одночасно непохитно відстоюючи незалежність інституту адвокатури.

«ЗАКОН ПРО ОТОТОЖНЕННЯ: БАЛАНС МІЖ ПРАВОМ НА ЗАХИСТ І СВОБОДОЮ СЛОВА» — В НААУ ВІДБУВСЯ КРУГЛИЙ СТІЛ

Заборона ототожнення адвоката з клієнтом є міжнародним стандартом, що закріплений у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Але без відповідальності гарантія не працює, що несе пряму загрозу реалізації праву на захист і принципу змагальності.

Нагадаємо, 16 липня 2025 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності».

Зокрема, у КУпАП мала з'явитися окрема стаття 185-16 «Порушення заборони на ототожнення адвоката з клієнтом», яка запроваджувала відповідальність за «публічне, у тому числі через медіа, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки, цифрові платформи, соціальні мережі, інтернет-ресурси, ототожнення особою адвоката з клієнтом, якому таким адвокатом надається професійна правнича допомога, вчинене без мети перешкодити виконанню адвокатом передбачених законом повноважень зі здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту». Втім, Президент досі не підписав цей закон.

Голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова** наголосила, що для професійної спільноти тема має принципове значення. Вона зазначила, що навколо ухваленого закону триває гостра й подекуди емоційна публічна дискусія, зокрема з боку частини медіа та громадського сектору.

Голова НААУ, РАУ підкреслила, що ототожнення адвоката з клієнтом не є абстрактною теорією чи академічною етикою. В українських реаліях це проявляється у формах публічного таврування адвокатів як співучасників, інформаційних кампаніях, що підмінюють правові принципи емоційними ярликами, у тиску і погрозах, а також реальних ризиках для фізичної безпеки. Серед наслідків очільниця НААУ назвала відмову адвокатів від захисту у резонансних справах через страх переслідувань. У зв'язку з цим вона охарактеризувала проблему як пряму загрозу конституційному праву на захист і принципу змагальності судового процесу.

Окремо, звертаючись до медіа, Лідія Ізовітова наголосила, що адвокатура не виступає проти свободи слова і не ставить під сумнів право журналістів критикувати, аналізувати та розслідувати. Водночас вона заявила про неприйнятність практик, коли у публічному просторі адвоката ототожнюють із позицією клієнта, виконання професійного обов'язку подають як моральну або політичну солідарність, а презумпцію невинуватості знецінюють. Саме проти таких підходів спрямований ухвалений закон.

Голова НААУ, РАУ нагадала, що пряма заборона ототожнення адвоката з клієнтом існує від моменту набрання чинності Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Однак роками ця норма, за її словами, не мала жодного механізму відповідальності і залишалася декларативною. Певний час цього вистачало через наявність у суспільстві морального контуру, за якого

публічне цькування адвоката за виконання професійного обов'язку вважалося неприйнятним. Але ситуація змінилася з початком повномасштабної війни, яка, за її оцінкою, спричинила зсув цього контуру. Правові принципи дедалі частіше стали підминятися моральними ярликами, а право на захист — сприйматися як ознака нелояльності або співучасті.

Водночас недопустимість ототожнення адвоката з клієнтом є міжнародним правилом згідно з Основними принципами ООН щодо ролі адвокатів. Також Міжнародна асоціація юристів (IBA) закріпила це у своїх стандартах незалежності юридичної професії. І це правило пов'язане з розумінням адвоката як інструменту доступу до правосуддя, а не «обличчя» дій клієнта. Також Лідія Ізовітова повідомила, що НААУ підготувала гайд для журналістів, медіа та громадськості з практичними рекомендаціями, прикладами допустимих і недопустимих формулювань. Документ містить швидкий тест, який пропонує замінювати у фразах «адвокат/клієнт» на «лікар/пацієнт» для перевірки коректності публічних характеристик.

Окремо голова НААУ, РАУ звернула увагу, що проблема ототожнення частіше виникає не у професійній журналістиці, а у просторі псевдомедіа, де відсутні стандарти, редакційна відповідальність і професійна етика. Це вона пов'язала з недосконалістю медійного середовища, зокрема з браком дієвих механізмів саморегуляції та відповідальності.

*«Спроможність адвокатури є фундаментом верховенства права та однією з умов європейської інтеграції», — на цьому наголосив керівник відділу «Європейська інтеграція, врядування та верховенство права, громадянське суспільство» Представництва ЄС в Україні **Асієр Сантільян**. «Незалежна професійна судова система включає асоціації адвокатів, прокурорів, нотаріусів та інших професіоналів. І вони є надзвичайно важливими для можливості доступу до правосуддя», —*

відзначив він. Окремо він також наголосив на важливості незалежності адвокатської професії та відповідальності за суспільні інтереси, зокрема щодо захисту прав клієнтів і внеску адвокатів у належне здійснення правосуддя.

«Здійснюючи захист особи у кримінальному процесі, адвокат, насправді, виборює право кожної людини на справедливий суд. І тому будь-яке ототожнення адвоката з клієнтом — це удар не лише по професії, а й по самому правосуддю», — підкреслив заступник голови НААУ, РАУ **Валентин Гвоздій**.

У своєму виступі він наголосив, що проблема ототожнення адвокатів із клієнтами існує попри наявність міжнародних стандартів та професійних правил. *«Усвіті діють десятки кодексів адвокатської етики, міжнародні стандарти та рекомендації, ухвалені ООН і Радою Європи. Проте, на жаль, усі існуючі стандарти не є обов'язковими до виконання, в результаті чого забезпечення їх дотримання є складним завданням навіть у країнах з потужним правовим захистом адвокатів»*, — зауважив Валентин Гвоздій. Окремо звернув увагу, що Україна є першою і поки що єдиною країною, де заборона ототожнення адвоката з клієнтом має чітке законодавче закріплення. Водночас, як зазначив спікер, в Україні очікують і на законодавче встановлення відповідальності за ототожнення адвоката з клієнтом.

Говорячи про міжнародний вимір, В. Гвоздій навів приклад Основних принципів щодо ролі адвокатів, які прямо визначають: *«Адвокати не повинні ототожнюватися з клієнтами або їхніми справами внаслідок виконання професійних обов'язків»*. Також спікер згадав рекомендацію Комітету Міністрів Ради Європи, яка підкреслює, що адвокат має діяти без будь-якого тиску, переслідувань чи санкцій. При цьому В. Гвоздій назвав ситуацію професійно-правовою колізією. *«Проблема є глобальною. Вона визнається всіма міжнародними організаціями, але в законодавствах держав — тиша. І доки це так, адвокати у багатьох країнах залишаються беззахисними перед хибними звинуваченнями, стигматизацією й навіть фізичними загрозами»*, — переконаний заступник НААУ, РАУ.

Він також пригадав прийняту Комітетом Міністрів Ради Європи Конвенцію про захист професії адвоката, у преамбулі якої наголошується на тому, що адвокати все частіше піддаються нападам, переслідуванням та залякуванню через виконання професійних обов'язків, у зв'язку з чим виникла потреба створення між-

народно-правового механізму, який зміцнює гарантії незалежності адвокатів. В. Гвоздій зупинився на частині 5 статті 6 Конвенції, яка «чітко й однозначно» встановлює: адвокат не має зазнавати жодних негативних наслідків через ототожнення з клієнтом або справами їхніх клієнтів. Також стаття 6 гарантує конфіденційність спілкування з клієнтами, право діяти від їхнього імені, подавати заяви та клопотання, брати участь у процесі без перешкод, а стаття 7 підтверджує право адвокатів вільно висловлювати позицію й брати участь у суспільних дискусіях. *«Таким чином, можна сказати, що вся Конвенція є відповіддю на практику ототожнення адвокатів із клієнтами. Її мета — створити правовий щит, який захищає не лише професію, а й саме право людини на справедливий суд та захист»*, — наголосив В. Гвоздій. — *Закріплення заборони ототожнювати адвокатів з клієнтом на рівні Конвенції означає, що захист адвокатів більше не є внутрішньою справою держави — він стає предметом міжнародного контролю»*.

Окремий блок виступу стосувався механізму моніторингу виконання Конвенції. Заступник голови НААУ, РАУ пояснив, що найвищим органом у цьому механізмі буде Комітет Сторін як політичний орган, а контроль за дотриманням положень Конвенції здійснюватиме Група експертів із захисту професії адвоката (GRAVO) як експертний орган із незалежних і висококваліфікованих фахівців.

Також В. Гвоздій нагадав, що Конвенцію вже підписали 24 країни, однак України серед підписантів немає. Водночас НААУ співпрацює з відповідними міністерствами та парламентом для координації дій, необхідних для приєднання України до документа.

«Національна асоціація адвокатів України підготувала та оприлюднила порівняльну таблицю, що демонструє стан відповідності українського законодавства положенням Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката. У результаті аналізу в НААУ дійшли висновку, що чинний Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» повністю узгоджується з положеннями Конвенції. Жодних суперечностей виявлено не було. Більшість її норм уже реалізовані в українському законодавстві», — повідомив заступник голови НААУ, РАУ.

Разом із тим НААУ підготувала пропозиції щодо доповнень до КПК, ЦПК, КАС, законів «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про судоустрій та статус суддів», «Про запобігання та протидію легалізації

(відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «Про національну поліцію», які можуть посилити гарантії незалежності адвокатури та відповідність національної системи міжнародним стандартам. За словами В. Гвоздія, всі матеріали та пропозиції ще пів року тому надсилалися до Міністерства юстиції, Міністерства закордонних справ та Комітету Верховної Ради з питань правової політики.

Водночас, як він зазначив, в уряді не досягли прогресу щодо підписання Конвенції, посилаючись на необхідність офіційного перекладу, аналізу відповідності та реформи адвокатури згідно з Дорожньою картою

з питань верховенства права, схваленою розпорядженням Кабміну від 14.05.2025 № 475-р. Але позиція НААУ, за словами спікера, полягає в тому, що виконання завдань Дорожньої карти та підписання Конвенції не є пов'язаними між собою процесами, і він закликав підтримувати та працювати разом для якнайшвидшої імплементації положень Конвенції.

«Важливо нагадати українському суспільству: захищаючи клієнта, адвокат захищає право кожного на справедливий суд. І тому будь-яке ототожнення адвоката з клієнтом — це удар не лише по професії, а й по самому правосуддю», — резюмував Валентин Гвоздій.

МИ МАЄМО ВЧИТИСЯ В УКРАЇНИ, АЛЕ, ЗДАЄТЬСЯ, ЦЬОГО НЕ РОБИМО, — ОЧІЛЬНИК АСОЦІАЦІЇ АДВОКАТІВ ЛИТВИ

Чи є в країнах Європи план життя на випадок війни? Як, зокрема, діятиме правова система: що станеться з судами, провадженнями та доступом до захисту в умовах мобілізації й дефіциту ресурсів? Про слабкі місця підготовки, парадокси ролей судді, прокурора і адвоката та уроки українського досвіду ми розмовляли з головою Ради адвокатів Асоціації адвокатів Литви Міндаугасом Кукайтисом.

— **Сьогодні в публічному просторі все більше відчувається загроза початку великої війни у Європі. Як ви оцінюєте готовність країни до цього?**

— Ми маємо справу з дуже складною темою. Нинішня ситуація створює враження, що ми дуже неохоче говоримо про організацію життя у военний час, особливо публічно. Війна поруч, але ми уникаємо цієї теми, ніби, не говорячи про неї, ми автоматично уникнемо самої ситуації. З іншого боку, створюється враження, що політики уникають заглиблення в цю тему, щоб не показати, що ми не готові. Ніби, з одного боку, ми показуємо свою слабкість, з іншого, — існує думка, що якщо ми щось розкриємо, то ворожі сили цим скористаються.

Але якщо такий день настане, то найбільша тривога і неконтрольований хаос поширяться на нас всередині. Коли починається війна, в країні йде мобілізація. Одночасно частина громадян виїжджає з країни

*Міндаугас Кукайтис,
голова Ради адвокатів Асоціації адвокатів Литви*

у більш безпечні місця. Литва, Латвія та Естонія мають обмежені безпечні можливості для евакуації до сусідніх країн Європейського Союзу. Українська нація у багато разів більша за населенням, ніж Литва, тому нам було б набагато складніше мобілізуватися у великій кількості, ніж Україні, щоб захистити себе.

З ворогом перш за все повинні боротися національна розвідка та військові, а громадськість має розуміти, що це дуже серйозно, і не менш важливо знати, що потрібно робити кожному. Зараз вже недостатньо просто підтримувати Україну, адже тепер слід готуватися захищати себе.

— Що для цього треба?

— На мою думку, щонайменше п'ять ланок повинні бути готові, щоб держава вижила в разі початку війни. В першу чергу, беззаперечно, оборонна система. По-друге, сама влада. Політики повинні розуміти, де і як вони будуть вести державне управління. Здається, литовські політики самі поки не розуміють, що таке реальний стан війни і в чому полягає їхня місія. Інші ланки, які є особливо важливими, — медичний сектор, засоби масової інформації та правова система, яка забезпечує довіру до держави.

— То давайте про неї і поговоримо більш докладно. Як, на Ваш погляд, має працювати правова система в умовах війни?

— Коли відбувається вторгнення з іноземної держави, починаються військові злочини. Тому, щоб держава могла вижити, вона повинна дати відповідь і показати, що в країні діє правова система і неминучість відповідальності. Прокуратура повинна бути готова до розслідування воєнних злочинів, а суди та адвокати — до роботи в екстремальних умовах.

У Литві ми маємо достатньо розвинену електронну судову систему — в Литві на рік порушується понад 155 тис. цивільних справ, близько 15 тис. кримінальних справ, близько 14 тис. адміністративних справ, розпочинається близько 40 тис. досудових розслідувань. У технологічному сенсі всі ці справи є достатньо відкритими. Вони містять детальну інформацію про місця проживання учасників справи, зміст порушень або спорів, масштаби конфлікту, майнове становище тощо. Блокування або відключення електронного судочинства запускає хаос правової системи. Мало того, що ми повинні бути морально готові до цих речей, але ми також повинні розуміти, як працювати далі.

Природно, процеси можуть застрягти через технічні перепони. Через російську агресію України не вистачає електроенергії. Наша асоціація свого часу долучалася до допомоги українським колегам — виділяли кошти на мобільні будиночки, в яких можна було б заряджати комп'ютери, мати незалежне електропостачання, інтернет. Чи готові ми до подібних проблем в Литві? На мою думку, ні. Але маємо готуватися.

Наразі Литовська асоціація адвокатів не отримала жодних інструкцій чи правил від відповідальних орга-

нів щодо того, як працюватиме правова система, якщо військові дії розпочнуться сьогодні, завтра або після-завтра. Чи діятиме цивільне провадження, чи лише кримінальне та адміністративне? Як відбуватиметься розподіл справ? Чи адвокат буде запрошуватися до провадження за якоюсь тимчасовою процедурою чи іншим чином? Цієї інформації дуже бракує. Тому варто вчитися в Україні, яка вже воює, і тих країн, які, за нашими даними, інтенсивно готуються — Фінляндія, Швеція. Тільки єдність і підготовка врятують нас.

— Як показала практика, з уведенням воєнного стану правова система зазнає досить суттєвих змін. Якими вони бачаться зі сторони?

— За крилатим висловом Цицерона «закони мовчать під час війни». У разі введення воєнного стану Конституція дозволяє обмежити дуже важливі права і гарантії людини — свободу пересування, свободу зібрань, недоторканість власності, свободу слова. Висловивши критику, можна у відповідь отримати кримінальне переслідування, захищаючи своє майно, ви можете бути звинуваченими в перешкоджанні силам оборони тощо. Можливо, болюча правда, але в часи війни закон може почати діяти проти кожного з нас. Я думаю, що в суспільстві бракує поширення правових знань. В очах українців ми виглядаємо наївними і такими, що не розуміють реальних наслідків.

У Литві ми маємо понад 200 тис. нормативних актів, і ми є одним з лідерів у Європі. Але це погане лідерство — ми не зменшуємо шуму в правовій системі, не створюємо єдиних законодавчих актів, які можна прочитати і зрозуміти. У період з 2023 по 2024 рік кількість актів зросла на 10 тис. — це постанови уряду, накази, закони. Без всіх IT-технологій або спеціалізованих знань неможливо зрозуміти, чи не порушив я якісь норми. Таке функціонування правової системи не сприяє підвищенню довіри людей до такої правової системи.

Зрозуміло, що право, як ми його розуміємо, діятиме лише на неокупованих територіях. І нам потрібно розуміти, яку кількість проваджень може витримати національна правова система.

Збройний конфлікт призведе до сотень і тисяч воєнних злочинів разом з усіма іншими можливими хвилями злочинності, тому правова система певний час буде паралізована або значно обтяжена. Адже воєнні злочини розслідуються зовсім інакше, ніж «побутові».

Так, є певні особливості збирання доказів. Ми бачимо, що в Україні ворог не дотримується міжнародних правил ведення війни — постійно руйнуються будинки мирних жителів. Щоб зібрати докази, спочатку потрібно ліквідувати наслідки, врятувати людей, які в них перебувають, а вже потім думати про те, що саме тут сталося, чи це була бомба чи дрон, чи це було військовим злочинцем, чи ні. Наскільки мені відомо, в Україні є представники прокуратури і слідчі з Литви. Вони навчаються і одночасно допомагають. Міжнародна відповідальність приходить дуже повільно, але вона неминуха. Треба бути терплячими.

Якщо говорити про цивільні відносини, то у разі воєнної ситуації суперечки нікуди не зникнуть — вони або залишаться невирішеними, або їх розгляд суттєво затягнеться у часі.

Парадоксально, але в Литві жодна страхова компанія наразі не страхує збитки, спричинені наслідками війни. В Україні діє чимало іноземних компаній, які це вже роблять. Маємо сигнал литовським страховим компаніям, що вони повинні про це подумати, адже це гарантія того, що людина довірятиме системі компенсацій, що діє в державі, не захоче залишити свою країну, буде захищати свою країну.

— Давайте поговоримо про адвокатуру і гарантії адвокатської діяльності. Війна в Україні суттєво загострила проблеми, що існували і раніше. Чи готова Литва їх вирішувати?

— Наша професійна спільнота складається з 2,2 тис. адвокатів та 1 тис. помічників. Близько чотирьох сотень з них уклали договори з системою державної правничої допомоги. Однак більшість адвокатів мають спеціалізацію. Значна частина не працює у кримінальному процесі. Тож адвокати повинні бути готові до перекваліфікації, прийняття нових практик. Але сьогодні Литовська асоціація адвокатів не бере участі в будь-яких тренінгах, моделюваннях або процесах ні через Міністерство національної оборони, ні через Міністерство закордонних справ, ні через Міністерство юстиції. Також ми маємо вчитися в Україні, але, здається, цього не робимо. І це дуже сумно.

Ми бачимо українські парадокси мобілізації у системі правосуддя. Свої функції продовжують виконувати судді і прокурори. При цьому сторона обвинувачення набуває більшого впливу, переслідування з боку держави посилюється. Водночас адвокати не захищені,

вони не мають так званої броні. Зважаючи на кількість адвокатів у Литві, а також те, що частина з них у разі бойових дій виїде з країни, за подібних умов у нас може виникнути правова криза.

Також непокоїть ототожнення адвоката з клієнтом, яке особливо проявляється у воєнних злочинах. Я хотів би нагадати, що п'ятий президент Іраку Саддам Хусейн, який перебував під судом за геноцид, також потребував адвоката перед смертним вироком, як і всі югославські підсудні в Гаазькому трибуналі. Тепер захист необхідний для забезпечення справедливого процесу експрезиденту Ніколасу Мадуро. Адвокат не захищає злочин, він забезпечує процес правосуддя, щоб підсудний був почутий, щоб докази були зібрані й оцінені належним чином, щоб було винесено справедливий вирок.

У Литві кримінальне провадження за подіями 13 січня 1991 року (коли радянські силовики розганяли прихильників незалежності і через штурм телевежі у Вільнюсі загинули більше десятка людей) відбувалося для багатьох підозрюваних за їх відсутності. Тому присутність адвокатів була необхідністю. Справжня справедливість — це коли заслуховуються різні сторони, враховуються всі аргументи, а при винесенні вироку оцінюються мета, спосіб, мотив, обставини та умови вчинення злочину.

— Але через ототожнення адвокатів з клієнтами у гучних справах шкоди зазнає весь інститут захисту.

— Так, незалежне адвокатське самоврядування також зазнає переслідувань. І це добре відомо Литовській асоціації адвокатів. За більше ста років діяльності (*заснована 3 грудня 1918 року, — прим. ред.*) наш інститут пережив дуже складні етапи трансформації держави.

Діяльність Асоціації сприймалася по-різному, залежно від реального ставлення політиків та чиновників до демократичних цінностей. Цей погляд найкраще описується словами відомого міжвоєнного литовського правника, адвоката, професора, громадського діяча, першого міністра юстиції Литовської Республіки та другого голови Ради адвокатів Пятраса Леонаса: «адвокат є не стільки працівником свого клієнта, скільки працівником правди, працівником юстиції та легітимності. Він не просто споживач бажань і думок свого клієнта, а є його довіреною особою. Метою його праці є суспільна мета, прагнення до істини

та справедливості. Мета роботи адвоката — боротьба бідних з багатими, слабких з могутніми завжди була важкою і небезпечною, а іноді і зовсім неможливою без адвоката, який був би незалежним як від чиновників, так і від суддів, і, спираючись на моральну силу ведучої справи, ще може покладатися на силу корпорації і свідомість суспільства в суді. Тільки він може поставити зброю моральної сили свого духу проти матеріальної сили. Завдяки своїй незалежності адвокатою справа була і є ненависною для автократів, диктаторів, тих, хто керує країною на власний розсуд». І я дуже хочу сподіватися, що епоха таких політиків у Європі минула.

— У межах забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу Кабінет Міністрів схвалив Дорожню карту з питань верховенства права, де, зокрема, згадується необхідність внесення змін до законодавства про адвокатуру. Сьогодні цей процес Міністерство юстиції фактично намагається запустити без Національної асоціації адвокатів України. Чи можлива така євроінтеграція?

— Роль адвокатського самоврядування у розвитку правової системи завжди була і є дуже важливою. Це найсильніша спільнота юристів, яка оберігає демократію завдяки своїй професійній свободі. Шкода, що роль цієї спільноти не завжди усвідомлюється ок-

ремими політиками, чиновниками і представниками громадськості.

Литва підписала Конвенцію Ради Європи про захист професії адвоката, яка передбачає обов'язок держав-членів забезпечити на нормативному рівні незалежність і самоврядність професійних асоціацій. Одним із необхідних елементів цього є ефективне проведення консультацій з асоціаціями адвокатів щодо пропозицій будь-яких змін у законодавстві, які впливають на регулювання професії.

Тому я вітаю зусилля НААУ, яка через Раду адвокатів України визначила Програму виконання цієї Дорожньої карти, а також об'єднала у складі робочої групи з реформування як адвокатів, так і народних депутатів та поважних експертів з провідних міжнародних організацій.

І я щиро вірю, що найближчим часом Україна стане повноправним членом Європейського Союзу, а війна — закінчиться. Сила України творить майбутнє. Не втрачаймо терпіння і надії — перемога і процвітання прийдуть. Правова система України зазнає трансформації, вона адаптується до регулювання законодавства ЄС. Оскільки Литва вже пройшла цей етап, я можу заспокоїти, боятися чи хвилюватися з цього приводу не варто. Право Європейського Союзу діятиме та відповідатиме вашим очікуванням, якщо його правильно розумітимуть та застосовуватимуть.

Міндаугас Кукайтис, голова Ради адвокатів Асоціації адвокатів Литви

Біографічна довідка

У 1996 році здобув ступінь магістра права у Вільнюському університеті.

З 1996 по 1999 рік працював помічником адвоката.

З 1999 року практикує як литовський адвокат.

У 2008 — 2011 роках був заступником голови Суду честі адвокатів.

У 2011 — 2014 роках був обраний головою Суду честі адвокатів.

У 2014 — 2022 роках обраний членом Ради адвокатів.

У 2014 — 2022 роках був головою дисциплінарного комітету Асоціації адвокатів.

У 2015 — 2016 роках був головою редакційної групи Кодексу етики адвокатів Литви.

У 2018 — 2022 роках був обраний заступником голови Ради адвокатів.

З 2019 року є членом Координаційної ради з надання гарантованої державою правової допомоги.

З 2021 року є членом Наглядової комісії Цивільного процесуального кодексу Литовської Республіки.

У 2022 році обраний головою Ради адвокатів Асоціації адвокатів Литви.

З 2025 року є членом Комісії з помилування, утвореної Президентом Литовської Республіки.

З 2025 року є членом Екзаменаційної комісії з Конституції Литви.

ОГЛЯД КЛЮЧОВИХ РІШЕНЬ РАУ

ВІД 12 – 13 ГРУДНЯ 2025 РОКУ

№, дата прийняття рішення, назва	Зміст прийнятого рішення РАУ
Рішення № 125 від 12 грудня 2025 року «Про розгляд Дорожньої карти з питань верховенства права»	<ol style="list-style-type: none">1. Створити на базі НААУ робочу групу з виконання Дорожньої карти з питань верховенства права у частині реформування адвокатури, враховуючи статус НААУ як співвиконавця заходів Дорожньої карти, визначений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 року № 475-р. До складу робочої групи запросити представників Міністерства юстиції України, органів адвокатського самоврядування всіх рівнів, наукової спільноти, представників європейських адвокатур та Ради адвокатських і правничих товариств Європи (ССВЕ).2. Затвердити Програму виконання Дорожньої карти з питань верховенства права (додається) та визначити її основним документом, який використовується робочою групою, створеною відповідно до пункту 1 цього рішення.3. З метою належної організації реалізації пунктів 1 і 2 цього рішення доручити Голові НААУ та Голові РАУ у визначений строк: 3.1. затвердити персональний склад робочої групи; 3.2. забезпечити організаційне, експертне та методичне забезпечення її діяльності; 3.3. за результатами роботи робочої групи подати на розгляд РАУ узагальнені пропозиції щодо виконання Дорожньої карти та пропозиції до змін законодавства про адвокатуру і актів адвокатського самоврядування.4. Визначити посилення гарантій адвокатської діяльності та захисту адвокатів пріоритетним напрямом виконання Дорожньої карти з питань верховенства права у частині, що стосується адвокатури, та доручити робочій групі, створеній відповідно до пункту 1 цього рішення:<ol style="list-style-type: none">4.1. проаналізувати відповідність чинних гарантій незалежності адвокатів і органів адвокатського самоврядування, механізмів захисту адвокатів у кримінальному провадженні та процедур реагування на порушення професійних прав адвокатів вимогам Конституції України, законодавства України, практиці Європейського суду з прав людини та стандартам, передбаченим Конвенцією про захист професії адвоката;4.2. підготувати пропозиції щодо змін до законодавства України та актів адвокатського самоврядування, спрямованих на уточнення та розширення гарантій адвокатської діяльності, запобігання ототожненню адвокатів із клієнтами, недопущення використання процедур мобілізації як засобу тиску на адвокатів, посилення процесуальних запобіжників під час проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвокатів, а також удосконалення механізмів оперативного реагування органів адвокатського самоврядування на порушення професійних прав адвокатів;4.3. подати узагальнені пропозиції, зазначені у підпунктах 4.1 — 4.2 цього пункту, на розгляд РАУ для подальшого внесення їх у встановленому порядку до органів державної влади та використання під час виконання Дорожньої карти.5. Визнати Вищу школу адвокатури НААУ ключовим інституційним інструментом забезпечення безперервного професійного розвитку адвокатів, імплементації міжнародних стандартів, зокрема Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката, та підвищення якості правничої допомоги. Доручити Вищій школі адвокатури НААУ у взаємодії з робочою групою, створеною відповідно до пункту 1 цього рішення: 5.1. розробити та впровадити спеціальні навчальні модулі з питань гарантій адвокатської діяльності, стандартів Конвенції про захист професії

№, дата прийняття рішення, назва	Зміст прийнятого рішення РАУ
	<p>адвоката, Дорожньої карти з питань верховенства права, а також цифрових інструментів у діяльності адвокатів; 5.2. щороку готувати для РАУ узагальнену інформацію про стан виконання адвокатами обов'язку щодо підвищення професійного рівня, типові проблеми та пропозиції щодо вдосконалення системи безперервної освіти адвокатів.</p> <p>6. Визнати Конвенцію Ради Європи про захист професії адвоката ключовим міжнародним стандартом у сфері гарантій адвокатської діяльності та орієнтиром для подальшого реформування національного законодавства про адвокатуру та актів адвокатського самоврядування, а також для діяльності органів адвокатського самоврядування щодо захисту прав адвокатів.</p> <p>7. Доручити Голові НААУ та Голові РАУ за результатами роботи робочої групи підготувати та направити в установленому порядку до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України звернення щодо необхідності якнайшвидшого підписання та ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката, а також щодо імплементації її положень у національне законодавство.</p> <p>8. Секретарю РАУ забезпечити направлення копії цього рішення та Програми, що додається, радам адвокатів регіонів, Кабінету Міністрів України та Міністерству юстиції України, а також поінформувати зазначені органи про наявність українського перекладу Конвенції, здійсненого НААУ</p>
<p>Рішення № 126 від 12 грудня 2025 року «Про правовий статус членів органів адвокатського самоврядування та відсутність у них обов'язку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування»</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визнати, що голови та члени кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (КДКА) регіонів, голова, заступники голови та члени Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, голови та члени рад адвокатів регіонів, голова та члени РАУ є адвокатами, які здійснюють незалежну професійну діяльність у складі органів адвокатського самоврядування, не виконують функцій держави або місцевого самоврядування і не є посадовими чи службовими особами органів державної влади або місцевого самоврядування. 2. Встановити, що на осіб, зазначених у пункті 1 цього Рішення, не поширюється обов'язок подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбачений Законом України «Про запобігання корупції», якщо такі особи не займають посад, прямо віднесених цим Законом до суб'єктів декларування. 3. Визнати неприпустимим розширене тлумачення положень підпункту «в» пункту 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» у частині віднесення до суб'єктів декларування голів і членів органів адвокатського самоврядування адвокатури за відсутності прямої та недвозначної норми закону, що встановлює такий обов'язок. 4. Вважати, що неподання електронних декларацій головою, заступниками голови та членами КДКА регіонів (зокрема членами дисциплінарних палат), а також головою, заступниками голови та членами ВКДКА в умовах правової невизначеності щодо наявності у них статусу суб'єктів декларування не утворює складу адміністративного чи кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, і, відповідно, не може бути підставою для притягнення таких осіб до відповідальності. 5. Підтримати законодавчу ініціативу, спрямовану на ухвалення законопроекту № 3602, як таку, що відповідає конституційним засадам незалежності адвокатури, міжнародним стандартам і принципу юридичної визначеності, та звернутися до Верховної Ради України, Комітету Верховної Ради України з питань

№, дата прийняття рішення, назва	Зміст прийнятого рішення РАУ
	<p>антикорупційної політики та інших компетентних органів з пропозицією якнайшвидше прийняти зазначений законопроект.</p> <p>6. Доручити Голові РАУ направити це Рішення до Національного агентства з питань запобігання корупції, Комітету Верховної Ради України з питань антикорупційної політики, Офісу Президента України та інших заінтересованих органів, а також довести його зміст до відома рад адвокатів регіонів, КДКА регіонів</p>
<p>Рішення № 127 від 12 грудня 2025 року «Щодо неприпустимості використання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій у дисциплінарному провадженні щодо адвоката»</p>	<ol style="list-style-type: none">1. Передання результатів НС(Р)Д, отриманих унаслідок втручання у приватне спілкування, та їх використання в дисциплінарному провадженні щодо адвокатів не має відповідної правової основи в національному законодавстві України, а отже, не є таким, що здійснюється «відповідно до закону».2. Стаття 222 КПК України у системному зв'язку з положеннями частини третьої статті 14, частини третьої статті 15, частини першої статті 257 КПК України не надає права слідчому або прокурору передавати результати НС(Р)Д для їх використання в дисциплінарному провадженні.3. Використання матеріалів НС(Р)Д у дисциплінарному провадженні щодо адвоката суперечить статті 31 Конституції України, яка гарантує таємницю кореспонденції та дозволяє винятки лише з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи.4. Використання таких матеріалів у дисциплінарному провадженні порушує статтю 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на повагу до приватного життя та кореспонденції).5. КДКА, у разі використання матеріалів НС(Р)Д як доказів, порушує право особи на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Конвенції.6. Використання матеріалів НС(Р)Д у дисциплінарному провадженні стосовно адвокатів має додаткові обмеження, пов'язані з гарантіями адвокатської таємниці, закріпленими в статтях 22, 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». <p>КДКА під час ухвалення рішення в дисциплінарній справі не може порушувати принцип верховенства права, ґрунтуючи своє рішення виключно на доказах, використання яких у дисциплінарному провадженні не дозволено Основним Законом України та порушує конституційне право особи на таємницю кореспонденції. Якщо дії адвоката є настільки ганебними та суспільно небезпечними, що відповідно до статті 31 Конституції України виправдовують втручання у право на таємницю кореспонденції, адвокат, за наявності для цього підстав, повинен постати перед судом, уповноваженим законом установити істину у кримінальній справі, у належній правовій процедурі</p>
<p>Рішення № 130 від 12 грудня 2025 року «Про розгляд звернення Секретаріату КМУ щодо врахування в роботі листа Національного інституту стратегічних досліджень»</p>	<ol style="list-style-type: none">1. Повідомити Кабінет Міністрів України, що адвокатура України не може бути включена до структури Національної школи правосуддя України як її складова ані організаційно, ані функціонально, оскільки це суперечитиме конституційно гарантованій незалежності адвокатури та принципу адвокатського самоврядування. Додатково зазначити, що можливі форми співпраці органів адвокатського самоврядування адвокатури з майбутньою Національною школою правосуддя України (у разі її створення) можуть мати виключно партнерський, а не інституційно-підпорядкований характер, зокрема у формі спільних освітніх заходів та наукових досліджень, без передання Національній школі правосуддя будь-яких повноважень з визначення чи контролю професійних стандартів адвокатів та організації процесу підвищення їхнього професійного рівня.

№, дата прийняття рішення, назва	Зміст прийнятого рішення РАУ
	<p>2. Визнати, що запропонована в аналітичній записці НІСД модель створення єдиної державної установи «Національної школи правосуддя України», яка здійснювала б спеціальну підготовку суддів, прокурорів та адвокатів не відповідає положенням Конституції України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та суперечить міжнародним і європейським стандартам щодо організації адвокатської професії і системи адвокатського навчання.</p> <p>3. Звернутися до Міністерства юстиції України, Кабінету Міністрів України та Офісу Президента України з офіційними зверненнями з вимогою припинити будь-які протизаконні ініціативи та дослідження, які підривають конституційно встановлену незалежність інституту адвокатури України.</p> <p>4. Уповноважити Голову НААУ, РАУ підписати та направити зазначені звернення до Міністерства юстиції України, Кабінету Міністрів України та Офісу Президента України, а також вживати інших необхідних заходів для захисту незалежності адвокатури України та дотримання принципів адвокатського самоврядування</p>
<p>Рішення № 131 від 12 грудня 2025 року «Про внесення змін до Порядку підвищення професійного рівня адвокатів України»</p>	<p>1. Внести зміни до пункту 17 Розділу II. Вимоги щодо підвищення професійного рівня адвокатів «Порядку підвищення професійного рівня адвокатів України», затвердженого рішенням Ради адвокатів України № 63 від 3 липня 2021 року (в редакції рішення Ради адвокатів України № 90 від 13 грудня 2024 року), виклавши пункт 17 Розділу II. Вимоги щодо підвищення професійного рівня адвокатів у новій редакції:</p> <p>«Адвокат зобов'язаний щороку підвищувати свій професійний рівень у обсязі не менше 15 залікових (академічних) годин, з яких не менше 2 залікових годин мають бути отримані за навчання з питань Правил адвокатської етики. У перший календарний рік набуття статусу адвоката (Складення Присяги адвоката України та внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України) мінімальний обсяг підвищення професійного рівня визначається пропорційно кількості календарних місяців, що залишилися до кінця звітного року, включаючи місяць набуття статусу адвоката. У такому разі адвокат зобов'язаний: отримати не менше 2 залікових годин за навчання з питань Правил адвокатської етики; та отримати по 1 заліковій годині за кожен календарний місяць звітного року, починаючи з місяця набуття статусу адвоката (включно) і до грудня звітного року (включно). Адвокати, які набули статусу адвоката у грудні звітного року, звільняються від обов'язку підвищення професійного рівня за цей звітний рік»</p>
<p>Рішення № 132 від 12 грудня 2025 року «Про надання роз'яснення щодо обрахування залікових годин під час виконання вимог Порядку підвищення професійного рівня адвокатів України для адвокатів, які поновлюють право на заняття адвокатською діяльністю»</p>	<p>1. Роз'яснити, що у разі поновлення адвокатської діяльності, яка була зупинена на рік і більше, адвокат зобов'язаний у визначений тримісячний строк пройти спеціальні курси підвищення професійного рівня за програмою та у порядку, розробленими Вищою школою адвокатури НААУ та затвердженими Експертною радою з питань акредитації та сертифікації НААУ. При цьому розрахунок набрання необхідних залікових годин за звітний рік здійснюється із урахуванням пункту 17 Розділу II Вимоги щодо підвищення професійного рівня адвокатів «Порядку підвищення професійного рівня адвокатів України», затвердженого рішенням РАУ № 63 від 3 липня 2021 року (в редакції рішення РАУ № 90 від 13 грудня 2024 року), зі змінами згідно з рішенням РАУ № 131 від 12 грудня 2025 року</p>

№, дата прийняття рішення, назва	Зміст прийнятого рішення РАУ
Рішення № 135 від 12 грудня 2025 року «Про проблеми призначення адвоката для участі в окремій процесуальній дії»	<p>1. У зв'язку з поширенням у 2025 році кількості ухвал, які свідчать про вихід суддів за межі процесуального законодавства, звернутись в порядку моніторингу до ВАКС та інших суддів, а також до Координаційного центру з надання правничої допомоги з проханням надати відомості, скільки за 2025 рік винесено ухвал (за якими кримінальними провадженнями та якими суддями) щодо залучення адвокатів системи БПД за окремими процесуальними діями. За результатами моніторингу звернутись до Вищої ради правосуддя та інших уповноважених органів щодо відповідальності суддів у зв'язку з прийняттям ними ухвал про залучення адвокатів системи БПД за окремими процесуальними діями, що виходять за межі процесуального законодавства.</p> <p>2. Звернутись до Верховної Ради України, ініціювавши зміни до КПК України шляхом доповнення частини 1 статті 53 цього Кодексу реченням наступного змісту: «Невідкладною процесуальною дією є процесуальна дія, яка має бути проведена протягом строку, що не перевищує 72 годин. Залучення адвоката вичерпується таким строком»</p>
Рішення № 136 від 12 грудня 2025 року «Про звернення до Міністерства цифрової трансформації України щодо доповнення розділу «ветеран PRO» у застосунку «ДІЯ» новим функціоналом»	<p>1. З метою належної та ефективної реалізації права ветеранів війни на безоплатну правничу допомогу доручити Голові РАУ, НААУ звернутись з пропозицією до Міністерства цифрової трансформації України в координації з Міністерством у справі ветеранів України доповнити розділ «ветеран PRO» у застосунку «ДІЯ» функціоналом «Отримання БПД ветеранами» через цифровізовані сервіси і через інтероперабельність реєстрів</p>
Рішення № 144 від 13 грудня 2025 року «Про затвердження роз'яснення щодо відповідності диплома за спеціальністю «Інтелектуальна власність» вимозі про підтвердження набуття повної вищої юридичної освіти»	<p>Затвердити роз'яснення щодо відповідності диплома за спеціальністю «Інтелектуальна власність» вимозі про підтвердження набуття повної вищої юридичної освіти (додається).</p> <p><...> З урахуванням вищевикладеного, диплом магістра за спеціальністю «Інтелектуальна власність», який відповідає спеціальності 081 «Право» — спеціальності D8 Право галузі знань D «Бізнес, адміністрування та право», є належним документом, що підтверджує здобуття особою повної вищої юридичної освіти</p>
Рішення № 145 від 13 грудня 2025 року «Про затвердження роз'яснення щодо можливості поєднувати статус стажиста адвоката з виконанням обов'язків присяжного до набуття статусу адвоката»	<p>Затвердити роз'яснення щодо можливості поєднувати статус стажиста адвоката з виконанням обов'язків присяжного до набуття статусу адвоката (додається).</p> <p><...> Таким чином, до набуття такого статусу особа, яка проходить стажування, може виконувати обов'язки присяжного</p>
Рішення № 148 від 13 грудня 2025 року «Про відкриття для публічного доступу інформації в Єдиному реєстрі адвокатів України»	<p>1. Відкрити для публічного доступу інформацію, розміщену в Єдиному реєстрі адвокатів України.</p> <p>2. Вважати таким, що втратило чинність, рішення РАУ «Про закриття для публічного доступу персональних даних адвокатів у Єдиному реєстрі адвокатів України на період запровадження воєнного стану» № 22 від 02 березня 2022 року, зі змінами</p>

№, дата прийняття рішення, назва	Зміст прийнятого рішення РАУ
<p>Рішення № 149 від 13 грудня 2025 року «Про впровадження плати за організаційно-технічне забезпечення розгляду дисциплінарних заяв (скарг) та удосконалення нормативного регулювання ведення електронних реєстрів»</p>	<p>1. Запровадити плату за організаційно-технічне забезпечення розгляду дисциплінарних заяв (скарг) дисциплінарними палатами кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (КДКА) та Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури (ВКДКА) (далі — Плата).</p> <p>1.1. Плата за організаційно-технічне забезпечення розгляду дисциплінарної заяви (скарги) дисциплінарною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону. — розмір Плати, передбаченої пунктом 1.1 цього рішення, становить 70 % прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день подання дисциплінарної заяви (скарги).</p> <p>1.2. Плата за організаційно-технічне забезпечення розгляду скарги на рішення, дії або бездіяльність дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури. — розмір Плати, передбаченої пунктом 1.2 цього рішення, становить 50 % прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день подання скарги.</p> <p>2. Визначити, що Плата за організаційно-технічне забезпечення розгляду дисциплінарних заяв (скарг) сплачується до подання відповідної дисциплінарної заяви (скарги) та є умовою її прийняття до організаційно-технічного опрацювання, шляхом безготівкового перерахування на рахунок Національної асоціації адвокатів України (НААУ). Отримувач: Національна асоціація адвокатів України. Код ЄДРПОУ: 38488439. IBAN: UA62 320984 00000 26009210281016. Банк: АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК».</p> <p>Призначення платежу: «Плата за організаційно-технічне забезпечення розгляду дисциплінарної заяви (скарги) дисциплінарною палатою КДКА/скарги до ВКДКА, ПІБ заявника (скаржника), ПІБ адвоката, регіон (за наявності)».</p> <p><...></p> <p>5. Звільнити від сплати Плати за організаційно-технічне забезпечення розгляду дисциплінарних заяв (скарг) такі категорії осіб за умови підтвердження відповідного статусу належними документами: 5.1. Осіб з інвалідністю внаслідок Другої світової війни та осіб, прирівняних до них відповідно до закону. 5.2. Осіб з інвалідністю I та II груп. 5.3. Законних представників дітей з інвалідністю — при поданні заяви (скарги) в інтересах такої дитини. 5.4. Осіб, віднесених до 1 та 2 категорій, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. 5.5. Учасників бойових дій. 5.6. Осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, обмеження волі, місцях тимчасового тримання або під вартою, за умови подання дисциплінарної заяви (скарги) через адміністрацію відповідної установи. 5.7. Суддів — при зверненні в межах повноважень, передбачених процесуальним законодавством України, за наявності відповідного процесуального документа, а також Вищу раду правосуддя. 5.8. Органи адвокатського самоврядування — при зверненні з поданнями у межах повноважень, визначених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також Вищу школу адвокатури НААУ. 5.9. Прокурорів — при зверненні в межах здійснення ними повноважень щодо нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування та підтримання публічного обвинувачення в суді. 5.10. У виняткових випадках, з урахуванням</p>

№, дата прийняття рішення, назва	Зміст прийнятого рішення РАУ
	підтвердженого майнового стану заявника (скаржника), Голова відповідної КДКА або Голова ВКДКА може прийняти вмотивоване рішення про зменшення розміру Плати або звільнення від її сплати на підставі письмової заяви особи з доданими підтверджувальними документами <...>
Рішення № 150 від 13 грудня 2025 року «Про звільнення від плати за проходження курсів з підвищення професійного рівня окремої категорії адвокатів України»	Звільнити від плати за проходження курсів з підвищення професійного рівня (кваліфікації) адвокатів-ветеранів Збройних Сил України, які зупиняли адвокатську діяльність більше ніж на один рік у зв'язку з виконанням громадянського обов'язку захисту держави, строком на один рік після поновлення адвокатської діяльності
Рішення № 153 від 13 грудня 2025 року «Про внесення змін до Порядку допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядку складення кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні»	<ol style="list-style-type: none">1. Включити до розділу «Різне» порядку денного засідання РАУ, затвердженого рішенням РАУ № 124 від 12 грудня 2025 року, додаткове питання: Про внесення змін до Порядку допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядку складення кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні.2. Внести зміни до пункту 13.5 розділу 4 Порядку допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядку складення кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 17 грудня 2013 року № 270, зі змінами, виклавши його в новій редакції: «13.5. Для виконання трьох завдань із різних галузей права особі, яка складає письмовий іспит, надаються підготовлені кваліфікаційною палатою КДКА фабули справ із зазначенням видів процесуальних документів, які мають бути складені цією особою, або матеріали (судові рішення, інші документи), необхідні для виконання завдань. Загальна кількість фабул та комплектів матеріалів затверджуються рішенням Ради адвокатів України. Екзаменаційні білети формуються з урахуванням затверджених фабул КДКА. З метою дотримання суворого режиму таємності під час формування екзаменаційних білетів та недопущення вільного обігу інформації, екзаменаційні білети формуються та затверджуються КДКА кожен квартал, у зв'язку із зміною завдань, що створює широкі можливості КДКА у формуванні екзаменаційних білетів та єдності практики складення іспитів у цілому. Процесуальні документи, складені особою, мають відповідати вимогам чинного законодавства України та містити правове обґрунтування.»3. Направити листи до кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури регіонів з проханням надати до наступного засідання РАУ фабули, які є обов'язковою складовою кваліфікаційного іспиту.
Рішення № 154 від 13 грудня 2025 року «Про затвердження у новій редакції Порядку дій з питань забезпечення гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів»	<ol style="list-style-type: none">1. Затвердити в новій редакції Порядок дій з питань забезпечення гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, який вступає в дію з 1 січня 2026 року, що додається.2. Вважати таким, що втратив чинність, Порядок дій з питань забезпечення гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів, затверджений рішенням РАУ № 123 від «15-16» грудня 2023 року

ДАЙДЖЕСТ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТІВ ТА СЕКЦІЙ НААУ ЗА ГРУДЕНЬ 2025 РОКУ – ЛЮТИЙ 2026 РОКУ

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ ТА ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

За період з **20 грудня** по **20 лютого** представники Комітету забезпечили участь у 18 слідчих (розшукових) діях, — обшуках. Окрім цього, було проведено 2 засідання Комітету та розглянуто 13 звернень адвокатів.

22 січня в офісі НААУ відбулася робоча зустріч представників інституту адвокатури з виконавчим директором Міжнародної асоціації юристів (IBA) **Марком Еллісом**, в ході якої сторони обговорили поточні проекти і напрями подальшої співпраці.

Про потребу залучення міжнародної експертизи повідомив керівник Секретаріату НААУ **Вадим Красник**. Він нагадав, що РАУ сформувала широкую робочу групу з виконання Дорожньої карти з питань верховенства права в частині напрацювання змін до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. І до роботи вже залучені міжнародні партнери та експерти, зокрема із Ради адвокатів і правничих товариств Європи (CCBE). І зараз у НААУ розглядають можливість розширення цього формату.

Про ситуацію з порушеннями професійних прав адвокатів у мобілізаційних процедурах розповів член Ради Комітету **Максим Мазур**. Він повідомив про зростання звернень до Комітету щодо дій територіальних центрів комплектування, про типові проблеми

доступу адвоката до клієнта та про труднощі із реєстрацією і розслідуванням заяв про злочини, пов'язаних із перешкодженням адвокатської діяльності.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/oedcys.

Комітет звернувся до правоохоронних органів через напад на адвоката під час виконання ним професійних обов'язків. За фактом події відомості внесено до ЄРДР і розпочато досудове розслідування.

Інцидент стався у жовтні 2025 року біля Дніпровської установи виконання покарань № 4, де адвокат очікував звільнення клієнта під заставу. Коли невідомі особи у військовій формі виводили підзахисного, адвокат намагався з'ясувати підстави його затримання, після чого зазнав фізичного нападу, побиття та образ через свою професійну діяльність. Він був госпіталізований і звернувся із заявою про злочин.

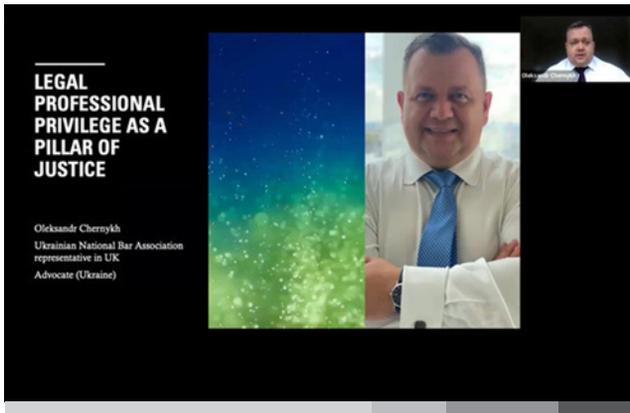
Комітет зазначив, що дії нападників можуть свідчити про порушення гарантій адвокатської діяльності та містити ознаки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 398 КК (насильство щодо захисника у зв'язку з наданням правничої допомоги), а також послався на міжнародні стандарти захисту адвокатів.

Інформацію про подію направлено до Державне бюро розслідувань, Національна поліція України та Офіс Генерального прокурора; поліція повідомила про відкриття кримінального провадження та проведення розслідування.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/plymno.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

У НААУ відбувся міжнародний круглий стіл на тему «**Адвокатська таємниця в Україні, Англії та Шотландії: порівняльний аналіз та практичні аспекти**». Захід був присвячений одній із фундаментальних засад незалежної адвокатури — адвокатській таємниці та правничим привілеям у діяльності адвоката. Дискусія об'єднала українських і британських правників.

Представник НААУ у Шотландії та Сполученому Королівстві **Олександр Черних** зосередився на нормативних засадах адвокатської таємниці в Україні та проблемах її практичної реалізації, які особливо загострилися в умовах воєнного стану. Він наголосив, що адвокатська таємниця за своєю правовою природою не є корпоративним привілеєм адвоката, а виступає безпосередньою гарантією конституційного права особи на захист.

Також адвокат окреслив системні загрози цій гарантії, зокрема обшуки у адвокатів, вилучення електронних носіїв і засобів зв'язку, використання кримінальних проваджень як інструменту тиску, а також тенденцію до автоматичного ототожнення статусу адвоката з «підвищеним ризиком». У цьому контексті було проаналізовано практику Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду щодо визначення меж адвокатської таємниці та звернуто увагу на необхідність збереження балансу між інтересами слідства і реальними гарантіями захисту.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/jbuizi.

Комбінація норм українського цивільного та виконавчого законодавства з фідуціарними моделями англійського й шотландського права може стати практичним шляхом до захисту прав стягувачів у справах, де активи перебувають у цифровому середовищі та за межами України.

Таку позицію під час міжнародної конференції «**Мости правосуддя: транскордонне виконання судових рішень**» озвучив голова Комітету НААУ з питань примусового виконання рішень, представник НААУ у Шотландії та Сполученому Королівстві **Олександр Черних**.

У доповіді «Транскордонне виконання рішень та віртуальні активи: трастові моделі у правовому регулюванні України, Англії та Шотландії» він запропонував концепцію поєднання українських процедур виконавчого провадження з інститутами англійського та шотландського трастового права як інструменту збереження, адміністрування та реалізації віртуальних активів у транскордонних справах.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/pwnfgz.

У Глазго відбулася міждисциплінарна дискусія про перехідне правосуддя та правову інтеграцію переміщених українців у Шотландії. Юристи, науковці й правозахисники говорили про доступ до правосуддя, підтримку переміщених правників і стандарти незалежності адвокатури.

Захід організувала українська адвокатка, дослідниця Британської академії та викладачка міжнародного права і права збройних конфліктів Університету Глазго **Лариса Жданкіна**. Вона звернула увагу, що сучасне перехідне правосуддя не зводиться до судових процесів, компенсацій чи комісій, а має зосереджуватися

на правах, гідності, досвіді та майбутньому людей, які постраждали від війни й масового переміщення. Окремо вона підкреслила значення інтеграції переміщених українців, збереження професійної ідентичності та їхньої участі в житті приймаючих країн.

Представник НААУ у Великій Британії **Олександр Черних** наголосив на ролі українських адвокатів та громади у захисті європейських цінностей і демократичного суспільства. Він підкреслив, що кожен українець сьогодні є нагадуванням про ціну демократії, адже Україна понад десять років протистоїть збройній агресії, фактично захищаючи європейську цивілізаційну модель.

Окремо він зупинився на високих стандартах юридичної професії та правосуддя у Великій Британії й необхідності інтеграції цих підходів у практику українських адвокатів для зміцнення верховенства права та довіри до правової системи.

Також Олександр Черних акцентував на Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката, розробленій за активної участі НААУ. Він зазначив, що одним із ключових учасників підготовки Конвенції був заступник голови НААУ, РАУ Валентин Гвоздій, який входив до Комітету експертів. Імплементация положень Конвенції державами-членами Ради Європи має стати спільною гарантією незалежності адвокатської діяльності, захисту адвокатської таємниці, ефективного самоврядування адвокатури та єдиного європейського підходу до захисту правосуддя і професійних стандартів.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/oisjim.

Адвоката **Володимира Мацка** призначено представником НААУ у Федеративній Республіці Німеччина, в місті Плауен. Розпорядження № 35 підписала голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова.

Володимир Мацко є адвокатом з грудня 2014 року, має досвід роботи у галузі українського права, проблематики приватного цивільного права та захисту інтересів, міжнародного кримінального, цивільного права та захисту прав людини в Європейському суді з прав людини.

Згідно із Положенням про представництво НААУ за кордоном, затвердженим рішенням РАУ від 02.09.2022 № 59, представники НААУ за кордоном: — представляють інтереси НААУ у конкретній державі у стосунках із представниками іноземних органів адвокатського самоврядування, представниками іноземних державних

органів, підприємств, установ, організацій, наукових закладів, а також із фізичними та юридичними особами; — співпрацюють з іноземними дипломатичними представництвами в державі перебування; — налагоджують контакти із закордонними партнерами НААУ, підтримують та розвивають зв'язки із міжнародними організаціями; — організують та проводять лекції, семінари, тренінги, конференції та інші інформаційно-освітні заходи; — проводять роботу із залучення грантів та коштів іноземних благодійних фондів (організацій).

Фінансування діяльності представників НААУ за кордоном здійснюється за їх власний рахунок, за рахунок коштів спонсорів (фізичних та юридичних осіб), благодійних фондів (організацій) та ґрунтується на принципі самофінансування. НААУ не фінансує та не покриває витрати представників.

Контакти Володимира Мацка за кордоном:

вул. Добенауштрассе 106, Плауен 08525, Німеччина
v.matsko@mail.unba.org.ua

+49 1515 379 92 75

+380 97 587 58 96

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/xsfkfd.

КОМІТЕТУ НААУ З ПИТАНЬ ЛОБЮВАННЯ

Генеральний прокурор Руслан Кравченко видав наказ № 405 від 23.12.2025 про визначення членів Конкурсної комісії, яка здійснюватиме відбір на вакантні адміністративні посади у Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (САП).

До складу комісії увійшов адвокат, голова Комітету НААУ та речник НААУ **Олексій Шевчук**. Його кандидатуру було визначено безпосередньо Генеральним прокурором на підставі статті 29-1 Закону України «Про прокуратуру».

У тексті документа зазначається, що рішення про призначення Олексія Шевчука прийняте у зв'язку із запропонованою Радою прокурорів України недостатньою кількістю кандидатів. Таким чином, Олексій Шевчук залучений до роботи комісії для забезпечення її повноважності та виконання вимог закону щодо організації конкурсних процедур.

Залучення голови Комітету НААУ до процесу відбору керівного складу САП підкреслює важливість професійної експертизи адвокатської спільноти у питаннях розбудови антикорупційної вертикалі, навіть у випадках, коли призначення відбувається за квотою органів прокуратури.

Детальніше за посиланням: URL: surl.cc/twouaz.

Поєднання адвокатської та лобістської діяльності можливе виключно за умов чіткого розмежування правових режимів. Адвокатська таємниця не може бути обмежена через запровадження інституту лобіювання, адже вона є фундаментальною гарантією незалежності адвокатури та довіри до професії.

Про це говорили **6 лютого** під час засідання Комітету, яке провів голова Комітету **Олексій Шевчук**.

Ключовою темою стало питання розмежування досьє адвоката та досьє лобіста. Учасники засідання наголосили, що чітке відокремлення цих правових режимів має фундаментальне значення для збереження стандартів адвокатської таємниці, професійних гарантій та довіри до правничої професії. Підкреслювалося, що запровадження інституту лобіювання не може створювати ризиків для конфіденційності адвокатської діяльності, а також не повинно підміняти чи розмивати особливий правовий режим захисту адвокатської таємниці.

У цьому контексті було озвучено ідею проведення найближчим часом робочої зустрічі з представниками

Національного агентства з питань запобігання корупції, яке забезпечує державний нагляд за дотриманням вимог законодавства з питань лобіювання. Метою є проведення роз'яснювальної роботи, а також організація профільного круглого столу для напрацювання спільного підходу до захисту адвокатської таємниці щодо адвокатів, які здійснюють лобістську діяльність.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/vfzgri.

КОМІТЕТ НААУ З ПИТАНЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

18 грудня у Страсбурзі (Франція) відбувся міжнародний колоквиум, присвячений ролі адвокатури у запобіганні катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню у місцях несвободи. У заході взяли участь представники адвокатських палат, органів адвокатського самоврядування та експертного середовища. НААУ представляв член Ради Комітету **Арам Асрян**.

Обговорення відбувалося у форматі тематичних виступів, панельних дискусій та обміну практичним досвідом. Особливий акцент — на праві візиту *bâtonnier* (очільник ради корпорації адвокатів при суді) до місць несвободи як превентивному механізмі захисту прав людини.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/sdkorr.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРИВАТИЗАЦІЇ

22 грудня Комітет провів круглий стіл на тему «Роль адвокатури України в післявоєнному відновленні та формуванні конкурентного інвестиційного середовища». Модераторами заходу виступили голова Комітету **Андрій Шабельніков** та член Комітету

Ігор Горбачов. Учасники обговорили роль адвокатури у формуванні інвестиційного клімату, інституційні виклики післявоєнного періоду та стратегічні напрями подальшої роботи Комітету.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/wcjrbb.

22 грудня «Юридична Газета» опублікувала рейтинг Rising Leaders 2026, до якого увійшов **Ігор Гордусь**, член Комітету. До фінального списку потрапили 60 юристів із 47 компаній, відібраних за якістю кейсів, внеском у командну роботу та публічною активністю.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/warpxu.

23 грудня Андрій Шабельніков, голова Комітету, прокоментував законопроект про обов'язкову реєстрацію платниками ПДВ для ФОП на єдиному податку з доходом від 1 млн грн. На його думку, документ порушує принципи стабільності та справедливості податкового законодавства, створює непропорційне адміністративне навантаження на малий бізнес і фактично нівелює переваги спрощеної системи оподаткування. У нинішній редакції законопроект потребує суттєвого доопрацювання з урахуванням позиції бізнес-спільноти.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/okntjd.

31 грудня на сайті НААУ вийшла авторська публікація **Андрія Шабельнікова**, голови Комітету, присвячена підсумкам 2025 року та інвестиційним перспективам на 2026-й. Серед ключових подій минулого року — запуск закону про публічно-приватне партнерство, прийняття закону про факторинг та продовження адаптації законодавства до стандартів ЄС. Водночас автор звертає увагу на збереження ризиків: непередбачуваність податкової політики, тиск правоохоронних органів на бізнес та корупційні фактори. На 2026 рік очікується старт спільного українсько-американського інвестиційного фонду з початковим капіталом \$150 млн.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/cjnwvy.

2 січня на сайті НААУ опубліковано підсумки засідання Комітету, присвяченого ролі адвокатури у післявоєнному відновленні України. Член Комітету **Ігор Горбачов** представив концепцію створення конкурентного інвестиційного середовища, а учасники підтримали ініціативу запустити відповідний проект

за участю профільних комітетів та галузевих об'єднань. Голова Комітету Андрій Шабельніков наголосив, що для інвесторів ключовою є передбачуваність правил та реальний захист прав, а найвразливішим місцем залишається адміністративний і кримінальний тиск на бізнес.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/wwpyrn.

14 січня Андрій Шабельніков, голова Комітету, дав інтерв'ю виданню Borgexpert, у якому висловився щодо податкової передбачуваності та інвестиційного клімату в Україні. На його думку, головним «червоним прапорцем» для іноземних інвесторів є не рівень податків, а непрогнозованість їх застосування. Для покращення ситуації у 2026 році експерт визначив три ключові кроки: гарантована стабільність податкових правил щонайменше на три роки, перехід податкових органів до сервісної моделі та запуск реальних стимулів для реінвестування прибутку.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/lslviz.

21 січня Андрій Шабельніков, голова Комітету, прокоментував для видання «Цукр» питання легальності продажу конопляних виробів у магазині Mood Shop у Сумах. За його словами, якщо джоїнти містять тетрагідроканабінол (THC) у високій концентрації, продаж таких товарів є кримінальним правопорушенням за статтею 307 Кримінального кодексу України. Для легального продажу вміст THC у коноплях не має перевищувати 0,3 %.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/tubbmy.

26 січня Андрій Шабельніков, голова Комітету, прокоментував для Фактів ICTV Закон про множинне громадянство, який набув чинності 16 січня. На його

думку, Закон спрощує міжнародну мобільність українців та відкриває нові можливості для ведення бізнесу за кордоном. Водночас експерт зазначив, що питання податкового резидентства та обов'язків перед різними державами потребують додаткового нормативного регулювання. Закон також чітко окреслює коло осіб, які не зможуть отримати українське громадянство, зокрема тих, хто проходив військову службу в РФ.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/vibogf.

30 січня Андрій Шабельніков, голова Комітету, прокоментував урядову програму підтримки ОСББ «СвітлоДім». На його думку, ініціатива є перспективною, однак потребує зваженого підходу: перед поданням заявки варто уважно вивчити умови програми та оцінити реальну спроможність будинку виконати всі вимоги. Окремим ризиком експерт назвав обмежений 45-денний термін освоєння коштів, який може стати викликом для багатьох ОСББ з огляду на процедури закупівель та встановлення обладнання.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/skohzi.

13 лютого Андрій Шабельніков, голова Комітету, прокоментував для Фактів ICTV питання щодо законності вимог банків надавати фінансову звітність. За його словами, банки збирають таку інформацію в межах первинного фінансового моніторингу відповідно до Закону № 361-ІХ, а не з метою дублювання функцій податкової служби. Оскільки автоматичного обміну даними між банками та ДПС не існує, клієнти зобов'язані надавати звітність безпосередньо банківській установі навіть після її подання до податкових органів.

Детальніше за посиланням: URL: surl.lu/gqwsjq.

4 лютого Андрій Шабельніков, голова Комітету, прокоментував для Meta.ua питання законності окремої позиції «оплата генератора» у чеку. На його думку, така практика не є автоматично незаконною, однак ключовою умовою є попереднє інформування споживача. Підприємцям він радить закладати витрати на електроенергію безпосередньо у ціну товару чи послуги, а не стягувати їх як окремий платіж.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/uvgtc.

9 лютого видання «Інформатор» опублікувало роз'яснення **Андрія Шабельнікова**, голови Комітету, щодо процедури фінансового моніторингу при опе-

раціях з нерухомістю. Експерт наголосив, що з 1 січня 2026 року жодних змін у цій процедурі не відбулося — всупереч поширеним у медіа чуткам. Нотаріуси, як суб'єкти первинного фінмоніторингу, зобов'язані перевіряти джерела походження коштів при угодах на суму від 400 тисяч гривень, що є давно чинною нормою, а не нововведенням.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/ljpxqz.

10 лютого у Києві відбувся VIII Міжнародний кримінально-правовий форум, організований «Юридичною практикою» спільно з АУКР. Учасники обговорили процесуальні стандарти в умовах воєнного стану, практику обшуків як інструменту тиску на бізнес, цифрові докази та проблему затягування проваджень. У роботі форуму взяв участь **Андрій Шабельніков**, голова Комітету, який наголосив на необхідності збереження прогнозованості процесуальних стандартів навіть в умовах війни.

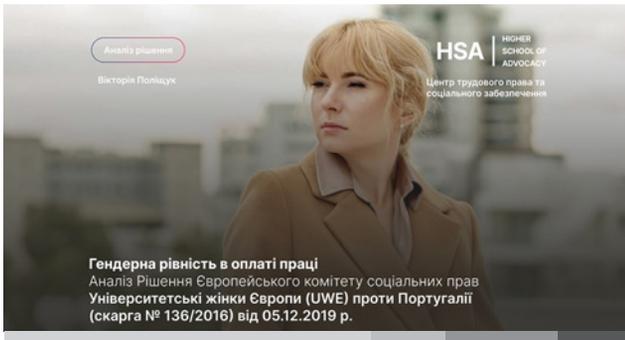
Детальніше за посиланням: URL: surl.cc/fekcvp.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ТРУДОВОГО ПРАВА

Публікації членів Комітету

Вікторія Поліщук:

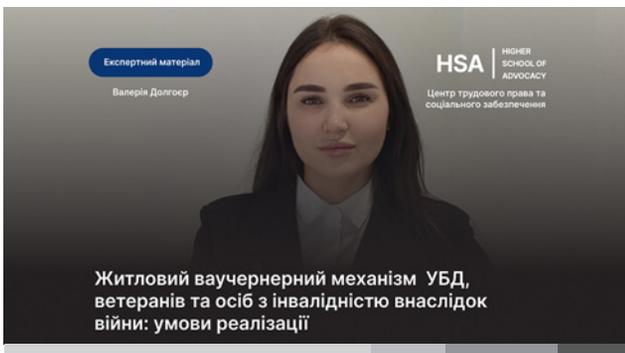
- Позиція Європейського комітету з соціальних прав щодо колективних прав військовослужбовців
- Інтеграція осіб з інвалідністю в життя суспільства: європейські стандарти та практика Європейського комітету з соціальних прав
- Коли «добровільно» не означає «без прав»: європейський погляд на службу в інтересах держави
- Аналіз рішення Європейського комітету соціальних прав за скаргою щодо відключення електроенергії
- Судова практика з питань доказів для підтвердження трудового стажу, які залишилися на окупованій території
- Питання доказів для трудових спорів, отриманих з окупованої території
- Про медіацію у трудових спорах адвокати
- Військова служба і недискримінація: підхід Європейського комітету з соціальних прав
- Про надання правничої допомоги у трудових спорах за відсутності інформації про працівників
- Реформа соцзабезпечення крізь Хартію: практика Італії й висновки для України
- Реорганізація державних служб і соціальні права: уроки ЄКСП

- Актуальні питання трудового права — 2025: медіація, звільнення, перевірки та оплата праці
- Судова практика з питань військового обліку, бронювання та мобілізації за січень 2026 року
- Огляд судової практики з питань доказів для підтвердження трудового стажу, які залишилися на окупованій території
- Строк служби та права військовослужбовців: аналіз позицій ЄКСП
- Право на відмову від військової служби: підхід ЄКСП та уроки для України
- Гендерна рівність в оплаті праці: аналіз рішення Європейського комітету з соціальних прав

Валерія Долгоєр:

- Житловий ваучерний механізм УБД, ветеранів та осіб з інвалідністю внаслідок війни: умови реалізації
- Аналіз рішення ЄСПЛ: «Ortega Ortega проти Іспанії» щодо дискримінації в сфері праці

Ганна Лисенко:

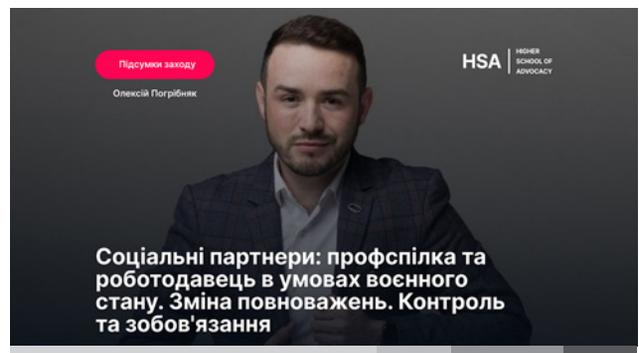
- КСУ скасував обмеження строку звернення працівника до суду за заробітною платою
- Ідеальний штатний розпис у 2026 році: на що звернути увагу

- Позапланові перевірки Держпраці: кого і як перевіряють під час війни
- Трудові зміни 2025 року, які варто знати роботодавцям і працівникам
- Позапланові перевірки Держпраці: ризики роботодавця в суді
- Зміни щодо кадрових перевірок під час воєнного стану: що потрібно знати роботодавцю
- Оформлення працівників на роботу. Поради та останні зміни

Олексій Погрібняк:

- Соціальні партнери: профспілка та роботодавець в умовах воєнного стану. Зміна повноважень, контроль та зобов'язання

Іван Яцкевич:

- Юридичні гарантії права на працю за законодавством Німеччини
- Гармонізація правового регулювання юридичних гарантій реалізації права на працю за законодавством України та Європейського Союзу

Наталія Черевко:

- Огляд рішення ЄСПЛ у справі Гайван проти України щодо обробки роботодавцем даних з робочого телефону працівника
- Принцип конфіденційності у трудовій медіації: практика та виклики для адвокатів

- Як правильно фіксувати прогул під час війни: висновки Верховного Суду
- Чи є скриншот із застосунку Viber належним доказом ознайомлення працівника з наказом?
- Звільнення за «підозрою» в умовах НС: межі обмеження трудових гарантій у контексті дерогації за Конвенцією

Наталія Кайда:

- Звільнення державного службовця за порушення Присяги: критерії законності
- Потреби служби та бажання: як держслужбовців звільняють у 65.

У лютому на сайті НААУ опубліковано методичний матеріал «Охорона праці в умовах воєнного стану».

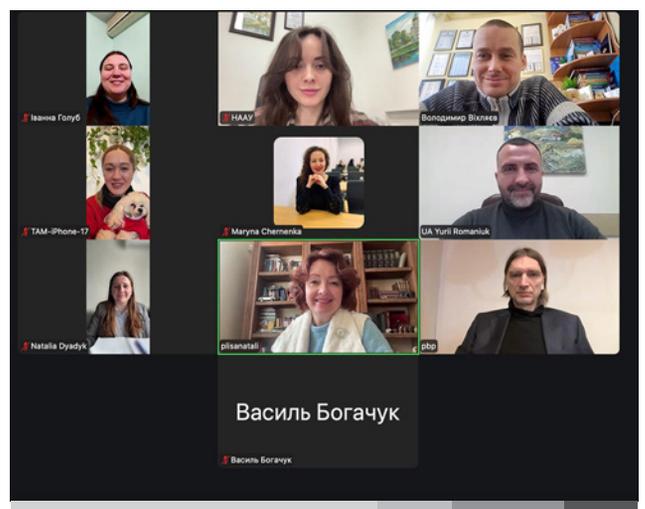

У посібнику системно висвітлюються ключові аспекти охорони праці в умовах воєнного стану: нормативна база, обов'язки роботодавця, практики організації укриттів, розслідування нещасних випадків, відповідальність за порушення вимог, судової практика. За своєю структурою посібник відображає комплексність проблематики та складається з чотирьох розділів:

1. Правові основи охорони праці в умовах війни.
2. Нещасні випадки на виробництві, інвалідність і смерть працівників.
3. Повітряні тривоги, укриття та бомбосховища.
4. Перевірки підприємств щодо дотримання вимог охорони праці.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГУМАНІТАРНИХ ПИТАНЬ І ТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ

23 січня у НААУ відбулося засідання Комітету, присвячене плануванню діяльності на 2026 рік. Під час зустрічі члени Комітету обговорили стратегічні

напрями роботи, нові проекти та формати заходів, спрямовані на розвиток творчого потенціалу адвокатської спільноти.

Учасники засідання підбили підсумки попереднього року та визначили ключові акценти на 2026 рік. Серед них — організація культурно-мистецьких подій, проведення творчих конкурсів серед адвокатів, підтримка авторських ініціатив.

Окрему увагу приділено розвитку комунікаційних проектів, спрямованих на популяризацію творчих здобутків представників адвокатури, зокрема через публічні заходи, виставки, презентації книг та мистецькі онлайн-проекти.

За результатами засідання затверджено орієнтовний план заходів на 2026 рік та визначено відповідальних за реалізацію окремих напрямів роботи. Комітет наголосив на важливості поєднання професійної діяльності адвокатів із розвитком культурних і творчих проектів, що сприяють зміцненню корпоративної єдності та суспільного авторитету адвокатури України.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА

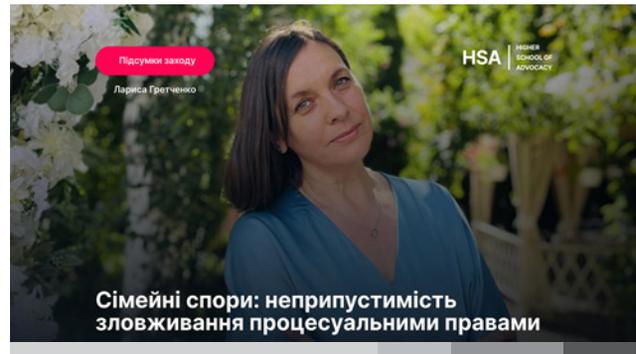
На сайті НААУ була опублікована новина про проведений захід на тему **«Іноземний елемент: практичні аспекти шлюбу і розлучення обговорили адвокати»**, ініційований Комітетом. Коли шлюб вважається шлюбом з іноземним елементом? Яке право застосовується до його наслідків і розірвання? Як в Україні визнається іноземне рішення про розлучення та які документи для цього потрібні? Коли достатньо ДРАЦС, а коли потрібен суд?

Ці та інші питання адвокати обговорювали під час вебінару.

Представниця Комітету у Рівненській області **Тетяна Водоп'ян** почала з базового уточнення: коли йдеться про шлюб з іноземним елементом, спершу треба визначити, що саме вважається іноземним елементом у приватноправових відносинах. Для внутрішніх сімейних ситуацій працює Сімейний кодекс, але у міжнародних кейсах, за її словами, на перший план виходить Закон «Про міжнародне приватне право».

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/AcLF2C.

6 січня на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему **«Сімейні спори та неприпустимість зловживання процесуальними правами»**, лектором якого була голова Комітету **Лариса Гретченко**.

Лектор докладно проаналізувала разом з учасниками неприпустимість зловживання процесуальними правами у сімейних спорах.

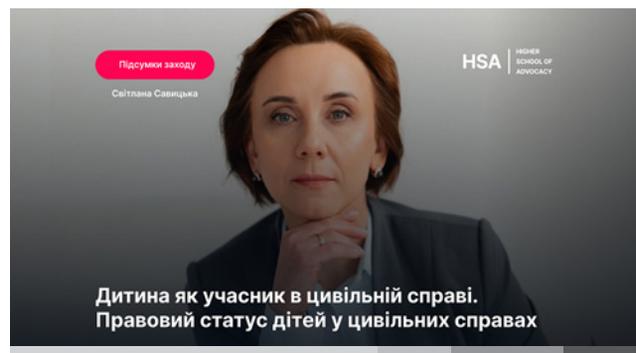
Детальніше за посиланням: URL: is.gd/LgGO4Z.

9 січня на сайті НААУ була опублікована стаття секретаря Комітету **Ірини Попіки** на тему **«Визнання дітей — свідків домашнього насильства постраждалими: законодавчі зміни, судова практика»**.

Домашнє насильство щодо дітей залишається однією з найгостріших соціальних проблем в Україні. Законодавчі зміни та формування нової судової практики створюють правову основу для комплексного захисту всіх дітей, які зазнали домашнього насильства у будь-якій формі, зокрема, коли вони були свідками.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/heqX2l.

16 січня на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «Дитина як учасник в цивільній справі. Правовий статус дітей у цивільних справах», лектором якого була заступниця голови Комітету **Світлана Савицька**.

Лектор докладно проаналізувала разом з учасниками правовий статус дітей у цивільних справах.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/GY29rX.

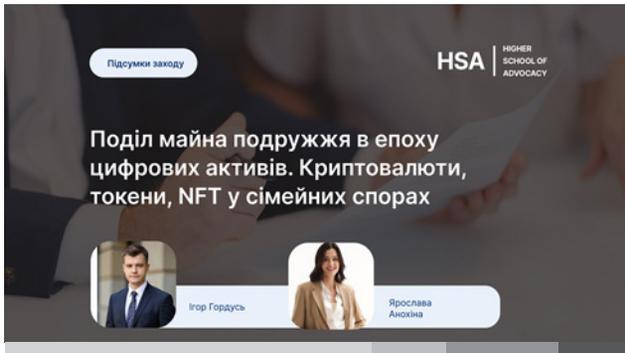
20 січня Комітет з питань правової політики розглянув на своєму засіданні проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку вчинення правочинів в інтересах малолітніх та неповнолітніх осіб (реєстр. № 12254) та за підсумками розгляду рекомендував Парламенту прийняти його в другому читанні та в цілому у редакції, запропонованій Комітетом.

Участь у засіданні взяла голова Комітету **Лариса Гретченко**.

Законопроектом пропонується доповнити Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, закони України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», «Про безоплатну правничу допомогу» положеннями, спрямованими на вдосконалення порядку вчинення правочинів в інтересах малолітніх та неповнолітніх осіб.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/oKPIKM.

30 січня на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «**Поділ майна подружжя в епоху цифрових активів. Криптовалюти, токени, NFT у сімейних спорах**», одним із лекторів виступила член Ради Комітету **Ярослава Анохіна**.

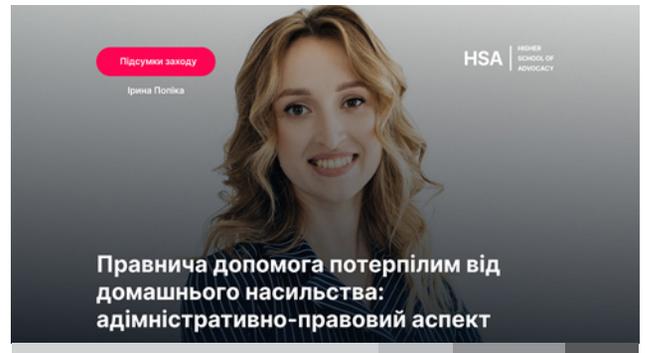
Лектори докладно проаналізували разом з учасниками поділ майна подружжя в епоху цифрових активів.
Детальніше за посиланням: URL: is.gd/0x765B.

6 лютого на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «Професійна правничу допомога у справах щодо права дитини на сім'ю: етичний аспект», лектором якого була заступниця голови Комітету **Світлана Савицька**. Лектор докладно проана-

лізувала разом з учасниками професійну правничу допомогу у справах щодо права дитини на сім'ю.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/cRr1LL.

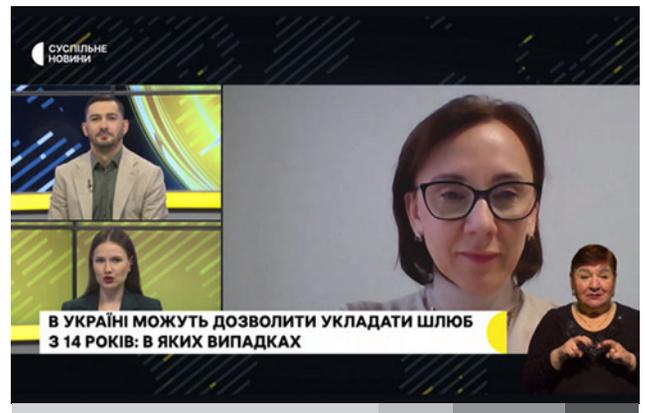
11 лютого на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «**Правничу допомога потерпілим від домашнього насильства: адміністративно-правовий аспект**», лектором якого була секретар Комітету **Ірина Попіка**.

Лектор докладно проаналізувала разом з учасниками правничу допомогу потерпілим від домашнього насильства.

Детальніше за посиланням: is.gd/H4EM2u.

11 лютого на сайті НААУ були оприлюднені коментарі заступниці голови Комітету **Світлани Савицької**, які вона надала в ефірі «Суспільне.Новини» щодо юридичних аспектів новели у проекті нового Цивільного кодексу, зареєстрованого у парламенті 22 січня за № 14394, яку народні депутати вже пообіцяли прибрати.

Нагадаємо, ст. 1479 проекту ЦК пропонувалося встановити шлюбний вік для жінки та чоловіка. Особи,

які бажають зареєструвати шлюб, мають досягти вісімнадцяти років на день реєстрації шлюбу. Але за заявою особи, яка досягла шістнадцятирічного віку, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. У разі вагітності жінки або народження нею дитини право на шлюб пропонується надавати з чотирнадцятирічного віку (ст. 1478 проекту). Саме остання норма викликала у суспільстві невдоволення і шквал критики, після чого один із співавторів проекту — голова ВР Руслан Стефанчук — пообіцяв виключити її з проекту під час його доопрацювання.

Світлана Савицька пояснила, що раніше сімейне законодавство вже містило можливість укладення шлюбу з 14 років, однак у 2012 році підхід був змінений, і мінімальний поріг підняли щонайменше до 16 років за рішенням суду.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/IDMZJ.

13 лютого на сайті НААУ було опубліковано матеріал голови Комітету **Лариси Гретченко** на тему «**Окреме провадження без помилок: 5 орієнтирів Верховного Суду**».

Справи про встановлення юридичних фактів — одна з найпоширеніших категорій окремого провадження, де часто трапляються процесуальні помилки. Верховний Суд окреслює межі такого захисту, правила доказування та відмежування від позову. У статті розглянуто п'ять позицій вищої інстанції.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/ixqePd.

З нагоди Всесвітнього Дня безпечного інтернету у період з **9 по 13 лютого** на базі комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського» тривала V Всеукраїнська науково-практична конференція «Безпека дітей в інтернеті: попереджен-

ня, освіта, взаємодія». Співorganizаторами конференції стали: Комунальний заклад «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Центральноукраїнський національний технічний університет, Центральноукраїнський інститут розвитку людини Університету «Україна», Донецький державний університет внутрішніх справ, Кіровоградський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, Комітет Національної асоціації адвокатів України з питань сімейного права, Кіровоградська обласна прокуратура.

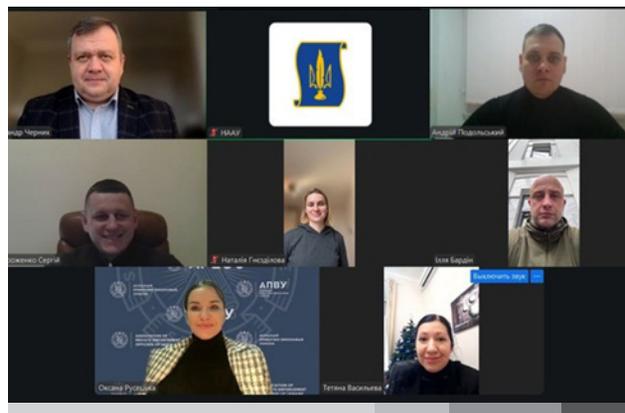
Детальніше за посиланням: URL: is.gd/ivxEVK.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

23 січня відбулося засідання Комітету. Члени Комітету обговорили поточні питання діяльності, визначили пріоритетні напрями роботи та погодили план заходів на найближчий період. За підсумками засідання розподілено завдання між членами Комітету та визначено дату наступної зустрічі.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ

15 січня у НААУ відбулась презентація результатів опитування державних і приватних виконавців, адвокатів та інших експертів з метою визначення механізмів протидії законному виконанню судових рішень.

Під час презентації голова Асоціації приватних виконавців України **Оксана Русецька** наголосила на потребі запровадження в законодавстві дієвих процесуальних запобіжників проти штучного блокування виконання на стадії примусового виконання, а також на необхідності ефективного реагування на тиск на приватних виконавців.

Заступник голови Комітету НААУ з питань примусового виконання рішень **Андрій Подольський** узагальнив результати опитування та окреслив напрям удосконалення регулювання, зокрема посилення відповідальності за умисне невиконання судових рішень і усунення прогалин, які дозволяють блокувати виконання.

Заступник голови Комітету **Наталя Гнезділова** наголосила на потребі вивчення міжнародних практик, розвитку стандартів професійної діяльності виконавців і правил етики.

За підсумками заходу озвучені результати та пропозиції планують використати в подальшій роботі над законодавчими змінами у сфері примусового виконання судових рішень.

Детальніше за посиланням: URL: lnk.ua/b4AWn0BVQ.

Публікація члена Комітету **Ірини Шаповалової** «Виконавче провадження в умовах воєнного стану: між гуманізмом та справедливістю».

Детальніше за посиланням: URL: lnk.ua/xNK283aV8.

КОМІТЕТ МЕДИЧНОГО І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА ТА БІОЕТИКИ

Активності членів Комітету поза затвердженим планом

19 грудня голова Комітету **Ірина Сенюта** взяла участь як доповідачка у VIII Львівському ЕндоВаскулярному курсі.

23 грудня голова Комітету **Ірина Сенюта** провела майстер-клас для лікарів загальної практики сімейної медицини на тему «Правова система координат стандартизації у сфері охорони здоров'я».

20 січня член Ради Комітету **Ольга Данченко** взяла участь як доповідачка у засіданні Комітету Академії юристів, які спеціалізуються на супроводі усиновлення та застосування допоміжних репродуктивних технологій (Committee of the Academy of Adoption and

Assisted Reproduction Attorneys, USA) на тему: «Виклики у програмах сурогатного материнства в Україні під час війни».

29 січня голова Комітету **Ірина Сенюта** провела майстер-клас на тему «Правові основи телемедицини» в межах майстер-класу на тему Digital+Health. Сучасні тенденції в медичній практиці.

У лютому член Ради Комітету **Юлія Миколаєць** взяла участь як лекторка електронного навчального курсу «Онлайн-консультації: етика, безпека, комунікація з пацієнтом» на освітній платформі Progress.

Підготовка тематичних статей, книг та публікацій у ЗМІ Миколаєць Ю. М.

Медична звітність — 2025: нові терміни та перелік форм. Електронний журнал «Практика управління медичним закладом» № 01/2026, січень.

Оформлення куточка споживача в закладі охорони здоров'я. Електронний журнал «Практика управління медичним закладом» № 01/2026, січень.

Перевірки Держпраці та ДПС: що, коли та як? Електронний журнал «Головний бухгалтер медичного закладу» № 01/2026, січень.

Судова практика звільнення працівників за станом здоров'я. Електронний журнал «Кадровик-01», січень, 2026.

Які плани складати в ЗОЗ. Експертус Медзаклад (Експертно-правова система для керівників у галузі охорони здоров'я). URL: med.expertus.com.ua/consultations/105661.

Чи уповноважений керівник ЗОЗ скасовувати неправомірні рішення ЛКК. Експертус Медзаклад (Експертно-правова система для керівників у галузі охорони здоров'я). URL: med.expertus.com.ua/consultations/139629.

Чи може бути платною послугою формування направлення на ОПФО. Експертус Медзаклад (Експертно-правова система для керівників у галузі охорони здоров'я). URL: med.expertus.com.ua/consultations/105647.

База стажування інтернів: детальний гайд від юриста. Електронний журнал «Практика управління медичним закладом» № 02 / 2026, лютий.

З лютого діє оновлений порядок надсилання податкових повідомлень-рішень. Електронний журнал «Головний бухгалтер медичного закладу» № 02/2026, лютий.

Чи має право КНП проводити платні медогляди для дозволу на зброю. Експертус Медзаклад (Експертно-правова система для керівників у галузі охорони здоров'я). URL: med.expertus.com.ua/consultations/141888.

Перевірки в охороні праці: статистика, судова практика та «дорогі» наслідки. Експертус Медзаклад (Експертно-правова система для керівників у галузі охорони здоров'я). URL: op.expertus.com.ua/consultations/141229.

Савченко А. Що робити якщо мобілізували особу з інвалідністю? Електронний журнал «Юридична газета». 21.01.2026 р. URL: is.gd/x2m9Xp.

Діяльність Комітету відповідно до затвердженого плану Співпраця з ВША НААУ

20 січня член Ради Комітету **Яна Бабенко** провела вебінар на тему «Допит лікаря у медичних спорах: аналіз положень законодавства та судової практики». URL: is.gd/zk2L6f.

12 лютого член Ради Комітету **Яна Бабенко** провела вебінар на тему «Відповідальність лікаря за завдану пацієнту шкоду (практичні аспекти)». URL: is.gd/3SouPV.

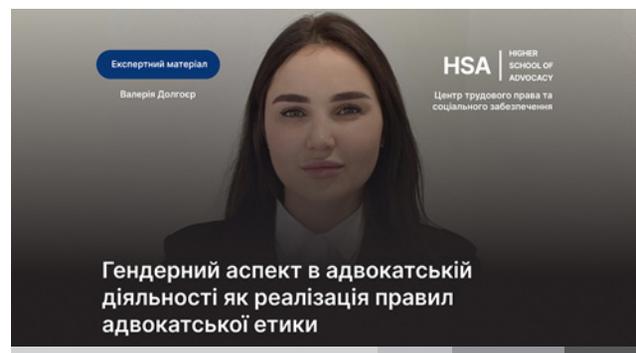
КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

24 грудня на сайті НААУ була опублікована стаття заступниці голови Комітету **Валерії Долгоєр** та представниці Комітету у Херсонській області **Наталії Черевко** на тему «Гендерна політика у судах: ризики підміни фактів суспільними очікуваннями».

Гендерна політика вимагає рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, зокрема в доступі до правосуддя. Проте навіть у судах існує ризик підміни об'єктивних фактів справ стереотипними уявленнями та очікуваннями суспільства, що може призводити до викривлення результатів розгляду та дискримінаційних рішень.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/bdpmGl.

5 січня на сайті ВША НААУ був опублікований експертний матеріал заступниці голови Комітету **Валерії Долгоєр** на тему «Гендерний аспект в адвокатській діяльності як реалізація правил адвокатської етики».

Гендерна рівність у правничій професії перестає бути суто соціологічною темою і дедалі більше трансформується в етичний та професійний стандарт. Для адвокатів і адвокаток питання гендерної справедливості прямо пов'язане з нормами Правил адвокатської етики, які визначають вимоги неупередженості, недискримінації, поваги до людської гідності, професійної незалежності та належної правничої допомоги. Гендерний аспект у роботі адвоката — це не лише етичний маркер, а й інструмент забезпечення рівного доступу до правосуддя та підвищення довіри до професії.

У цій статті розглянуто, як гендерні підходи інтегруються в адвокатську практику, які вимоги етики вони реалізують та чому дотримання гендерних стандартів є обов'язковим елементом професійної культури адвокатури.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/vIQ1k9.

8 січня на сайті ВША НААУ був опублікований аналіз рішення ЄСПЛ: «Ortega Ortega проти Іспанії» щодо дискримінації в сфері праці, який підготувала заступниця голови Комітету **Валерія Долгоєр**.

Рішення ЄСПЛ у справі *Ortega Ortega v. Spain* є показовим для всієї європейської практики недискримінації у сфері праці, оскільки Суд розглянув не лише первинну дискримінацію щодо оплати праці, а й наслідки «постконфліктної» поведінки роботодавця: звільнення працівниці після того, як вона ініціювала (і фактично виграла) процес щодо дискримінації. Суд прямо підкреслив, що національні суди, підтримавши звільнення, не забезпечили належної «анти-репресійної» охорони, а отже — не виконали позитивних зобов'язань держави за ст. 14 у поєднанні зі ст. 8 Конвенції.

У цій справі Суд зауважує, що національні суди своїми рішеннями визнали факт дискримінації щодо заявниці за ознакою статі у сфері оплати праці (див. пункт 12 рішення). Таким чином, заявниця зазнала дискримінації, що призвело до порушення її права на рівність у професійній сфері, яке є невід'ємною частиною права на повагу до приватного життя (стаття 8).

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/J0uWYh.

9 січня на сайті НААУ були **оприлюднені методичні рекомендації для адвокатів «Гендерна політика та врядування в юридичній практиці»**, авторами яких стали представники Комітету **Валерія Долгоєр, Наталія Черевко, Валентина Слободянюк та Марія Логвінова**. Видання покликане дати практичні орієнтири для роботи з гендерно чутливими питаннями у правозастосуванні.

У рекомендаціях систематизовано підходи до інтеграції гендерної компоненти в юридичну практику та розкрито зміст гендерно орієнтованого врядуван-

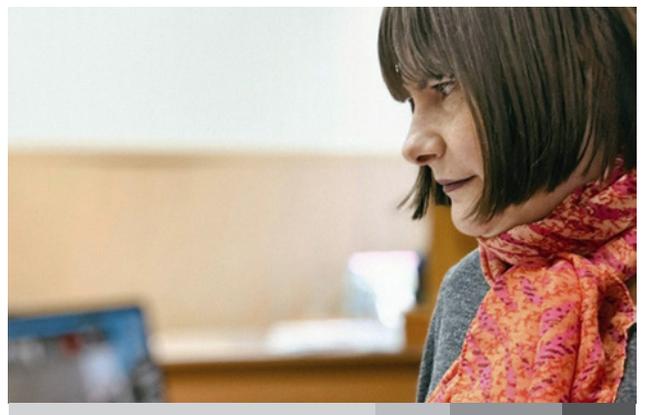
ня — процесу ухвалення і реалізації рішень на всіх рівнях управління з урахуванням потреб і пріоритетів різних груп жінок і чоловіків під час формування політики, планування бюджету та надання послуг.

Посібник містить огляд міжнародних і національних стандартів захисту від дискримінації, аналіз судової практики, алгоритми роботи у справах, пов'язаних із гендерною нерівністю та насильством, а також орієнтири з етики взаємодії з потерпілими.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/kWVoJG.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Розслідувати злочин агресії складно не через брак доказів, а через процесуальні обмеження: імунітети найвищих посад, правила заочного провадження, стандарти повідомлення та передачі матеріалів. Саме ці вузли визначатимуть ефективність Спецтрибуналу.

У грудні у Львівському державному університеті внутрішніх справ відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «**Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні**». Член

Ради Комітету НААУ **Ірина Гловюк** представила доповідь «**Деякі питання провадження за статутом Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України**».

Спікерка нагадала про ратифікацію 15 липня цього року Угоди України з Радою Європи про створення Спеціального трибуналу (підписано 25.06.2025). Вона звернула увагу на законодавче забезпечення співпраці України з Трибуналом. Мін'юст повідомляв, що Уряд підтримав проєкт законодавчих змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів та Закону «Про прокуратуру». Зміни стосуватимуться передачі кримінальних проваджень до Трибуналу, виконання його запитів і проведення процесуальних дій. Центральними органами співробітництва визначаються Офіс Генпрокурора (на стадіях розслідування і судового розгляду) та Міністерство юстиції (на стадії виконання рішень), а Генеральному прокурору пропонується надати повноваження щодо передачі проваджень, інформації та доказів.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/ibibef.

Низька якість перекладу в кримінальних провадженнях — системна проблема через відсутність регулювання. Вирішити її може створення держреєстру перекладачів із сертифікацією та переатестацією, обов'язковим навчанням і контролем якості.

Позицію НААУ з цього питання підготував Комітет на запит Міністерства юстиції.

Мін'юст на виконання завдань Дорожньої карти з питань верховенства права, затвердженої розпорядженням Кабміну від 14.05.2025 № 475-р, в межах правового моніторингу проводить консультації із заінтересованими сторонами з метою пошуку шляхів вирішення виявлених проблем правового регулювання.

У НААУ звернули увагу на той факт, що адвокати, які представляють інтереси підозрюваних, обвинувачених чи потерпілих іноземних громадян або осіб, які не володіють державною мовою, регулярно стикаються з ситуаціями, коли перекладачі не здатні коректно передати зміст складних юридичних термінів і конструкцій. Це не лише ускладнює комунікацію під час судових засідань, слідчих та процесуальних дій (допитів, вручення підозри), але й порушує фундаментальні принципи кримінального процесу, серед яких — доступ до правосуддя. Також відсутність спеціалізованої підготовки перекладачів призводить до за-

тягування проваджень, що суперечить вимогам КПК щодо розумних строків розгляду справ та збільшує навантаження на судову систему. Крім того, на практиці органи досудового розслідування та суди часто звертаються за перекладом до випадкових осіб без перевірки їхньої компетентності. І це може тягнути за собою зловживання, конфлікти інтересів та навіть корупційні ризики.

Зважаючи на це, у Комітеті НААУ запропонували комплексний підхід реформування системи залучення перекладачів у кримінальному провадженні.

Детальніше за посиланням: URL: surl.cc/btdaep.

21 січня опубліковано статтю члена Комітету НААУ **Ірини Гловюк** на тему «**Чи можна повідомляти про ознайомлення з матеріалами телефоном?**».

Повідомлення сторони захисту про завершення досудового розслідування телефоном не суперечить КПК, оскільки закон допускає такий спосіб сповіщення. Водночас, за позицією Верховного Суду, сам факт телефонного дзвінка не є достатнім — у матеріалах провадження мають бути належні докази реального доведення інформації до відома підозрюваного та його захисника, зокрема підтвердження адресата і змісту повідомлення. За відсутності таких даних повідомлення вважається неналежним.

Детальніше за посиланням: URL: surl.lt/luefvk.

27 січня опубліковано статтю члена Комітету НААУ **Ірини Гловюк** на тему «**Ознайомлення за ст. 290 КПК через представника: чи є порушення**».

КПК гарантує доступ до матеріалів досудового розслідування, але не завжди відповідає на питання «хто саме» має бути носієм цього доступу. Якщо потерпілий за межами України, а ознайомлення провів лише представник, чи можна вважати право потерпілого реалізованим? І чи є підстави ставити під сумнів можливість розгляду справи по суті? Ці питання досліджуються у статті.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/othujf.

2 лютого опубліковано статтю члена Комітету НААУ **Ірини Гловюк** на тему «**Ст. 290 КПК і докази: чи доводять бірки факт відкриття матеріалів**».

Відсутність бірок на речових доказах сама по собі не означає порушення ст. 290 КПК і не тягне автоматичної недопустимості доказів. Суд оцінює, чи мала

сторона захисту реальний доступ до них, чи ініціювала їх огляд і чи вплинуло це на підготовку позиції. За практикою Верховного Суду, орган досудового розслідування зобов'язаний забезпечити можливість ознайомлення з доказами, але не повинен робити це без ініціативи захисту.

Водночас ключове значення має дотримання порядку вилучення та зберігання речових доказів. Якщо обставини їх отримання або зберігання не гарантують автентичність і зв'язок із подією (зокрема, можливий доступ сторонніх осіб чи невідоме походження доказу), такі докази та похідні від них результати можуть бути визнані неналежними або недопустимими. Судова практика також підкреслює необхідність належної фіксації доступу до доказів і виключення їх компрометації.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/ouxlw.

3 лютого опубліковано статтю члена Комітету НААУ **Володимира Мацка** на тему «**Екстрадиція, як системна форма порушень права**».

Екстрадиція в останні роки стала більш поширеним інструментом міжнародної співпраці у кримінальних справах, однак її застосування супроводжується системними порушеннями з боку правоохоронних органів. Кількість екстрадиційних запитів суттєво зросла, що пов'язано з вимушеною еміграцією через війну та активним використанням механізмів міжнародного розшуку, зокрема через Інтерпол.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/kqxvta.

Для забезпечення національного примирення, реабілітації осіб, які зазнали переслідувань за політичними мотивами, відновлення справедливості

та утвердження сталого миру пропонується запровадити амністію після війни.

Відповідний проєкт Закону № 14317 «Про амністію осіб, недопущення їх переслідування та покарання у зв'язку із завершенням військової агресії Російської Федерації проти України з метою національного примирення та відновлення конституційного ладу» був зареєстрований 18 грудня 2025 року.

На запит Комітету Верховної Ради з питань правоохоронної діяльності у НААУ проаналізували документ і висловили до нього низку застережень.

Проєктом пропонується визначити правові підстави та процедуру застосування амністії щодо громадян України у зв'язку з подіями, пов'язаними з військовою агресією Російської Федерації проти України.

За задумом авторів законодавчої ініціативи, звільняються від кримінальної відповідальності особи, які були затримані, заарештовані, притягнуті до кримінальної відповідальності або засуджені за злочини, передбачені ст. 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 114-1, 114-2, 332, 332-1, 336, 337, 402, 403, 407, 408, 409, 436-2 КК, у тому числі у разі кваліфікації вчинених ними діянь за сукупністю злочинів із іншими статтями КК (окрім статей 258 та 258-3), якщо такі діяння були вчинені в період з 24 лютого 2022 року до дня набрання чинності міжнародною угодою про припинення вогню, встановлення перемир'я або укладення мирного договору між Україною та РФ. Особи, що були засуджені за ст. 112, 113, 258, 258-3 КК на момент прийняття Закону, підлягатимуть амністії.

У Комітеті НААУ назвали такі ініціативи передчасними.

Крім того, адвокати зауважили, що в частині звільнення осіб від відповідальності проєкт не відповідає ст. 1 Закону «Про застосування амністії», а також ст. 85 та 86 КК, в яких визначено, що амністія є повним або частковим звільненням від відбування покарання осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили.

Таким чином, амністія, яку пропонується запровадити, не може передбачати звільнення осіб від кримінальної відповідальності. Може йтися про повне або часткове звільнення від відбування покарання.

Ознайомитися з повним текстом зауважень до проєкту № 14317 можна за unba.org.ua/assets/uploads/publications/ZP_14317.pdf.

Детальніше за посиланням: surl.li/kxxgoi.

Запропонований у Верховній Раді механізм посилення правових засад захисту прав власників або володільців нерухомого майна при розгляді питань щодо накладення арешту на належне їм нерухоме майно у кримінальному провадженні заслуговує на підтримку.

Проект Закону № 14325 від 23.12.2025 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо уточнення підстав та порядку арешту нерухомого майна» аналізували у Комітеті НААУ на прохання Комітету ВР з питань правоохоронної діяльності.

Зокрема, адвокати звернули увагу на зміни, що пропонується внести до ст. 64-2 (Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт) КПК. Ними уточнюється коло суб'єктів звернення (шляхом долучення таких суб'єктів, як дізнавача, слідчого за погодженням із прокурором, до слідчого судді) з клопотанням про арешт майна, а відтак — і виникнення правового статусу такого суб'єкта, як третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт.

Такі зміни, безумовно, матимуть позитивні наслідки, адже вказані суб'єкти і так мають право звернення з клопотанням про арешт відповідно до ч. 1 ст. 171 КПК, натомість чинна редакція ст. 64-2 КПК вказує на виникнення правового статусу лише з моменту звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна.

Окремо у Комітеті НААУ звернули увагу не те, що існуюча практика тривалих арештів майна часто блокує господарську діяльність юридичних осіб та життя громадян, які не є підозрюваними чи обвинуваченими. Відтак запропоновані зміни до ч. 13 до ст. 170 КПК також отримують позитивний ефект. Проектом пропонується встановити загальне правило, що у кримінальному провадженні, в якому жодній особі не повідомлено про підозру, накладення арешту на нерухоме майно третьої особи здійснюється на підставі ухвали слідчого судді на строк не більше чотирьох місяців. Щоправда, його можна буде продовжити, але в ухвалі про накладення арешту слідчий суддя буде зобов'язаний визначити строк дії такого арешту.

Повністю позицію Комітету НААУ стосовно проекту Закону № 14325 можна переглянути за посиланням: URL: unba.org.ua/assets/uploads/publications/ZP_14325.pdf.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/gpsghz.

Зміни до статті 346 (Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча) Кримінального

кодексу, запропоновані парламенту, розмивають межі кримінально караного поведінки, а через техніко-юридичну перевантаженість норми виникає ризик її не прогнозованого застосування.

На прохання Комітету ВР з питань правоохоронної діяльності у НААУ проаналізували проект Закону № 14372 від 12.01.2026 «Про внесення змін до статті 346 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за публічний заклик або публічне підбурювання до насильства щодо державного чи громадського діяча, а також посилення відповідальності за погрози або насильство щодо державного чи громадського діяча».

Автори законодавчої ініціативи вбачають за мету посилення кримінально-правового захисту державних та громадських діячів і членів їхніх сімей від посягань на їхнє життя, здоров'я або гідність. Для цього, зокрема, розширюється об'єктивна сторона злочину, яким вважатиметься також «погроза знищенням або пошкодженням майна, висловлена будь-яким способом — усно, письмово, жестами, з використанням засобів зв'язку, у тому числі через мережу «Інтернет» або інші електронні комунікації, у тому числі шляхом демонстрації зброї, зображень чи відеоматеріалів, що містять погрозу».

У Комітеті НААУ звернули увагу, що судова практика не свідчить про існування суттєвих проблем у застосуванні поняття «погроза» як елемента складу кримінального правопорушення.

Окремо, на думку профільного комітету НААУ, потребує обґрунтування доцільність запровадження довічного позбавлення волі. У випадку ст. 346 КК вбачається порушення принципів пропорційності та системності кримінального законодавства. Без належного обґрунтування простежується дисбаланс санкцій та відступ від загальних засад кримінального законодавства.

З огляду на наведене, у НААУ не підтримали проект № 14372, оскільки він потребує концептуального і техніко-юридичного доопрацювання.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/zvwtitl.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

30 грудня на сайті НААУ було оприлюднено традиційну щорічну **добірку «Новели законодавства у сфері цивільного права та процесу за 2025 рік».**

Матеріал, підготовлений секретарем Комітету **Валерією Шкварко**, структуровано як практичний огляд законів та інших актів із реквізитами і датами набрання чинності, щоб адвокатам було простіше орієнтуватися в змінах та їх застосуванні в конкретних спорах.

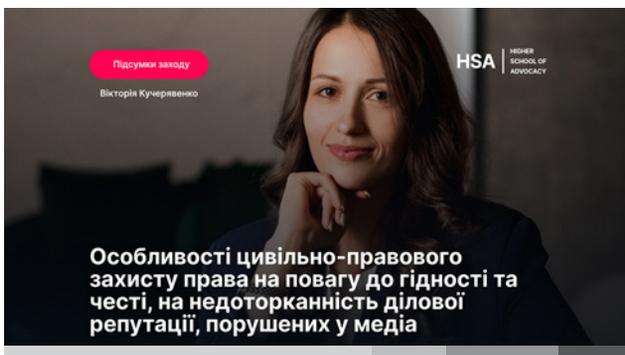
Детальніше за посиланням: URL: is.gd/Yzs3ug.

2 січня на сайті НААУ були оприлюднені зауваження та пропозиції Комітету до проекту книги третьої ЦК «Речове право».

Адвокати зазначили, що підтримують ідею якісного оновлення цивільного права та прагнуть бути активною частиною процесу, однак уже на початковому етапі аналізу дійшли висновку про потребу суттєвого системного доопрацювання документа. Адже він містить значну кількість технічних помилок і не відповідає вимогам нормопроектувальної техніки, що унеможливує повноцінний змістовний аналіз та створює ризики колізій і правових прогалин у майбутньому.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/WHh3j2.

7 січня на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «**Особливості цивільно-правового захисту права на повагу до гідності та честі,**

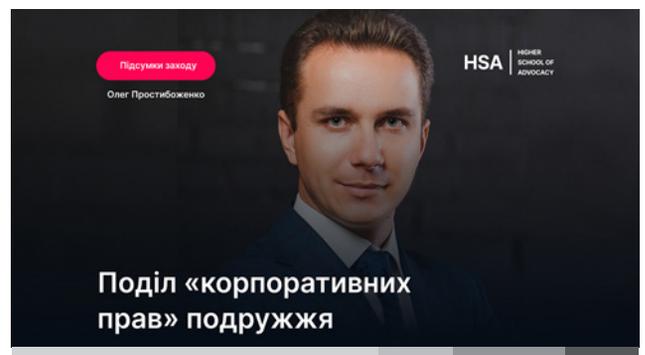
на недоторканність ділової репутації», лектором якого була член Ради Комітету **Вікторія Кучерявенко**.

Лектор докладно проаналізувала разом з учасниками особливості цивільно-правового захисту права на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у медіа.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/HAL0J2.

8 січня на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «**Поділ «корпоративних прав» подружжя»**, лектором якого був голова Комітету **Олег Простибоженко**. Лектор докладно проаналізував разом з учасниками поділ «корпоративних прав» подружжя.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/XtmaQg.

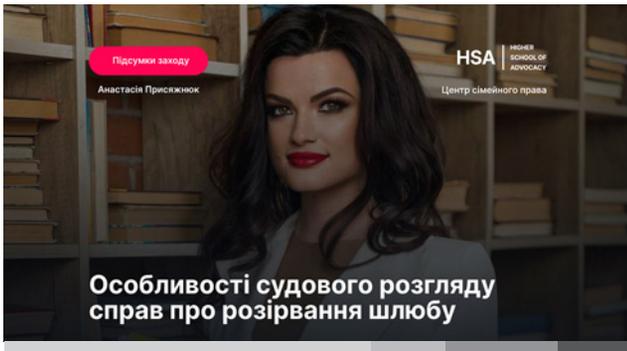

8 січня на сайті НААУ були оприлюднені зауваження та пропозиції Комітету до проекту Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) книги 5 «Зобов'язання».

Комітет зауважив, що будь-яке втручання у структуру зобов'язального права має здійснюватися з дотриманням принципів, закріплених у ст. 3, 6, 13, 509, 627 ЦК, а також з урахуванням вимог правової визначеності, передбачуваності правозастосування та стабільності договірної регулювання, що неодноразово підкреслювалося у практиці Верховного Суду.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/cKDefz.

9 січня на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «**Особливості судового розгляду справ про розірвання шлюбу»**, лектором якого була член Ради Комітету **Анастасія Присяжнюк**. Лектор докладно проаналізувала разом з учасниками

особливості судового розгляду справ про розірвання шлюбу.

Детальніше за посиланням: [URL: is.gd/ZIBKBC](https://is.gd/ZIBKBC).

20 січня на сайті НААУ була опублікована стаття члена Ради Комітету **Вікторії Кучерявенко** на тему «**Про особливості застосування позовної давності у дифамаційних спорах**».

Сплив однорічної спеціальної позовної давності, встановленої для вимоги про спростування недостовірної інформації, не означає автоматичної відмови й у вимозі про визнання такої інформації недостовірною. Такий висновок зробив Верховний Суд у справі № 761/23790/23.

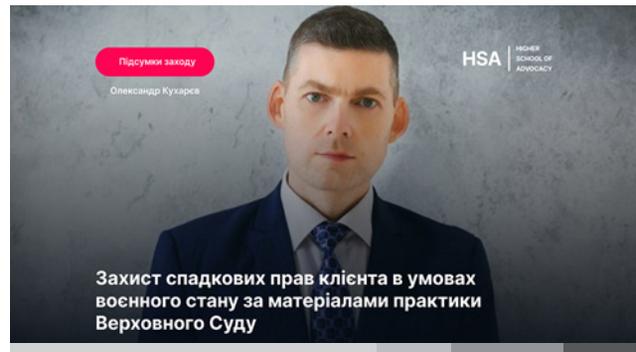
Детальніше за посиланням: [URL: is.gd/YAGdje](https://is.gd/YAGdje).

30 січня на сайті НААУ був опублікований дайджест судової практики у сфері цивільного права та процесу за II півріччя 2025 року. Огляд судових рішень охоплює 35 висновків Верховного Суду.

Детальніше за посиланням: [URL: is.gd/BfNeXt](https://is.gd/BfNeXt).

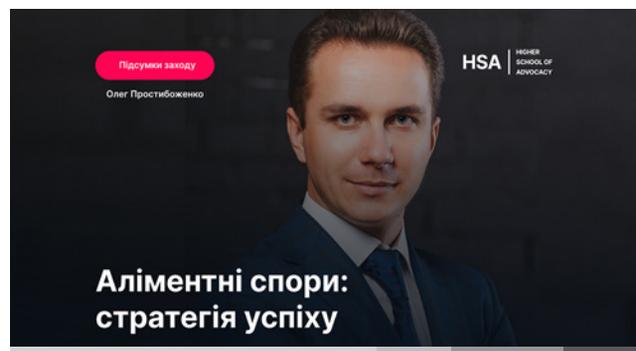
2 лютого на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «**Захист спадкових прав клієнта в умовах воєнного стану за матеріалами практики Верховного Суду**», лектором якого був радник Комітету **Олександр Кухарев**.

Лектор докладно проаналізував разом з учасниками судову практику щодо захисту спадкових прав клієнта в умовах воєнного стану.

Детальніше за посиланням: [URL: is.gd/RJTG1P](https://is.gd/RJTG1P).

3 лютого на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «**Аліментні спори: стратегія успіху**», лектором якого був голова Комітету **Олег Простибоженко**.

Лектор докладно проаналізував разом з учасниками стратегію успіху у аліментних спорах.

Детальніше за посиланням: [URL: is.gd/SeENqW](https://is.gd/SeENqW).

17 лютого на сайті НААУ була опублікована стаття секретаря Комітету **Валерії Шкварко** на тему «**3 % та інфляція за вкладом — без давності: ВС відступив від попередніх висновків**».

Позовна давність не поширюється на вимоги вкладника про видачу (повернення) вкладу: це впливає

з п. 2 ч. 1 ст. 268 ЦК. Таке виключення покликане підтримати довіру до банківської системи. Цей підхід охоплює не лише суму вкладу, а й 3 % річних та інфляційні втрати, якщо їх нараховано та заявлено у зв'язку з невидачею вкладу.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду Верховного Суду у справі № 716/1842/24 відступила від попередніх підходів, де фактично виходило, що на ці нарахування позовна давність може поширюватися.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/32Pdx.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У грудні — лютому заступниця голови Комітету **Тетяна Рабко** провела 2 вебінари та здійснила 8 публікацій.

Вебінари:

- **14.01.2026** «Ефективність та складнощі відео-конференцій в судових процесах»
- **28.01.2026** «Цифровізація виконавчого провадження: нові виклики та можливості»

Публікації:

— Відсутність окремого функціоналу для прокурора у підсистемі «Електронний суд» в огляді судової практики

— Співвідношення процесуальних норм (щодо електронного судочинства) та спеціальних норм, що регулюють виконавче провадження у ідентифікації юридичної особи

— Дата отримання повного тексту ухвали суду як визначальний момент для обчислення строку на апеляційне оскарження

— Сторона несе відповідальність за належне відстеження всіх процесуальних подій у е-суді

— Процесуальний обов'язок адвоката відстежувати документи в е-суді не залежить від його статусу у справі

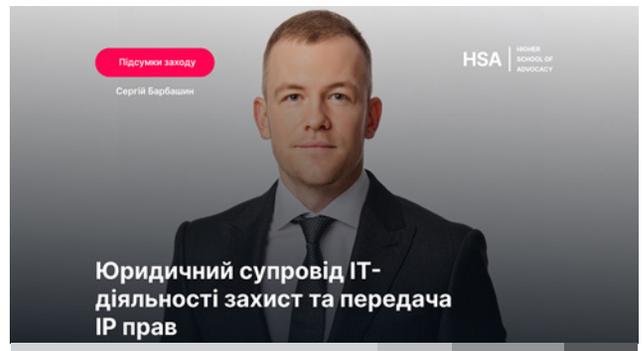
— Використання штучного інтелекту в процесуальних документах

— Подання документів в «Електронний суд» без застосування вбудованого текстового редактора у вигляді додатка

— Практичні аспекти подання клопотань при зверненні до суду через е-суд.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

12 січня на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «Юридичний супровід ІТ-діяльності захист та передача ІР прав», лектором якого був заступник голови Комітету **Сергій Барбашин**.

Лектор докладно проаналізував разом з учасниками юридичний супровід ІТ-діяльності.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/JilVO4.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ ТА ІНВЕТОРІВ

6 лютого на порталі «LIGA ZAKON» була опублікована стаття заступника голови Комітету **Сергія Лисенка** на тему «**Посадові особи господарських товариств: хто відповідає за рішення, що коштують мільйони?**».

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/lqcIDD.

13 лютого у виданні «Юридична Газета» було опубліковано статтю члена Ради Комітету **Олександра Коваленка** на тему «**Право як обов'язок: ВС змінив логіку спорів про реєстрацію податкових накладних**».

Тривалий час судова практика скасування рішень про відмову в реєстрації податкових накладних формувалася

на користь платників податків, фокусуючись на принципі правової визначеності. Однак свіже рішення Верховного Суду кардинально змінює ситуацію.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/zfDQoC.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВЗАЄМОДІЇ ІЗ ЗМІ

Коли клієнт стає «токсичним», захисник відчуває тиск: ярлики, кампанії й погрози змушують адвоката виправдовуватись, берегти родину і думати про безпеку, а не про позицію у справі. За таких умов захист поступово перетворюється на формальність.

Про запровадження відповідальності за порушення гарантій адвокатської діяльності говорили на круглому столі «Закон про ототожнення: баланс між правом на захист і свободою слова».

Після висловлення представниками медіа своєї позиції про негативні наслідки ототожнення адвоката з клієнтом розповіли члени профільних комітетів НААУ.

Голова Комітету НААУ **Юрій Радзієвський** звернувся до представників медіа і громадськості з пропозицією подивитися на проблему «зсередини»: уявити ситуацію необґрунтованої підозри щодо себе або близьких, коли людина змушена шукати захисника, здатного професійно протистояти обвинуваченню. Далі, представити, що вмикається механізм витіснення адвоката зі справи: ефективний захист викликає спротив опонентів, а сам адвокат стає мішенню не за дії клієнта, а за виконання свого обов'язку. Він наголосив, що в таких умовах сторона захисту слабшає, а змагальність і справедливість поступово нівелюються.

Адвокат зауважив, що ототожнення нерідко стає лише першим етапом ескалації — від публічного таврування до прямих загроз, пошкодження майна і насильства. Він навів статистику застосування ст. 397 (Втручання в діяльність захисника чи представника особи) Кримінального кодексу: у 2025 році зареєстрували 121 кримінальне провадження, однак у жодному

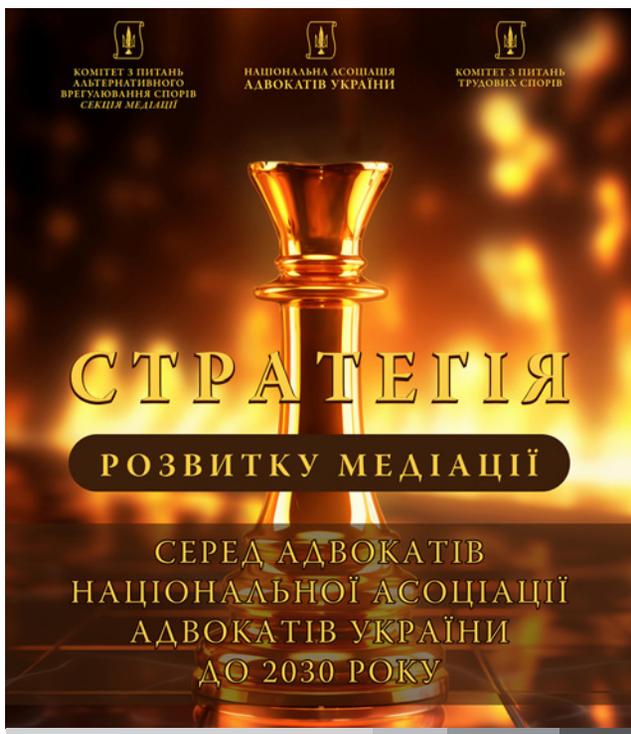

не було повідомлення про підозру. Це, на його думку, свідчить про нефункціональність чинного механізму без додаткових інструментів реагування. «В мене особисто складається враження, що ті, хто активно протистоїть підписанню цього закону (йдеться про ухвалений парламентом Закон № 4547-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності», — прим. ред.), просто хочуть і далі безкарно порушувати закон, який полягає в неприпустимості ототожнення адвокатів з клієнтами», — зауважив Ю. Радзівський.

Детальніше за посиланням: [URL: surl.lt/npftdc](http://URL:surl.lt/npftdc).

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ

15 січня у НААУ за ініціативи Комітету відбулася онлайн-презентація та обговорення на тему «**Стратегія розвитку медіації серед адвокатів НААУ до 2030 року**».

Серед питань, що обговорювались: нормативна інтеграція медіації в адвокатську діяльність; освітній розвиток; професійне визнання; інституційна співпраця; моніторинг і реалізація.

Модерувала захід голова секції «Медіація» Комітету **Вікторія Поліщук**.

Доповідачами виступили: **Анжела Кричина, Вікторія Поліщук, Ірина Федорич, Наталія Черевко, Тетяна Водоп'ян, Анжеліка Багрова, Олег Трибой**.

Стратегію розвитку медіації серед адвокатів НААУ до 2030 року можна переглянути за посиланням: [URL: unba.org.ua/assets/uploads/publications/Strategia.pdf](http://URL:unba.org.ua/assets/uploads/publications/Strategia.pdf).

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ДОВКІЛЕВОГО ПРАВА

22 грудня на сайті НААУ була опублікована стаття заступника голови Комітету **Дмитра Навроцького** на тему «**Концепція «добросовісного» набувача як запорука захисту прав на землю**».

Зміни до Цивільного кодексу, внесені Законом № 4292-IX, посилили захист добросовісного набувача землі, змінивши правила позовної давності та витребування майна. Але де межа між «добросовісністю» і «недобросовісністю» і як її вимірює судова практика, щоб не втратити ділянку та не стати заручником позову згодом?

Детальніше за посиланням: [URL: is.gd/oHGGzI](http://URL:is.gd/oHGGzI).

21 січня у Львівській торгово-промисловій палаті відбувся семінар «**Земля-2026. Актуальні питання земельних правовідносин**», організований спільно Львівською торгово-промисловою палатою та Комітетом НААУ.

Відкриваючи захід, віце-президент ТПП **Роман Баран** звернув увагу на актуальність земельної тематики в контексті євроінтеграції та потреби враховувати вимоги європейського законодавства. Далі учасники перейшли до прикладних питань — від плати за землю

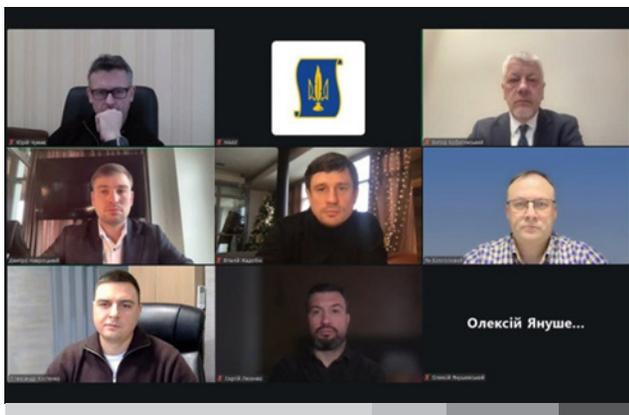

та податкових спорів до проєктного аналізу землекористування і природоохоронних обмежень.

Про плату за землю у 2026 році та особливості земельних відносин під час воєнного стану розповів голова Комітету **Віктор Кобилянський**. Він запропонував дивитися на земельні платежі як на правове й управлінське питання, а не суто бухгалтерську «техніку», зауваживши, що саме на початку року доречно звіряти підходи до нарахувань і декларацій, а також оцінювати потенційні спори щодо правильності визначення податкових зобов'язань.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/1uzEhL.

30 грудня на сайті НААУ була опублікована новина про проведений круглий стіл у рамках тижня земельного права на тему «**Обговорення практичних аспектів застосування положень Закону № 4292-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача»**».

Модератор заходу — заступник голови Комітету **Дмитро Навроцький** — відзначив, що судова практика вже давно підштовхувала до законодавчих змін: Верховний Суд частіше ставав на захист добросовісних набувачів, розмежовував вимоги щодо землі та пов'язаного нерухомого майна і оцінював пропорційність втручання у право мирного володіння.

Окремо він нагадав підхід ЄСПЛ у справі «Стречт проти Сполученого Королівства»: наслідки порушення процедур державними органами не мають покладатися на особу, яка діяла добросовісно. Дмитро Навроцький також описав, як під час доопрацювання законопроєкту первинна ідея компенсувати втрати через позови до посадових осіб трансформувалася

у модель належної компенсації добросовісному набувачу через зміни до ст. 390 ЦК та уточнення правил початку перебігу давності у ст. 261 ЦК. Адвокат звернув увагу на активізацію позовів прокурорів щодо земель лісового і водного фонду та спроби обґрунтувати негаторні вимоги як спосіб обійти позовну давність. Також модератор окреслив два конституційні сюжети: рішення КС у справі за скаргою Reinier Business Group про межі представництва прокурором інтересів держави та подання Верховного Суду щодо конституційності ретроспективного застосування окремих положень Закону № 4292-IX.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/UyJi53.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ БУДІВЕЛЬНОГО ПРАВА

28 січня відбулося планове засідання Комітету, під час якого голова Комітету **Олег Поваляєв** та присутні члени обговорили нагальні питання та план діяльності надалі. Комітет планує провести чимало слухних заходів і активізувати свою діяльність щодо моніторингу, аналізу та узагальнення законодавчих актів в галузі будівельного права, а також систематизації наявної судової практики з питань порушень законодавства з боку державних службовців у сфері будівництва.

МОЛОДІЖНИЙ КОМІТЕТ НААУ — UNBA NEXTGEN

16 грудня в рамках відбору регіональних представників у Києві відбувся ознайомчий семінар «Знайомство з Молодіжним Комітетом — UNBA NextGen». Молодим адвокатам представили цінності Комітету, принципи внутрішньої комунікації, ключові проєкти й підходи до взаємодії з регіональними радами адвокатів.

Захід став практичною «точкою входу» для тих, хто проходить конкурс на посаду регіонального представника, який має бажання долучатися до ініціатив NextGen у своєму регіоні та розвивати живу професійну спільноту на місцях.

Міст між поколіннями: навіщо створили NextGen

Заступник голови НААУ, РАУ Валентин Гвозд'їй пояснив: ідея Комітету народилася як відповідь на потребу тяглості поколінь. На його переконання, організація може бути по-справжньому успішною тоді, коли молоді адвокати з самого початку залучені до спільної роботи, комунікацій і професійних ініціатив.

Він нагадав, що НААУ створювалася у 2012 році «з нуля» після тривалого періоду пострадянської інерції, коли адвокатська спільнота залишалася під зовнішнім контролем. «Держава контролювала адвокатуру через дисциплінарні процедури, через доступ до професії, — зазначив він. — Спільнота існувала, але професійної організації не було».

Детальніше за посиланням: URL:is.gd/DN90I4.

СПІВПРАЦЯ КОМІТЕТІВ

22 січня на сайті НААУ були оприлюднені зауваження та пропозиції комітетів НААУ з питань цивіль-

ного права та процесу та з питань сімейного права щодо проєкту Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) книги 7 «Сімейне право».

Адвокати вказали, що новела щодо релігійного обряду шлюбу потребує доопрацювання саме з позиції правової визначеності й конституційних гарантій. У зауваженнях звертається увага, що запропонована модель передбачає внесення актового запису про реєстрацію шлюбу до Державного реєстру актів цивільного стану на підставі повідомлення релігійної організації, а орган державної реєстрації при цьому перевіряє дотримання вимог щодо умов укладення шлюбу.

Водночас у разі вчинення релігійного обряду шлюбу умови його укладання фактично не перевіряються на етапі самого обряду, — переконані в комітетах. А це може створити додаткові складнощі у правозастосуванні. Також пропонована конструкція може виглядати як наділення церкви владними повноваженнями, що потребує уважного співвіднесення з конституційними приписами про світський характер держави. Крім того, практичні аспекти розірвання таких шлюбів можуть також породжувати проблеми визначеності.

Детальніше за посиланням: [URL: is.gd/NK3VIN](http://URL:is.gd/NK3VIN).

ВИМОГА НЕГАЙНОГО РЕАГУВАННЯ СУДУ НА ПОРУШЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ТАКТИКА ЗАХИСТУ, ПРАВОВІ ПІДСТАВИ, ТИПОВІ ПОРУШЕННЯ

Олег Несінов, адвокат, автор численних книг та публікацій

Конституція України у ст. 3, Кримінальний процесуальний кодекс України¹ у ст. 8 «Верховенство права», ст. 2 «Завдання кримінального провадження», ст. 7 «Загальні засади кримінального провадження», ст. 321 «Головуючий у судовому засіданні», що визначає обов'язки судді та головуючого судді, положення Закону України «Про судоустрій та статус суддів» (ст. 2, 7) — зобов'язують суд (слідчого суддю) діяти в спосіб, передбачений КПК, та забезпечувати права та свободи учасників кримінального провадження, а не позбавляти їх, оскільки людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Важливим аспектом такого забезпечення прав є своєчасність та негайність судового реагування в кримінальному провадженні.

Якщо запобігання незаконному засудженню суд може забезпечувати наприкінці судового розгляду, оцінюючи докази та обставини в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення, то запобігання незаконному обвинуваченню (підозрі), іншим порушенням прав людини суд має забезпечувати негайно (ст. 2, 7, 8, 87 КПК).

Не може вважатися нормальною практика, коли правоохоронці вносять в зміст повідомлення про підозру та обвинувачення не фактичні (з посиланням на докази) дані, а очевидно неправдиві, з ознаками фальсифікації, інкримінувавши особі скоєння тяжкого або особливо тяжкого злочину й, користуючись цим, обґрунтовують необхідність тримання особи під вартою, а суди при цьому виступають лише спостерігачами.

Як правило, судами своєчасно не контролюється повнота, всебічність та об'єктивність досудового роз-

слідування як передумова того, що зміст підозри та обвинувачення містять достовірні твердження і вони є обґрунтованими. У випадку коли в процесуальних документах слідства, в порушення засади презумпції невинуватості, з першого дня стверджується, що відповідна особа скоїла злочин, упередженість слідства стає очевидною, на що має бути негайна реакція суду.

Між тим, судова практика свідчить про те, що суди (слідчі судді) знаходять будь-які виправдання для того, щоб не виконувати обов'язки по контролю за правоохоронними органами, запобігання незаконному повідомленню про підозру та обвинуваченню, порушенню прав та свобод людини, не помічаючи цих порушень або відтерміновуючи функції судового контролю на кінець судового розгляду. При цьому заяви, клопотання сторони обвинувачення в більшості випадків судами (слідчими суддями) розглядаються і задовольняються негайно.

¹ Далі за текстом — КПК.

Типові обґрунтування судових ухвал, що свідчать про небажання реагувати на порушення в провадженні:

1. «Суд (слідчий суддя) на цій стадії не може надати оцінку доказам винуватості особи у інкримінованому правопорушенні, а має це зробити в нарадчій кімнаті перед постановленням вироку».

Такі твердження є певною маніпуляцією, оскільки КПК передбачена вимога перевірки обґрунтованості підозри та обвинувачення, яка не вимагає від суду вирішувати питання винуватості особи, а вимагає перевірити наявність доказів для таких тверджень, та відповідні посилання на них у судовій ухвалі (ст. 372 КПК).

2. Розглядаючи питання обрання чи продовження строків запобіжного заходу, суди, як правило, не користуються правами, передбаченими ст. 193 КПК, і не проявляють власну ініціативу щодо допиту свідків, дослідження матеріалів тощо, демонструючи небажання це робити. Більш того, суди відмовляють у клопотанні сторони захисту з цього приводу (наприклад, у допиті свідків для з'ясування даних, що характеризують особу, або перегляд відео з бодикамер поліцейських).

3. Зазвичай суди не реагують на неконкретність та несформульованість обвинувачення, його невідповідність вимогам ст. 291 КПК та не повертають обвинувальні акти прокурору (що мають робити навіть за власною ініціативою), чим сприяють внесенню в зміст підозр та обвинувачень неправдивих, а іноді — і взаємовиключних та сфальсифікованих даних.

Суди також не беруть до уваги позицію ЄСПЛ.

3.1. У рішенні ЄСПЛ «Маттоціа проти Італії», від 25.07.2000 зазначено: «Обвинувачений у скоєнні злочину має бути негайно і детально поінформований про причину обвинувачення, тобто про ті факти матеріальної дійсності, які нібито мали місце і є підставою для висунення обвинувачення; а також про характер обвинувачення, тобто юридичну кваліфікацію згаданих фактів. Хоча ступінь детальності інформування обвинуваченого залежить від обставин конкретної справи, однак у будь-якому випадку відомості, надані обвинуваченому, повинні бути достатніми для повного розуміння останнім суті висунутого проти нього обвинувачення, що є необхідним для підготовки адекватного захисту. У цьому відношенні обсяг та доречність наданої обвинуваченому інформації слід оціню-

вати крізь призму положення, закріпленого у п. «b» ч. 3 ст. 6 Конвенції. Аналогічно слід оцінювати інформацію про зміни, які мали місце в обвинуваченні, включаючи зміни причини обвинувачення».

Лише вручення копії обвинувального акта особи (ч. 1 ст. 293 КПК), на мій погляд, не дає підстав вважати, що обвинувачення висунуте, та ще й у встановленому законом порядку. Тим більш немає підстав вважати, що врученням обвинувального акта досягається впевненість у тому, що особа має повне розуміння суті висунутого проти нього обвинувачення.

Тим більше що закон (КПК) встановлює такий порядок, що зобов'язує сторону обвинувачення роз'яснити суть, характер і причини обвинувачення (ч. 2 ст. 1, ч. 3 ст. 42 КПК, пп. «а», «в» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ); роз'яснити та забезпечити права обвинуваченого (ст. 2, пп. 13, 17 ч. 1 ст. 7, ст. 20 КПК).

3.2. У рішенні ЄСПЛ «Абрамян проти Росії» від 09.10.2008 суд зазначив, що положення п. «a» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ необхідно аналізувати у світлі більш загальної норми про право на справедливий судовий розгляд, гарантоване п. 1 цієї статті. У кримінальній справі надання повної, детальної інформації щодо пред'явленого особі обвинувачення та, відповідно, правової кваліфікації, яку суд може дати відповідним фактам, є важливою передумовою забезпечення справедливого розгляду.

3.3. Ось типові фрази, взяті з ухвал суду в справах, в яких я беру участь.

«Статтею 291 КПК України визначені відомості, які має містити обвинувальний акт, та передбачено перелік документів, що до нього додаються. Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється.

З системного аналізу вказаних положень процесуального законодавства вбачається, що суд має право повернути обвинувальний акт прокурору за наявності таких порушень вимог процесуального закону, які перешкоджають призначенню справи до судового розгляду. Отже, повернення обвинувального акта прокурору передбачає не формальну невідповідність такого акта вимогам закону, а наявність в ньому таких недоліків, які перешкоджають суду призначити судовий розгляд.»

Як бачимо, суд вигадав свої, не передбачені КПК підстави для обґрунтування неповернення обвинувального акта прокурору, тоді як у ст. 314 КПК підставою повернення обвинувального акта прокурору

зазначена лише одна умова — **його невідповідність вимогам КПК**. Про такі умови, як наявність перешкод для судового розгляду, в статті не йдеться, визначення перешкод для судового розгляду КПК також не містить.

Окрім того, суди не згадують положення ст. 291 КПК про те, що *надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється*, коли долучають цивільний позов, коли розглядають клопотання прокурора з додатками щодо обрання чи продовження запобіжного заходу, що є явною ознакою упередженості.

3.4. Інший приклад: «<...> *Формулювання обвинувачення та правова кваліфікація кримінального правопорушення викладається в обвинувальному акті у такому виді, як це вважає за правильне прокурор.*

Питання про узгодженість викладення в обвинувальному акті фактичних обставин справи, а також про узгодженість викладених фактичних обставин справи з формулюванням обвинувачення та з правовою кваліфікацією кримінального правопорушення, як і конкретизація правової кваліфікації кримінального правопорушення, не можуть бути предметом розгляду у підготовчому судовому засіданні, оскільки на цій стадії судового провадження суд не вправі вдаватися до оцінки вказаних обставин.»

Такі твердження судів є хибними та демонструють їх небажання здійснювати судовий контроль і своєчасно запобігати незаконній підозрі, обвинуваченню, оскільки ст. 291 КПК встановлює, що в обвинувальному акті (підозрі) мають бути зазначені **фактичні**, а не будь-які відомості. Прокурор не наділений повноваженнями просто так щось вважати, а зобов'язаний обґрунтувати свою позицію з посиланням на докази, оскільки факти і обставини встановлюються не на підставі думки прокурора, а виключно на підставі доказів (ч. 1 ст. 84 КПК).

Для того, щоб матеріали (джерела доказів) отримали статус доказу, суд (як і слідчий прокурор) мають їх оцінити як достовірні і законно отримані (ч. 1 ст. 94 КПК). Як правило, це не робиться, *а тому стверджувати про те, що в обвинувальному акті (підозрі) зазначені фактичні дані, немає підстав.*

3.5. А ось приклад з власної практики, коли суди першої та апеляційної інстанцій продемонстрували бажання побачити порушення в змісті обвинувального акта на стадії підготовчого судового провадження

(що прямо суперечить вищезазначеній позиції судів, що на цій стадії вони нібито не можуть вдаватися до оцінки таких обставин).

«<...> *Відповідно до ст. 42 ч. 3 п. 1 КПК обвинувачений має право знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його обвинувачують. Разом з тим, як вбачається з обвинувального акта, умисні дії ОСОБА_5 в частині перевищення влади, тобто умисного вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав та повноважень, що супроводжувалися насильством, погрозою застосування насильства, болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого діями, за відсутності ознак катування, вчинених за попередньою змовою групою осіб, кваліфіковані за ч. 1 ст. 367 КК, що є вочевидь неправильним, оскільки вказаною нормою закону передбачена кримінальна відповідальність за інший злочин, а саме за службову недбалість.*

Така неузгодженість між викладенням фактичних обставин кримінального правопорушення та його правовою кваліфікацією не тільки порушує право обвинуваченого ОСОБА_5 на обізнаність із сутністю пред'явленого обвинувачення, але одночасно унеможливає справедливий розгляд справи судом та оцінюється колегією суддів як невиконання вимог п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК при складанні обвинувального акта.

Аналізуючи вищенаведені обставини, колегія суддів доходить висновку про те, що правильно встановлені судом першої інстанції обставини — відсутність належного викладення в обвинувальному акті фактичних обставин вчинення ОСОБА_5 кримінального правопорушення та його правової кваліфікації, а також відсутність додатків до обвинувального акта у вигляді цивільного позову та розписки обвинуваченого про його отримання, — є належними і достатніми підставами для повернення обвинувального акта прокурору в порядку п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК.»²

У цьому випадку не стільки важливий факт повернення обвинувального акта прокурору, скільки висновки судів про неналежне викладення в обвинувальному акті фактичних обставин вчинення ОСОБА_5 кримінального правопорушення **та його правової кваліфікації**. А також твердження про те, що обвинувачений має право знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його обвинувачують, а таке викладення

² Ухвала Дніпровського апеляційного суду у справі № 200/5881/18 (провадження № 11-кп/774/1615/18) від 08.08.2018 (за ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 365, ч. 2 ст. 162, ч. 1 ст. 366 КК, та ОСОБА_5 за ч. 1 ст. 367, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 365 КК). URL: reyestr.court.gov.ua/Review/75853099.

обставин порушує це право і, як наслідок, порушує право на захист.

І якщо за аналогічних обставин суди не повертають обвинувальний акт прокурору, то такі порушення та зазначена правова позиція може зруйнувати подальший вирок суду, що захисники мають використовувати, посилаючись на те, що конституційна засада рівності всіх перед законом і судом зобов'язує суди однаково застосовувати законодавство.

4. На підготовчому судовому провадженні суди, як правило, не розглядають скарги на дії, рішення слідчих, прокурорів (окрім установлених ч. 1 ст. 303 КПК), хоча цей розгляд законодавцем передбачений саме на цій стадії (ч. 2 ст. 303 КПК). Така практика також сприяє свавілля правоохоронців.

4.1. Наводжу типове обґрунтування судом відмови у розгляді скарг на дії, бездіяльність слідчих, прокурорів.

«Щодо клопотань та скарг захисника на дії, рішення, бездіяльність слідчих СВ Лозівського РВП ГУНП України в Харківській області, суд виходить з наступного.

Слідчий, дізнавач та прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК, є самостійними у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється.»

Маніпуляція полягає в тому, що ніхто не просив суд втручатися в процесуальну діяльність слідчих та прокурорів, а просив розглянути скарги на їх дії, рішення, бездіяльність, що прямо передбачено КПК на стадії підготовчого судового провадження.

Контекст цієї фрази суду такий: слідчий та прокурор самостійні, втручатись в їх діяльність неможливо, вони можуть робити, що заманеться, навіть незаконно обвинувачувати людину в тому, що вона не робила, жодного судового контролю за цим не буде (щонайменше до закінчення судового розгляду).

Далі суд зазначає: «Суд обов'язково надає оцінку доказам, які були надані під час судового розгляду, при ухваленні вироку. Оцінка доказів відбувається у нарадчій кімнаті, і суд враховує їх, щоб визначити, чи доведено вину особи, чи є склад злочину та інші обставини справи.»

Таке ствердження вкотре демонструє, що ніякої негайної реакції та контролю за дотриманням прав людини та обґрунтованості підозри та обвинувачення від суду і не чекайте.

4.2. В іншому провадженні за ст. 115 КК, де я брав участь як захисник, суд не став розглядати скарги на дії слідчих прокурорів, відтермінувавши їх розгляд на стадію постановлення вироку. У результаті вирок постановили виправдувальний, суд установив низку порушень, але скарги на дії слідчих прокурорів він так і не розглянув. Як бачимо, навіть при визнанні порушень суди у своїх рішеннях не наважуються називати прізвища порушників.

5. Суди (слідчі судді), як правило, не застосовують положення ч. 2 ст. 89 та ч. 4 ст. 87 КПК і не реагують на порушення прав обвинувачуваного (підозрюваного), на недопустимість доказів, що доводять зміст обвинувачення (підозри), аж до кінця судового розгляду.

6. Суди (слідчі судді) не перевіряють наявність доказів, що підтверджують обґрунтованість підозри (обвинувачення), при вирішенні питання обрання, продовження запобіжного заходу, не посилаються на них у своїх ухвалах (як вимагає ст. 372 КПК), зазвичай роблячи висновки на користь сторони обвинувачення не на підставі доказів, а «зі стелі», сприяючи свавілля правоохоронців.

Небажання слідчих, прокурорів, слідчих суддів, суду оцінювати докази також суперечить вимогам ст. 94 КПК, яка вимагає це робити в т. ч. слідчих, прокурорів, слідчих суддів і не обмежує ці вимоги лише стадією закінчення судового розгляду перед постановленням вироку суду. А вимога ст. 178, 194, 276 КПК зобов'язує їх перевіряти докази, оцінювати їх на предмет законності отримання, допустимості та достовірності. Без такої оцінки вважати джерела доказів доказами неможливо, тим більш неможливо посилатися на них в судовому рішенні, як вимагає ст. 372 КПК.

Тим самим суди, як правило, не перевіряють фактичність даних та обставин, викладених у змісті підозри та обвинувачення (як вимагають ст. 277, 291 КПК), чим не запобігають, а сприяють фальсифікації підозри та обвинувачень і, як наслідок, застосуванню до осіб тривалого запобіжного заходу.

Зміст таких судових ухвал, як правило, є шаблонним і містить лише припущення того, що особа скоїла інкриміноване правопорушення, може переховуватися від слідства та суду, продовжити злочинну діяльність тощо. Але такі твердження не відповідають положенням презумпції невинуватості з вимогою ставитися

до особи, як до невинуватого, і не ґрунтувати обвинувачення на припущеннях.

Ніколи такі судові ухвали не містять альтернативного припущення (версії) того, що підозра та обвинувачення сфальсифіковані і не відповідають обставинам кримінального провадження, а з особою в такий спосіб зводять рахунки.

Таке відбувається навіть у ситуації, коли фальсифікації слідства видно з самого змісту обвинувачення, що навіть не потребує дослідження доказів.

Так, в одному з обвинувачень у провадженні, де я беру участь як захисник, підзахисному інкримінується ч. 4 ст. 296 КК (хуліганство), при цьому:

А) У змісті обвинувального акта одночасно стверджується про застосування С. зброї з метою спричинення тілесних ушкоджень та *позбавлення життя (!!!), створення уявної загрози для життя і здоров'я поліцейських, заздалегідь заготовлення пістолета для нанесення тілесних ушкоджень і тут же стверджується, що пістолет С. є шумовим сигнальним (стартовим) і призначений лише для імітації стрільби.*

Очевидно, що одне твердження обвинувального акта суперечить іншому та виключає його.

При цьому те, що пістолет є шумовим сигнальним (стартовим), — поліцейським було відомо одразу при реєстрації події у ЄРДР, а тому вони і не могли сприймати його інакше, ніж такий, яким неможливо спричинити шкоду.

За твердженням обвинувального акта С., діючи з метою спричинення тілесних ушкоджень та позбавлення життя присутніх, для чогось користувався не предметом, яким це можливо зробити, а навпаки — стартовим шумовим пістолетом, яким це зробити неможливо, і для чогось створював не реальну, а уявну загрозу для життя і здоров'я поліцейських, а маючи можливість — не зробив жодного, навіть шумового пострілу.

Тобто описані в обвинувальному акті дії С. не підтверджують, а спростовують зазначену мету нібито спричинення тілесних ушкоджень та позбавлення життя.

Б) У повідомленні про підозру стверджується про те, що С. здійснив 7 пострілів у бік вулиці через відчинене вікно на першому поверсі квартири, де неподалік перебували К., Ко., М. та інші.

А в обвинувальному акті стверджується, що С. здійснив 6-7 пострілів у під'їзді будинку під час сварки

з невстановленою особою, при цьому неподалік перебували К., Ко., М. та інші особи, які були свідками події.

Одне твердження кардинально відрізняється від іншого, при тому, що ніяких нових даних у проміжок часу від підозри до обвинувачення слідство не отримало.

Також є явним абсурдом твердження про те, що люди, перебуваючи на вулиці, нібито бачили і були свідками того, що відбувалось в під'їзді. Це твердження є відверто неправдивим, не відповідає показанням цих осіб і взагалі не ґрунтується на жодних доказах.

В) У повідомленні про підозру і обвинувальному акті стверджується про грубе порушення громадського порядку, явну неповагу до суспільства, усвідомлення суспільно небезпечних наслідків та ін., одночасно стверджуючи, що ані потерпілих, ані моральної чи фізичної шкоди нікому не завдано, цивільний позов не заявлено.

І в цьому випадку одне твердження виключає інше.

На таких абсурдних взаємовиключних твердженнях С. інкримінують ч. 4 ст. 296 КК і обрали та продовжили запобіжний захід — тримання під вартою, та ще й без можливості внесення застави (тобто запобіжний захід найсуворіший з можливих), що має ознаки фальсифікацій, свавілля та зведення рахунків, а також доводить незаконність та безпідставність обвинувачення, запобігання чому має контролювати суд.

Суд не реагує на заяви захисту про те, що сторона обвинувачення ретельно приховує відео з бодикамер поліції, очевидно тому, що дані відео не підтверджують змісту підозри і обвинувачення, а спростовують їх.

Суд у своїх ухвалях продемонстрував, що навіть не припускає варіанта, що С. може бути невинуватий, а зміст обвинувачення (підозри) може не відповідати дійсності, навіть не зважаючи на те, що мною доведено абсурдність та взаємовиключність фрагментів тверджень підозри та обвинувачення.

Суд у своїх ухвалях також продемонстрував ігнорування ключових засад щодо прав людини, протиставляючи права людини та повагу до особистої свободи публічному інтересу, стверджуючи, що публічний інтерес є вищим над правами людини. Таким чином, за логікою суду, виходить, що публічний інтерес не цікавлений у дотриманні прав людини, а тому й чекати від суду виконання ст. 87 КПК щодо захисту прав людини немає сенсу.

Зазначені порушення у змісті обвинувального акта доводять неконкретність і незрозумілість

обвинувачення, неможливість його роз'яснення судом, що порушує право на захист. За таких умов вважаю судовий розгляд взагалі неможливим, і такий висновок навіть не потребує дослідження доказів³.

7. При продовженні запобіжного заходу суди (слідчі судді) замість перевірки обґрунтованості підозри (обвинувачення), як вимагає ст. 194 КПК, зазвичай посилаються на те, що за час дії запобіжного заходу з моменту останнього його продовження (або обрання слідчим суддею) нічого не змінилось, хоча зобов'язані наводити інші докази та доводи.

Тактика захисту на спонуканні суду до ефективного контролю та своєчасного реагування на порушення в кримінальному провадженні полягає у такому:

1. Врахування реальної ситуації у відносинах судів з правоохоронними органами, що важливо для побудови правильної тактики дій у відносинах захисника з судом.

Вона полягає у тому, що суди (слідчі судді), як правило, не виступають контролерами дотримання законності, прав людини в діяльності правоохоронців, а проявляють з ними солідарність. Достатньо знати процент виправдувальних вироків (який становить приблизно 0,2 % від загальної кількості вироків), та процент скасованих вищими судами виправдувальних вироків (тільки у ВС це приблизно половина), щоб зробити висновок про солідарність судів зі стороною обвинувачення.

Хворобу судової влади та недовіру до неї суспільства доводять як факт її нескінченного реформування, так і наявність та дія з 2014 року Закону «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», сама назва якого доводить відсутність такої довіри у суспільства.

Небажання влади щось кардинально змінювати в такій ситуації доводить і статистика ВРП, яка не бачить порушень прав людини, які бачить ЄСПЛ, називаючи їх системними та тривалими.

Установити порушення закону з боку слідчих, прокурорів для суду не тільки означає погіршення відносин з особами, що представляють ці органи, іноді це можна порівняти з «оголошенням війни». Як відомо, кожна дія викликає подібну протидію. Така протидія

з боку органів, що наділені владними повноваженнями, може бути для суду (слідчого судді) вкрай небезпечною, значно небезпечнішою, ніж скарги захисника-адвоката.

Саме тому, на мій погляд, суди та слідчі судді демонструють пріоритет принципу самозбереження та міжвідомчої солідарності над законністю.

Суди (слідчі судді) знаходять будь-які відмовки для того, щоб не виконувати свої обов'язки по контролю за правоохоронними органами, запобіганню незаконному повідомленню про підозру та обвинуваченню, порушенню прав та свобод людини.

Суди демонструють великий професіоналізм та здібності не в негайному реагуванні на порушення закону та прав людини, а для пошуку причин та обґрунтувань, щоб цього не робити (наприклад, називаючи порушення не істотними, або заявляючи, що сторона захисту не довела, як ці порушення вплинули на права обвинувачуваного, або взагалі не помічаючи порушення тощо).

Усвідомлення та врахування реальної ситуації у відносинах судів із правоохоронними органами важливі для побудови правильної тактики дій у відносинах захисника із судом.

2. Руйнування типових тверджень судів щодо нібито неможливості негайного реагування на порушення з боку правоохоронців і вимога негайних дій щодо судового контролю за дотриманням прав людини.

Полягають у заходах переконання суду (шляхом подання заяв, клопотань, скарг, заперечень), які містять обґрунтування обов'язку суду негайно реагувати на порушення КПК та прав людини. Ці вимоги доцільно ґрунтувати з посиланням на наступну правову позицію.

2.1. Принцип верховенства права встановлює, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави (в особі її органів), ніщо не може заборонити суду захистити це право, зробивши це негайно навіть в тому випадку, коли положення КПК не регулюють або неоднозначно регулюють деякі питання кримінального провадження (ст. 9, 7 КПК). Те саме від суду вимагає не тільки КПК, але й Присяга

³ Прим.: На цей момент зусиллями сторони захисту запобіжний захід С. змінено з застосуванням помірної застави і клієнт знаходиться на волі. Судовий розгляд і руйнування обвинувачення тривають.

судді, Закон «Про судоустрій та статус суддів» та ін. А тому ніхто і ніщо не може заборонити або перешкодити суду (слідчому судді) негайно виконати функції судового контролю за дотриманням законності та прав людини.

2.2. Головною в обґрунтуванні стороною захисту вимог негайного реагування суду на порушення прав людини вважаю правову позицію, зазначену п. 3.2 Рішення Конституційного Суду України № 16-рп/2009 в справі № 1-17/2009ЗО, де зазначено, що *до повноважень судів загальної юрисдикції належить судовий контроль за дотриманням законності в діяльності правоохоронних органів у період проведення дізнання та досудового слідства. Метою судового контролю є своєчасне забезпечення захисту та охорони прав та свобод людини та громадянина.*

Відстрочка судового контролю обмежує конституційне право людини на судовий захист, який є гарантією всіх прав і свобод людини і громадянина.

2.3. Функції ефективного захисту від зловживань та судового контролю не можуть бути досягнуті без негайного на них реагування суду.

У рішенні «**Волохи проти України**» ЄСПЛ підкреслив, що національне законодавство повинне передбачати **механізм ефективного захисту від зловживань**. Верховенство права передбачає, що втручання органів виконавчої влади в права осіб **підлягають ефективному контролю, який найчастіше повинен здійснюватися судовим органом, як мінімум, як останньою інстанцією, оскільки судовий контроль надає найбільші гарантії незалежності, неупередженості та здійснення належного провадження.**

2.4. Суд (слідчий суддя) зобов'язані перевіряти обґрунтованість підозри (обвинувачення) при вирішенні питання обрання чи продовження запобіжного заходу (ст. 194 КПК), досліджуючи, оцінюючи та зазначаючи в ухвалі, якими доказами ці обґрунтування доведені (ст. 84, 94, п. 1 ч. 1 ст. 178, ч. 1 ст. 194, ст. 276, 277, 372 КПК) з висновком про те, чи містять підозра, обвинувачення фактичні, а не вигадані дані.

2.5. *Навіть за власною ініціативою* заслухати будь-якого свідка і дослідити будь-які матеріали, що мають значення для обрання (продовження) запобіжного заходу (ст. 193 КПК).

2.6. Оцінювати кожен доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності (ч. 1 ст. 94 КПК), не тільки перед оголошенням вироку.

2.7. Перевіряти, чи виконав слідчий, прокурор обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК, та обов'язок оцінити докази, як вимагає ст. 94 КПК, чи їх ствердження голослівні.

2.8. Перевіряти, чи містить обвинувальний акт фактичні (з посиланням на докази) дані, чи передувало цьому повне всебічне та об'єктивне розслідування, чи сформульоване обвинувачення, чи воно конкретне та зрозуміле, чи містить суперечливі або взаємовиключні ствердження, що робить для суду неможливим подальше роз'яснення такого обвинувачення та порушує право особи на захист.

2.9. Чи відповідають вимоги змісту обвинувачення положенням ст. 291 КПК, чи отримав підозрюваний процесуальний статус обвинувачуваного (що за правилами ч. 2 ст. 42 КПК передбачає не тільки передачу обвинувального акта до суду, але й його відповідність ст. 291 КПК).

2.10. Звертати увагу суду, що відповідно до положень ст. 314 КПК він за власною ініціативою, навіть за відсутності для цього клопотань, вправі повернути обвинувальний акт прокурору в разі його невідповідності вимогам КПК (не вигадуючи для цього інших підстав).

2.11. На стадії підготовчого провадження розглянути скарги на дії, рішення слідчих, прокурорів, оскарження яких не передбачено на стадії досудового розслідування (ч. 2 ст. 303, 314 КПК).

При цьому наполягати на застосуванні положень Конституції України як норми прямої дії, посилаючись при цьому на ст. 8, 55 Конституції та ч. 8 постанови Пленуму ВСУ «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» № 9 від 01.11.96, в якій зазначено, що *статтею 55 Конституції кожній людині гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, а тому суд не повинен відмовляти особі в прийнятті чи розгляді скарги з підстав, передбачених законом, який це право обмежує.*

Можливість оскарження більшості ухвал слідчих суддів також підтверджена рішеннями Конституційного Суду від 27.01.2010 № 1-7/2010, від 02.11.2011 № 13-рп/2011, від 14.12. 2011 № 19-рп/2011, від 25.04.2012 № 1-12/2012, від 22.04.2014 № 1-5/2014.

2.12. Під час будь-якого судового розгляду (а не тільки перед постановленням судового вироку) суд, навіть за відсутності про це клопотань, зобов'язаний

визнавати істотним порушенням прав людини і основоположних свобод (ст. 87 КПК), зокрема, такі діяння:

1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;

2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;

3) порушення права особи на захист;

4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права;

5) порушення права на перехресний допит;

Відповідно до ч. 3 ст. 87 КПК визнати недопустимими також докази, що були отримані:

1) з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні;

2) після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених цим Кодексом, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень;

3) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії. Факт недопущення до участі в обшуку адвокат зобов'язаний довести в суді під час судового провадження;

4) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання.

Відповідно до ч. 4 ст. 87 КПК — докази, передбачені цією статтею, повинні визнаватися судом недопустимими *під час будь-якого судового розгляду*, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

Таким чином, ця вимога означає, *по-перше*: негайне виявлення та реагування судом на порушення прав людини (для чого ніяких умов у вигляді клопотань сторони захисту не передбачено); *по-друге*, негайне застосування наслідків таких порушень у вигляді визнання недопустимості доказів; *по-третє*: неприпустимість

практики реагування на такі порушення лише наприкінці судового розгляду або взагалі їх замовчування.

Сторона захисту має і повинна вимагати від суду дотримання зазначених вимог і негайного (під час будь-якого судового розгляду) реагування на зазначені порушення.

З приводу застосування ст. 87 КПК вважаю важливим рішення ВС/ККС у справі № 759/8398/15-к від 22.01.2019 (провадження № 51-5870км18), у якій ідеться про те, що **гарантії від порушення фундаментальних прав і свобод мають бути дієвими.**

20. Законодавець, установивши гарантії проти порушення прав і свобод людини з боку правоохоронних органів і зобов'язавши суд у статті 87 КПК визнати недопустимими докази, отримані з таким порушенням, передбачав, що гарантії від порушення фундаментальних прав і свобод **мають бути дієвими.**

21. *Позиція сторони обвинувачення у касаційній скарзі суперечить такій вимозі. Якщо визнати, що правило частини 1 статті 87 КПК не поширюється на свідчення осіб, залучених до негласної слідчої дії, тоді гарантії від використання результатів, отриманих із порушенням фундаментальних прав і свобод, втрачають свою дієвість, оскільки, — навіть у випадку визнання слідчої дії такою, що порушує фундаментальні права і свободи, — вони завжди можуть використати як докази показання осіб, залучених до її проведення.*

22. Суд вважає, що таке тлумачення правила про недопустимість доказів, яке фактично позбавляє його будь-якого практичного значення, суперечить загальним засадами кримінального судочинства.

23. Виходячи з наведеного, Суд погоджується з рішенням суду апеляційної інстанції про визнання недопустимими показань цих свідків.

2.13. Встановлювати очевидну недопустимість доказу (ч. 2 ст. 89 КПК), чого, як правило, не робиться.

2.14. Виключати долучений до матеріалів кримінального провадження або наданий для ознайомлення документ, якщо він викликає сумнів у його достовірності (ч. 3 ст. 358 КПК), чого, як правило, не робиться.

2.15. При продовженні (обранні) запобіжного заходу суди (слідчі судді) **кожен раз мають здійснювати повноваження** із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та судового

розгляду, перевіряти обґрунтованість підозри (обвинувачення), а не посилалися на те, що за час дії запобіжного заходу (як правило, 2 місяці) та минулого обґрунтування підстав її продовження нічого не змінилося⁴.

Наприклад, відповідно до п. 1 листа ВССУ «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 04.04.2013 № 511-550/0/4-13 — вирішуючи питання про застосування, продовження, зміну або скасування запобіжного заходу при розгляді відповідних клопотань, **слідчий суддя, суд щоразу зобов'язаний:**

— здійснювати повноваження із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та судового розгляду, діяти відповідно до вимог кримінального процесуального закону;

— ретельно перевіряти дотримання уповноваженими органами вимог ст. 207 — 213 КПК, у випадках затримання особи без ухвали слідчого судді, суду.

2.16. Суд має контролювати та перевіряти рішення слідчих суддів, а не посилалися на них, як на встановлений факт.

Приклад з власної практики, уривок з ухвали суду: «Доводи сторони захисту та К. щодо незаконного затримання в порядку ст. 208 КПК та застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на підставі постанови прокурора тощо, а також позиція захисника про закриття кримінального провадження за закінченням строків досудового розслідування **вже були предметом перевірки та оцінки як слідчими суддями, які в межах цього кримінального провадження постановляли рішення про продовження строків тримання К. під вартою, та є такими, що не знайшли свого підтвердження.**

Таким чином, суд замість контролю за діями правоохоронців та слідчих суддів, орієнтувався на їх висновки в період досудового розслідування як на доведені факти, чим позбавив сторону права на захист та належну правову процедуру, оскільки в умовах **вже** висловленої позиції судді, права, передбачені на стадії підготовчого провадження (щодо заперечень на дії чи бездіяльність слідчих суддів, щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з закінченням стро-

ків досудового розслідування, скарги на дії слідчих, прокурорів та інші), втрачають сенс, оскільки суддя вже заявила, що таких порушень **не було**, оскільки їх не встановили слідчі судді.

Наведені висновки суду суперечать правовій позиції ВС/ККС у справі № 489/6721/21 від 06.06.2023, де зазначено:

26. Суд також враховує підхід законодавця, сформульований у статті 198 КПК, що висновки слідчого судді щодо обставин, на підставі яких приймається рішення про запобіжний захід, не мають преюдиціального значення для суду під час судового розгляду.

27. Такий підхід зумовлений особливим характером рішень слідчого судді, які призначені для негайного втручання судової влади в ситуацію, що загрожує порушенням прав і свобод людини. Однак такі рішення, ухвалені в умовах незакінченого розслідування, не можуть обмежувати повноваження суду, який розглядає обвинувачення по суті. Під час досудового розслідування слідчий суддя може відмовляти стороні у задоволенні тих чи інших клопотань або скарг. Наприклад, слідчий суддя може відмовити у задоволенні клопотання про застосування запобіжного заходу або у застосуванні арешту майна, чи, навпаки, у скасуванні арешту майна. Такі рішення не обмежують повноваження суду вирішувати ці ж самі питання, виходячи з обставин, встановлених ним самостійно на підставі наданих сторонами доказів і аргументів.

А тому й правомірність обрання та продовження строків запобіжного заходу слідчими суддями має піддаватися судовому контролю.

Окрім того, в рішенні ВС/ККС у справі № 754/12820/15-к від 05.02.2019 зазначено:

36. <...> **Законодавець наділяє суд, що встановлює факти, широкими повноваженнями при дослідженні та оцінці доказів, визначаючи у ч. 2 ст. 94 КПК, що жоден доказ не має для суду наперед установленної сили.**

37. Таким чином, докази та/або інформація, що стали підставами для надання слідчим суддею дозволу на проведення слідчих дій, не виключаються законодавцем із числа тих обставин, які має дослідити суд під час оцінки доказів, оскільки ці обставини можуть мати важливе, іноді вирішальне значення для допустимості доказів.

⁴ Прим.: Тема запобіжного заходу більш детально висвітлена в іншій статті автора.

38. Якщо визнати, що суд не вправі досліджувати ці обставини, це призвело б до ситуації, що докази, отримані на підставі ухвали слідчого судді, наперед вважалися б допустимими, що суперечить засаді, втіленій у ч. 2 ст. 94 КПК.

39. Більше того, розгляд питання про надання дозволу на проведення обшуку відбувається без сторони захисту, яка під час досудового розслідування не може оспорити обґрунтованість ухвали слідчого судді.

40. Така можливість з'являється у сторони захисту лише під час розгляду в суді обвинувачення по суті. Тому позбавлення сторони захисту можливості на цій стадії процесу поставити під сумнів докази, отримані на підставі ухвали слідчого судді, що ґрунтується на недопустимих доказах, призведе до істотного порушення рівності сторін у процесі, що суперечитиме ч. 2 ст. 22 КПК та ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Як зазначав ЄСПЛ, «право на змагальний розгляд загалом означає можливість для сторін знати і коментувати усі надані докази <...> для того, щоб вплинути на рішення суду».

41. На підставі викладеного, Суд дійшов висновку, що з метою оцінки доказів суд, який встановлює факти, наділений повноваженнями досліджувати усі обставини, які можуть вплинути на його висновок про допустимість доказів, у тому числі і обґрунтованість ухвал слідчого судді, постановлених під час досудового розслідування.

У рішенні ВС/ККС в справі № 489/6721/21 від 06.06.2023 також зазначено:

23. <...> щодо ухвал, які не оскаржуються під час досудового розслідування, можуть бути подані заперечення під час підготовчого провадження в суді. Суд, отримавши такі заперечення, має їх розглянути **під час підготовчого провадження** або під час судового розгляду, залежно від характеру поставленого питання, і **прийняти вмотивоване рішення**.

2.17. Інші положення КПК, що зобов'язують суди забезпечувати ефективний та негайний контроль за дотриманням прав людини та порушень законодавства.

А) Права обвинуваченого, інших учасників процесу мають бути не тільки роз'яснені (п. 2 ч. 3 ст. 42 КПК), але й забезпечені (п. 13 ч. 1 ст. 7, ст. 20 ч. 6 ст. 22 КПК).

Б) Суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторо-

нами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (ч. 6 ст. 22 КПК).

В) Суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом. (ч. 2 ст. 9 Закону «Про судоустрій та статус суддів»).

Г) Суддя зобов'язаний:

— справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства;

— виявляти повагу до учасників процесу (пп. 1, 4 ч. 7 ст. 56 Закону «Про судоустрій та статус суддів»).

Д) Суд має забезпечити судовий контроль **по заповіданню незаконному обвинуваченню та підозрі** (ст. 2, 7 КПК).

Є) Під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи (ч. 1 ст. 11 КПК).

Таким чином, законодавство в достатній мірі наділило суди (слідчих суддів) правами та повноваженнями, а також обов'язками задля виконання функцій ефективного судового контролю для запобігання незаконному повідомленню про підозру та обвинуваченню, дотриманню прав та свобод людини. Більш того, законодавець наділив суди правом діяти відповідно до положень загальних засад кримінального провадження, якщо КПК не регулює або неоднозначно регулює питання кримінального провадження (ст. 9 КПК), що дає додаткові можливості.

Наприклад, КПК не регулює питання можливості повернення обвинувального акта прокурору зі стадії судового розгляду (або після підготовчого провадження, але до початку судового розгляду), між тим законодавство і не забороняє це робити. А в умовах неконкретності та незрозумілості змісту обвинувального акта, його невідповідності положенням ст. 291 КПК, неможливості його роз'яснення судом та одночасної вимоги КПК до суду діяти в межах обвинувачення, повернення обвинувального акта навіть зі стадії судового розгляду може бути єдиною можливістю запобігти порушенню прав людини у вигляді судового розгляду з незрозумілим обвинуваченням, яке порушує право на захист.

Позиція деяких адвокатів, що потрібно вести процесуальну боротьбу не з судом, а з процесуальними опонентами, не завжди безспірна.

Наприклад, це неможливо у випадку, коли суд не надав вам часу та можливості підготуватися до підготовчого судового засідання і призначив судовий розгляд, позбавивши численних прав, передбачених на стадії підготовчого судового розгляду, які неможливо компенсувати.

Неможливо не реагувати на дії суду й у випадку, коли він оголошує, обговорює і задовольняє клопотання прокурора та ігнорує ваші численні скарги, заяви та заперечення, коли суд відверто тисне на свідків, втручається в допит, здійснює позасудове спілкування та тиск на підзахисного, коли суд в судовому рішенні прямо називає дії підзахисного злочинними, та в інших подібних випадках.

Обираючи тактику дій, важливо розуміти і враховувати, що заява про відвід у більшості випадків не задовольняється, оскільки суддівська солідарність (а тим більш коли відвід стосується судді — голови суду) на практиці виявляється для суддів важливішою, ніж дотримання прав людини.

Ухвали суддів про відмову у задоволенні відводу не оскаржуються, не долучаються до кримінального провадження і в подальшому вищими судами ніяк не контролюються, що стимулює свавілля. Більш того, відмова у відводі *надає права суду стверджувати*, що це питання вже розглянуте і порушень не виявлено, а тому заявляти в подальшому про ці порушення безпідставно. А тому іноді більш ефективним реагуванням на порушення судді є регулярне подання письмових заперечень на його дії (бездіяльність). Документування всіх порушень судді означає розуміння ним, що захисник всі ці недоліки бачить і буде використовувати на наступних стадіях. Чим більше таких порушень виявлено, тим більша вірогідність скасування судового рішення, в чому суддя не зацікавлений і що має його спонукати дотримуватись процедурних вимог.

Незалежно від розгляду питання про відвід судді, можна за наявності підстав наполягати на заявленні суддею самовідводу, що є окремою підставою та можливістю.

Наприклад, я так робив у випадку, коли в судовій ухвалі суддя, багаторазово порушивши засади презумпції невинуватості, фактично висловив думку, що мій підзахисний скоїв інкриміноване правопорушення. Навіть після відмови у відводі це порушення нікуди не зникло, чим я користувався, ініціюючи розгляд самовідводу судді.

Аналогічно можна діяти, коли суддя не в змозі роз'яснити обвинувачення, але розуміючи, що така ситуація порушує право на захист, продовжує судовий розгляд.

Слід також пам'ятати, що порушення при розгляді питань відводу та самовідводу — згідно зі ст. 106 Закону «Про судоустрій і статус суддів» має самостійні ознаки дисциплінарного порушення і підстави для звернення захисника до ВРП. Навіть без звернення до ВРП і засобів реагування на них перелічені дії судді мають ознаки дисциплінарного проступку і є неприпустимими, а тому захисники мають посилатися на них у своїх скаргах, заявах, запереченнях.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. У більшості випадків суди демонструють упередженість на користь сторони обвинувачення, не виконують функцію своєчасного судового контролю за дотриманням прав, свобод і законних інтересів людини, не запобігають незаконним підозрам та обвинуваченням, процесуальному примусу, вигадують різноманітні причини невиконання функцій ефективного судового контролю, чим сприяють свавіллю правоохоронних органів.

2. Оскільки конституційна засада верховенства права передбачає, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави, ніхто і ніщо не може перешкодити суду негайно відреагувати на ці порушення, не чекаючи закінчення судового розгляду. Такий обов'язок прямо встановлений п. 3.2 Рішення Конституційного Суду України № 16-рп/2009 в справі № 1-17/200930.

3. Для обрання оптимальної тактики дій важливо знати реальну ситуацію в судовій практиці та типові порушення, що наведені автором.

4. Захисникам рекомендовано діяти активно і на кожній стадії кримінального процесу переконувати суддів (слідчих суддів) в їх обов'язку негайного реагування на порушення прав людини (ст. 87 КПК), необґрунтованість підозр та обвинувачень (ст. 194 КПК).

5. У разі невиконання суддями своїх функцій заявляти відводи та заперечення (бажано письмово і системно). Ставити питання про самовідвід судді. Окрім іншого, посилатися на ознаки порушень, передбачені в ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

6. У разі грубих та системних порушень звертатися зі скаргами до ВРП, у т. ч. щодо суддів, які безпідставно відмовляють у заявленому відводі. Незважаючи на практику, за якою ВРП, як правило, діють не на користь прав людини, а на користь суддів, такі скарги все ж дисциплінують суддів і запобігають подальшим брутальним порушенням.

7. Оскільки в більшості випадків судові рішення не ґрунтуються на доказах (ст. 372 КПК) з тактичних міркувань, у т. ч. для можливості донесення своєї правової позиції вже на початку судового розгляду, подавати до суду заяви про роз'яснення судових рішень.

8. Наполягати на тому, щоб суд контролював законність дій та рішень слідчих суддів, а не посилався на них.

9. За наявності підстав на стадії підготовчого судового провадження подавати заперечення на дії та рі-

шення слідчих суддів, оскільки згідно з правовою позицією ВС/ККС у справі № 683/1507/16-к від 21.02.2023, неподання таких заперечень стороною захисту означає згоду з ними, що унеможлиблює для суду зробити висновок про незаконність таких дій (рішень) слідчих суддів.

10. Документувати ознаки упередженості суддів та слідчих суддів, заявляючи про такі порушення в запереченнях, апеляційних та касаційних скаргах.

Системні та регулярні дії захисників у цьому питанні можуть і мають змінити на краще судову практику щодо неналежного виконання судами (слідчими суддями) функцій судового контролю за обґрунтованістю підозр (обвинувачень), дотриманням правоохоронцями прав людини⁵.

Бажаю успіхів і процесуальних перемог!

⁵ З книгами адвоката О. Несінова можна ознайомитися за посиланням: URL: <https://jurkniga.ua/author/nesinov-o-m/>.

ДЕКЛАРУВАННЯ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗА КОРДОНОМ: ПОДАТКОВІ ОБОВ'ЯЗКИ РЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА)

Олена Мурзановська, адвокат (місто Київ), юрист-консультант (місто Варшава).

У 2026 році ми продовжуємо проєкт «Перебування українських громадян у Республіці Польща: правові аспекти» — серії публікацій про основні проблеми, з якими стикаються українські громадяни, перебуваючи у нашій сусідній державі, особливо після початку повномасштабної війни і виїзду українських громадян до Республіки Польща. Проєкт відбувається під керівництвом представника НААУ в Кракові Ірини Василик. У цій статті розглянуто нормативні засади обов'язку декларування доходів, отриманих фізичними особами — резидентами України за кордоном.

Глобалізація трудових та економічних процесів, а також масове перебування громадян України за кордоном у період воєнного стану зумовили зростання кількості випадків отримання доходів з іноземних джерел. Зокрема, у Республіці Польща на цей час перебуває близько мільйона громадян України, які виїхали у зв'язку зі збройною агресією РФ на території України та отримують дохід. Тому питання податкового резидентства, обов'язку декларування та застосування міжнародних договорів набувають особливої актуальності.

Нормативні засади обов'язку декларування доходів для громадян України передбачені в Основному законі України. Отже, відповідно до ст. 67 Конституції України кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, установлених законом. Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом.

У свою чергу, у Податковому кодексу України¹ передбачено склад оподатковуваних доходів і порядок їх декларування. Так, відповідно до п. п. 14.1.55 ст. 14 ПК, доходом з джерел за межами України визнається будь-який дохід, отриманий резидентом за межами митної території України, серед іншого: — заробітна плата та інші виплати за трудовими та цивільно-правовими договорами; — дивіденди, проценти, роялті; — дохо-

ди від підприємницької діяльності; — інвестиційний прибуток; — доходи від відчуження рухомого та нерухомого майна; — спадщина та дарунки, отримані за кордоном.

Зазначене вище свідчить про широкий правозастосовчий підхід законодавця до іноземних доходів громадян України, що мають бути оподатковані.

Статтю 165 ПК передбачено перелік доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподаткованого доходу, зокрема ті, які стосуються громадян України за кордоном:

— суми коштів чи безоплатно наданих товарів (послуг) (далі — допомога), що надані за рахунок бюджетних коштів іноземних держав та їх державних фондів такому платнику податків та членам його сім'ї першого ступеня споріднення як особам, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України та скористалися правом на тимчасовий захист відповідно до законодавства такої іноземної держави.

Нижче наведено позицію Державної податкової служби України щодо оподаткування доходів, отриманих за кордоном: «Будь-який дохід, отриманий громадянами за кордоном, підлягає оподаткуванню в Україні. Українці, які отримують такі доходи, зобов'язані подати податкову декларацію та сплатити відповідні податки».

Однак для українців, які отримали тимчасовий захист в інших країнах через агресію РФ, на території

¹ Далі за текстом — ПК.

України діють особливі правила: — Не потрібно подавати декларацію та сплачувати податки, якщо отримувалася грошова чи гуманітарна допомога від іноземних урядів або благодійних фондів. — Необхідно подавати декларацію, якщо були отримані інші доходи (наприклад, заробітна плата або прибуток від фрілансу), навіть за умови одночасного отримання благодійної допомоги.

Визначальним фактором для виникнення обов'язку декларування є статус податкового резидента. Узагальнюючи норми п.п. 14.1.213 ст. 14 ПК, можна виділити такі ознаки, за якими фізична особа визнається резидентом України, якщо: — має постійне місце проживання в Україні; — або центр життєвих інтересів в Україні; — або перебуває на території України не менше 183 днів протягом податкового року.

Достатньою підставою для визначення особи резидентом є самостійне визначення нею основного місця проживання на території України у порядку, встановленому ПК, або її реєстрація як самозайнятої особи. Однак не вважається достатньою умовою визначення місцезнаходження центру життєвих інтересів фізичної особи набуття особою статусу електронного резидента (е-резидента). Резиденти України підлягають оподаткуванню щодо загального річного оподаткованого доходу, незалежно від місця його отримання.

Обов'язок подання податкової декларації передбачено у п. 179.1 ст. 179 ПК. Отже, громадяни України зобов'язані подати декларацію про майновий стан і доходи у разі отримання доходів, з яких податок не був утриманий податковим агентом, зокрема, з доходів з іноземних джерел.

Строк подання декларації визначений **до 1 травня року, що настає за звітним**.

Порядок оподаткування іноземних доходів регулюється п.п. 170.11.1 ст. 170 ПК, а саме іноземні доходи включаються до загального річного оподаткованого доходу та оподатковуються: — податком на доходи фізичних осіб за ставкою 18 % (ст. 167 ПК); — військовим збором (п. 16¹ підрозд. 10 розд. XX ПК).

Іноземні доходи у валюті перераховуються у гривні за офіційним курсом НБУ на дату їх отримання (п.п. 170.11.2 ПК).

Розглянемо також міжнародний аспект цього питання, а саме окремі норми Конвенції між урядом Укра-

їни і урядом Республіки Польща про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та попередження податкових ухилень, що була підписана 12.01.93 (набрання чинності 11.03.94)².

Згідно зі ст. 4 Конвенції у разі подвійного резидентства застосовуються правила визначення центру життєвих інтересів, місця постійного проживання та громадянства.

Відповідно до ст. 15 Конвенції заробітна плата, отримана в Польщі, може оподатковуватися у Польщі як державі джерела доходу, однак держава резидентства зберігає право оподаткування з урахуванням порядку уникнення подвійного оподаткування.

Стаття 23 Конвенції передбачає застосування методу податкового кредиту, який імплементований у національне законодавство через п.п. 170.11.4 ст. 170 ПК.

Для реалізації цього права платник податку повинен надати довідку компетентного органу Республіки Польща про суму сплаченого податку.

Розглянемо також **судову практику Верховного Суду щодо обов'язку декларування іноземних доходів**. Так, у постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 03.12.2020 у справі № 826/12116/17, зокрема, зазначено:

«...обов'язок декларування іноземних доходів виникає з факту податкового резидентства, а не з місця фактичного отримання доходу.»

А у постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 14.04.2022 у справі № 640/21445/19 Верховний Суд наголосив, що відсутність довідки іноземного податкового органу позбавляє платника податку права на податковий кредит, але не звільняє від обов'язку декларування доходу:

«...без підтверджуючих документів від іноземного податкового органу правомірність включення такого податку до податкового кредиту визнається відсутньою, але сам факт отримання доходу має бути задекларований платником.»

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що отримання доходів за кордоном не звільняє резидентів України від обов'язку їх декларування, що тимчасовий захист за кордоном не означає автоматичної втрати податкового резидентства, а міжнародні договори забезпечують процедури усунення подвійного оподаткування, але не скасовують обов'язок декларування доходів, отриманих в інших країнах.

² Далі за текстом — Конвенція. Див. за посиланням: URL: zakon.rada.gov.ua/go/616_168.

ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ПИТАНЬ ДОТРИМАННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Віолета Федчишина, адвокат, голова Комітету НААУ з питань експертного забезпечення адвокатської діяльності, д. ю. н.

Відповідно до ст. 107 Конституції України, Указом Президента України від 21.07.2025 № 538/2025 уведено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 липня 2025 року «Про запровадження правових і організаційних заходів щодо мораторію на безпідставні перевірки та втручання державних органів у діяльність бізнесу й стимулювання економічного зростання в Україні». Головною метою рішення визначено гарантування економічної безпеки держави й запровадження мораторію на проведення перевірок щодо суб'єктів господарювання та додаткових заходів для їхнього захисту під час здійснення кримінального провадження в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Податковим кодексом України¹ врегульовано права контролюючих органів щодо проведення перевірок положень податкового та іншого законодавства України, контроль за дотриманням якого покладено на податкові органи щодо проведення перевірок.

Зокрема, у визначеному законодавством порядку проводити:

— перевірку показників, пов'язаних із визначенням об'єктів оподаткування та із своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування та сплатою усіх передбачених Податковим кодексом податків та зборів, виконанням законодавства з інших питань, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи,

— перевірку правильності та повноти визначення фінансового результату до оподаткування згідно з бухгалтерським обліком відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, — визначено пп. 43, 44 п. 20.1 ст. 20.1 ПК.

На дотримання п. 75.1 ст. 75 ПК контролюючі органи України мають право проводити камеральні, докумен-

тальні (планові або позапланові; виїзні або невиїзні) та фактичні перевірки.

Документальною перевіркою вважається перевірка, предметом якої є своєчасність, достовірність, повнота нарахування та сплати усіх передбачених ПК податків та зборів, а також дотримання валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами) та яка проводиться на підставі податкових декларацій (розрахунків), фінансової, статистичної та іншої звітності, реєстрів податкового та бухгалтерського обліку, ведення яких передбачено законом, первинних документів, які використовуються в бухгалтерському та податковому обліку і пов'язані з нарахуванням і сплатою податків та зборів, виконанням вимог іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а також отриманих в установленому законодавством порядку контролюючим органом документів та податкової інформації, у тому числі

¹ Далі за текстом — ПК.

за результатами перевірок інших платників податків (п.п. 75.1.2 ПК).

У разі встановлення під час перевірки порушень податкового законодавства результати перевірок (крім камеральних та електронних перевірок) оформлюються у формі акта.

Акт перевірки є документом, який складається за результатами перевірки, підтверджує факт проведення перевірки, зазначаються як факти заниження, так і факти завищення податкових зобов'язань платника та відображає її результати, — визначено ст. 86 ПК.

Якщо порушення внаслідок неправильного розрахунку обсягу оподатковуваних операцій та/або заниження суми податку відсутні, складається довідка про результати перевірки.

Довідка про результати перевірки є документом, який підтверджує факт проведення перевірки та відображає її результати і є носієм доказової інформації про невстановлення фактів порушень вимог податкового, валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Документальна планова перевірка проводиться відповідно до плану-графіка перевірок Державною податковою службою України з урахуванням секторального і галузевого аналізу та оновленого ризик-орієнтованого підходу. Опубліковано План-графік проведення документальних планових перевірок платників податків на 2026 рік².

Акт документальної виїзної та невиїзної перевірки або Довідка про результати перевірки складається у двох примірниках, підписується посадовими особами контролюючого органу, які проводили перевірку, та реєструється у контролюючому органі протягом п'яти робочих днів з дня, що настає за днем закінчення встановленого для проведення перевірки строку (для платників податків, які мають філії та/або перебувають на консолідованій сплаті, — протягом 10 робочих днів), які підписуються посадовими особами контролюючого органу та платниками податків або їх законними представниками (у разі наявності) (п. 86.1 ПК).

Єдині методологічні підходи до організації та здійснення контрольних-перевірочних заходів, передбачених для посадових осіб податкових органів, визначено

Методикою проведення перевірки загальних положень податкового та іншого законодавства України, контроль за дотриманням якого покладено на податкові органи, затвердженою наказом Державної податкової служби України від 09.06.2023 № 444.

Методика розроблена з метою якісної організації документальних та фактичних перевірок, закріплення єдиних методологічних підходів до організації та здійснення контрольних-перевірочних заходів на предмет дотримання платниками податків — юридичними особами вимог податкового законодавства та іншого законодавства України, контроль за дотриманням якого покладено на податкові органи.

Джерелами дослідження загальної інформації при здійсненні автоматизованого аналізу може бути інформація:

- від платників податків та податкових агентів;
- про платника податків та автоматизований аналіз на предмет дотримання платником податків загальних положень податкового та іншого законодавства України, контроль за дотриманням якого покладено на податкові органи, яка може полягати в аналізі фінансово-господарської діяльності платника податків з використанням таких інформаційних джерел:
 - загальна інформація про платника податків — юридичну особу, що містить відомості про:
 - місцезнаходження юридичної особи;
 - державну реєстрацію і взяття на облік у контролюючих органах; організаційно-правову форму;
 - відокремлені підрозділи;
 - розмір статутного капіталу;
 - наявність рахунків / електронних гаманців такого платника у банках, інших фінансових установах, небанківських надавачах платіжних послуг / емітентах електронних грошей із зазначенням інформації щодо надання повідомлення про їх відкриття (закриття);
 - засновників, керівника та бухгалтера;
 - ліцензії, патенти та дозволи;
 - дані податкової звітності та розрахунки з податків;
 - відомості про результати попередніх перевірок податкової звітності, про порушення термінів подання такої звітності;
 - інформація про використання податкових пільг або пільговий вид діяльності;

² План-графік проведення документальних планових перевірок платників податків на 2026 рік. URL: tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/966084.html.

- інформація про видані патенти та ліцензії, дозволи на виконання певних видів робіт;
- інформація про податковий борг (його історія);
- інформація про найманих працівників та суми нарахованих їм доходів;
- інформація про зовнішньоекономічні операції платника податків;
- інформація про результати попередніх документальних перевірок платників податків і прийняті за ними рішення;
- інформація щодо дотримання норм законодавства з питань регулювання обігу готівки, порядку здійснення платниками податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності ліцензій, у тому числі про дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами);
- інформація про претензійно-позовну діяльність платника податків;
- відомості про об'єкти оподаткування платника податків та об'єкти, пов'язані із оподаткуванням;
- інформація про обрану систему оподаткування;
- аналіз фінансово-господарської діяльності платника;
- інформація про нарахування і сплату обов'язкових платежів (нараховані / повернені / сплачені / відшкодовані);
- інформація від інших структурних підрозділів ДПС;
- інша інформація.

Податковий ризик (комплаєнс-ризик) — ймовірність невиконання платником податків податкового обов'язку щодо взяття його на облік як платника податків, реєстрації платником окремих видів податків, подання (своєчасного подання) податкової звітності, декларування (повного декларування), сплати (своєчасної та повної сплати) платником податків податкових зобов'язань, інших податкових обов'язків, невиконання платником податків іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи (п.п. 14.1.221, п. 14.1 ст. 14 ПК).

Результати дослідження щодо ймовірних ризиків, які доцільно дослідити під час проведення перевірки, формують загальну інформацію про податковий профіль платника податків. Зокрема, використовується:

- інформація з державних реєстрів, відкритих джерел та наявної в ІКС «Податковий блок» інфор-

мації про реєстраційні дії стосовно такого платника податків, зокрема:

- реєстраційні та облікові дані платника податків за основним місцем обліку: код згідно з ЄДРПОУ (податковий номер), найменування, дата та номер державної реєстрації, тип та дата останньої реєстраційної дії, код контролюючого органу, дата та номер взяття на облік у контролюючому органі, стан платника податків, у разі зміни контролюючого органу — інформація про контролюючий орган, звідки вибув платник податків;

- довідкові дані про платника податків: країна, КАТОТТГ, повна адреса (індекс, область, район, населений пункт, вулиця), найменування ОТГ, телефон, розмір статутного капіталу (при аналізі даних про реєстрацію, взяття на облік у податковому органі);

- відомості про посадових осіб платника податків: керівник, головний бухгалтер (прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), РНОКПП, телефон та інша наявна в ДПС інформація);

- відомості про засновників — юридичних та/або фізичних осіб (доцільним є дослідження інформації про: склад засновників платника податків; їх частку в статутному капіталі, стан його формування на дату станом на початок і кінець досліджуваного періоду; інформацію щодо бенефіціарного власника (контролера); пов'язаність засновників юридичних осіб з іншими платниками податків, щодо яких наявна інформація про наявність податкового боргу, наявність таких платників у категорії ризикових, наявність інформації про відкриті кримінальні провадження тощо);

- класифікаційні дані (організаційно-правова форма);

- види діяльності (коди за КВЕД, їх найменування та зазначення основного коду виду діяльності);

- інформація про відокремлені підрозділи;

- дані податкового обліку та реєстрів (в тому числі реєстраційні та облікові дані платника податків за неосновним місцем обліку);

- дані про банківські рахунки платника у форматі IBAN, у тому числі архівні дані, дані про банківські рахунки у цінних паперах;

- реєстрація платником податку на додану вартість (у разі відсутності та/або анулювання такої реєстрації доцільно дослідити господарську діяльність платника на предмет необхідності його обов'язкової реєстрації платником такого податку);

- дані про присвоєння ознак неприбутковості;
- дані про реєстрацію платником єдиного податку (у разі реєстрації платником єдиного податку доцільно дослідити питання щодо підстав для застосування відповідної групи та ставки з урахуванням вимог Кодексу);
- дані про об'єкти оподаткування та об'єкти, пов'язані з оподаткуванням (з урахуванням ідентифікаторів таких об'єктів, місцезнаходження та іншої інформації про такі об'єкти відповідно до інформації з інших джерел, відкритих реєстрів, карт тощо);
- дані з реєстру договорів про спільну діяльність, договорів управління майном та угод про розподіл продукції;
- дані про реєстрацію платником єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування;
- дані про фермерське господарство;
- дані з реєстру осіб, що здійснюють операції з товарами;
- дані з Реєстру платників акцизного податку з реалізації пального або спирту етилового;
- дані з Реєстру отримувачів бюджетної дотації;
- дані про осіб-нерезидентів — платників ПДВ, які постачають електронні послуги;
- дані з Реєстру платників податків-нерезидентів;
- дані з реєстру Дія Сіті (у тому числі інформація про реєстрацію резидента Дія Сіті платником податку, що сплачує податок на прибуток підприємств на особливих умовах);
- дані з інших реєстрів, ведення яких передбачено законами України.

У процесі аналізу питання регулювання обігу готівки та порядку здійснення платниками податків розрахункових операцій використовується інформація з ІКС «Податковий блок» — підсистеми «Реєстрація платників податків» — розділ 6 «Облік РРО» — «Реєстрація та облік РРО та КОРО», «Реєстрація та облік ПРРО», за зареєстрованими суб'єктами господарювання, які були діючими хоча б один календарний день у періоді, що перевіряється, зокрема, дані:

- щодо переліку зареєстрованих РРО/ПРРО та господарських одиниць у суб'єкта господарювання;
- щодо наявності зареєстрованих книг обліку розрахункових операцій на господарську одиницю;
- щодо наявності зареєстрованих розрахункових книжок;

- про дату закінчення експлуатації РРО;
- щодо перереєстрації РРО/ПРРО тощо.

Аналіз показників фінансової та податкової звітності платника податків досліджується шляхом зіставлення їх даних з показниками іншої податкової звітності, зокрема податкової декларації з податку на прибуток та показників фінансової звітності з метою встановлення показника, який має найбільший вплив на формування доходів, витрат та операцій, які мали вплив на формування цих показників.

У результаті проведеного порівняння податкових декларацій із даними фінансової звітності суб'єкта господарювання формується інформація про ймовірні ризики, зокрема:

- зниження доходів / завищення витрат і як фінансовий результат до оподаткування, відображений у податковій декларації (рядок 02 декларації має дорівнювати значенню рядка 2290 «Прибуток» або рядка 2295 «Збиток» Звіту про фінансові результати);
- зниження показника доходів від будь-якого виду діяльності, визначеного за правилами бухгалтерського обліку (рядок 01 декларації), що призвело до порушення в частині коригування фінансового результату до оподаткування на податкові різниці (показник рядка 01 декларації має відповідати сумі рядків 2000 «Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)», 2120 «Інші операційні доходи», 2200 «Дохід від участі в капіталі», 2220 «Інші фінансові доходи» і 2240 «Інші доходи» Звіту про фінансові результати);
- неправильне (помилкове) відображення амортизаційних відрахувань в додатку АМ до декларації та відповідних податкових різниць додатка РІ до декларації (коли значення рядка 1.1.1 додатка РІ до декларації не дорівнює сумі рядків 1002 «Накопичена амортизація» та 1012 «Знос» Балансу (Звіту про фінансовий стан));
- неправильне (помилкове) перенесення збитків минулих періодів (рядок 3.2.4 додатка РІ декларації > від'ємне значення рядка 04 декларації за минулий рік);
- проведення коригування показників фінансової звітності без відповідного коригування даних декларації та додатків до неї тощо.

По результатах аналізу показників фінансової звітності платника податків Державна податкова служба зможі також визначити завдання:

— щодо реалізації продукції нижче собівартості (коли значення рядка 2050 Звіту про фінансові результати перевищує значення рядка 2000 Звіту про фінансові результати);

— щодо завищення адміністративних витрат (коли сума рядка 2130 Звіту про фінансові результати, поділена на суму рядка 2090 Звіту про фінансові результати та помножена на 100 %, перевищує 80 %);

— щодо завищення витрат на збут (коли сума рядка 2150 Звіту про фінансові результати, поділена на суму рядка 2090 Звіту про фінансові результати та помножена на 100 %, перевищує 80 %) тощо.

Аналіз обсягу реалізації підакцизної продукції (наприклад, пального) з ЄРПН доцільно зіставляти з даними ЄРАН на предмет здійснення суб'єктом господарювання реалізації без реєстрації платником акцизного податку та без реєстрації акцизних накладних в ЄРАН. За допомогою ІКС ДПС (Z-звіт, декларація з ПДВ, декларація акцизного податку, звіт про контрольовані операції, митні декларації, ЄРПН, ЄРАН тощо) ДПС здійснюється відбір та аналіз інформації про господарські операції, проведені із ризиковими контрагентами.

Виявлення ризиків недотримання вимог податкового та іншого законодавства у діяльності платника податків відбувається в 2 етапи:

1) при проведенні доперевірочного аналізу фінансово-господарської діяльності на підставі інформації, наявної в контролюючих органах;

2) безпосередньо в процесі проведенні документальної перевірки.

Ураховуючи передбачене чинним законодавством обмеження термінів проведення перевірок та з метою забезпечення економії часу, який відводиться для проведення перевірки платника податків, результати оцінки ризиків використовуються для здійснення відбору платника податків та питань, на які необхідно першочергово зосереджувати увагу в процесі проведення перевірки.

По результатах проведеного аналізу фінансово-господарської діяльності платника податків та опрацювання виявлених ризиків формується довідка про результати проведеного аналізу фінансово-господарської діяльності платника податків та виявлені ризики недотримання ним вимог податкового та іншого зако-

нодавства (п. 4.1, п. 4.2 наказу Державної податкової служби України від 25.02.2021 № 244³).

Таким чином, використовуючи наявну інформацію із внутрішніх та зовнішніх джерел щодо фінансово-господарської діяльності платника податків, яка, відповідно до ст. 74 ПК зберігається та опрацьовується в інформаційних базах даних контролюючих органів, у визначеному порядку, що передбачений вищевказаним наказом № 244, до початку перевірки Державна податкова служба України складає аналітичну довідку доперевірочного аналізу суб'єкта господарювання.

Довідка про результати проведеного аналізу разом з додатками, пов'язаними з проведенням такого аналізу, складається в одному примірнику, підписується посадовими особами контролюючого органу, які здійснили перевірку, і є додатком до першого примірника акта (довідки) перевірки, що залишається в контролюючому органі та не надається платнику податків.

На підставі довідок доперевірочного узагальненого аналізу, складених за наявною в контролюючих органах інформацією, податкові повідомлення-рішення, в порядку, визначеному п. 86.8 ст. 86 ПК керівником податкового органу не приймаються та платнику податків не вручаються.

Відповідно до п.п. 5.1.1 наказу № 244 визначено застереження щодо відображення в акті перевірки:

- необґрунтованих даних;
- суб'єктивних припущень осіб, які перевіряли, що не містять підтвердних доказів;
- різного роду висновків щодо дій посадових осіб платника податків, наприклад «приховування об'єкта оподаткування», «розкрадання», «привласнення», «описка» тощо, при оформленні встановлених порушень не допускається.

Однак таких застережень щодо складання довідки аналітичного дослідження немає.

Процедура оскарження платником податків податкових повідомлень-рішень або адміністративного оскарження платником податків результатів аналітичного дослідження Податковим кодексом України та Порядком оформлення і подання скарг платниками податків та їх розгляду контролюючими органами, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 21.10.2015 № 916, також не передбачена.

У процесі проведення судово-економічної експертизи до джерел інформації відносяться акти ревізій,

³ Далі за текстом — наказ № 244.

акти документальних перевірок діяльності підприємств, що визначено Методикою «Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз», реєстраційний код в Реєстрі методик проведення судових експертиз — 11.0.08.

У практичній діяльності перед судовими експертами — економістами частішають завдання щодо документального і нормативного підтвердження Довідки про результати проведеного аналізу фінансово-господарської діяльності, Аналітичної довідки з окремих питань господарської діяльності, Інформаційної довідки тощо.

Необхідність використання спеціальних економічних знань є вимогою сьогодення. Проведення судово-економічної експертизи регулюється Законом України «Про судову експертизу», процесуальним законодавством, Інструкцією про призначення та проведення експертиз, затвердженою Міністерством юстиції України.

Зокрема, згідно з Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5, вирішення питань, що належать до компетенції органів державного фінансового та податкового контролю (здійснення експертами-економістами перевірки певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності установ, організацій, підприємств з метою виявлення наявних фактів порушення законодавства, фактів порушення податкового законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб), не належить до завдань економічної експертизи.

Для вирішення завдань судово-економічної експертизи наведено орієнтовний перелік вирішуваних питань, зокрема:

— Чи підтверджується документально зазначене в акті контролюючого органу заниження об'єкта оподаткування за певний період і донарахування до сплати податків та обов'язкових платежів до бюджету (зазначається яких)?

— Чи підтверджуються документально висновки акта органу податкового контролю про завищення підприємством заявленої суми бюджетного відшкодування з податку на додану вартість за певний період?

— Чи підтверджується документально визначений об'єкт оподаткування з доходів, випланих підприємством нерезиденту, із джерелом їх походження з України у зазначеному в акті перевірки періоді?

При цьому слід врахувати, якщо експертиза призначається з метою перевірки висновків документальної ревізії, у документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначається, які саме висновки і з яких причин викликають сумнів (суперечать іншим матеріалам справи, непереконливо обґрунтовані контролюючим органом, фінансовими інспекторами тощо) (методика «Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз», реєстраційний код в Реєстрі методик проведення судових експертиз — 11.0.08).

Судово-економічна експертиза проводиться по мірі виникнення потреби у спеціальних знаннях у органу, який має законодавчі підстави призначити експертизу. Проведення експертизи чітко визначене законодавчими і нормативними актами.

Якщо ревізія комплексно досліджує фінансово-господарську діяльність платника, то судово-економічна експертиза вивчає окремі порушення, виявлені під час проведення перевірки, зазначені в акті перевірки.

Разом з документом про призначення експертизи (залучення експерта) експерту слід надати документи бухгалтерського та податкового обліку, які містять вихідні дані для вирішення поставлених питань (п. 3.3 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5, із змінами).

Тобто процес експертного економічного дослідження неможливий без вивчення і аналізу порушень, наведених у наданому джерелі інформації — Акті перевірки за результатами проведеної податковим органом документальної перевірки платника податків і дослідження необхідних документів.

Довідка про результати проведеного аналізу фінансово-господарської діяльності платника податків та виявлені ризики недотримання вимог податкового та іншого законодавства не ототожнена Податковим кодексом України з актом документальної перевірки з питань дотримання податкового законодавства на предмет дотримання платниками податків — юридичними чи фізичними особами загальних положень

податкового законодавства та іншого законодавства України, контроль за дотриманням якого покладено на податкові органи, відповідно не може надаватися як джерело інформації при проведенні судово-економічної експертизи.

Довідка ДПС про результати проведеного аналізу містить припущення, а не факти.

Оскільки платник не ознайомлюється з аналітичною довідкою, не виносяться і платнику не вручаються податкові повідомлення-рішення, платник не може скористатися можливістю подати свої заперечення на аналітичну довідку. Платник позбавлений можливості надати до контролюючого органу, який проводить перевірку, додаткові документи і пояснення, що під-

тверджують обґрунтованість відображення по обліку господарських операцій, відсутність вини, наявність пом'якшуючих обставин або обставин, що звільняють від фінансової відповідальності відповідно до Податкового кодексу України.

Таким чином, в адвокатській роботі важливо обґрунтовувати необхідність правильності і повноти використання джерела інформації та об'єктів дослідження, які забезпечують здійснення судово-експертної діяльності із дотриманням визначених ст. 3 Закону України «Про судову експертизу» принципів законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження, дотримання законних інтересів всіх учасників кримінального провадження.

ПОРУШУЮТЬ ТВОЇ ПРАВА?

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ
ПРАВ АДВОКАТІВ НААУ

☎ телефонуй

(067) 692-44-43*

*гаряча лінія працює цілодобово

ДИСКРЕЦІЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ТА ТЦК VS ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Валерія Одинцова, адвокат, засновниця ТОВ «Юридична компанія «ЛОДЖІК»

Звертаючись за захистом порушеного права до судової гілки влади, громадяни досить часто стикаються із протистоянням ефективності судового рішення та дискреції суб'єкта владних повноважень. Переважна більшість таких справ, а як наслідок — найбільша кількість правових висновків з питань дискреції повноважень, є предметом розгляду судів адміністративної юрисдикції. Правова ж проблематика полягає в тому, що забезпечення ефективного правового захисту у конкретних правовідносинах може перетинатися та навіть суперечити дотриманню дискреції владних повноважень суб'єкта.

За своїм юридичним змістом під **дискреційними повноваженнями** розуміється комплекс прав та обов'язків, за якими суб'єкт владних повноважень самостійно визначає повний або частковий вид і зміст управлінського рішення. При цьому визначене на власний розсуд рішення має бути прийняте в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, тобто бути правомірним.

Здійснення судового контролю над управлінським рішенням при обранні конкретного способу правового захисту покладає на суд обов'язок скористатися власною дискрецією, проте судова практика з одних і тих самих правових питань не є однозначною, що вказує на проблематику забезпечення її єдності.

Із введенням воєнного стану чисельно зросла кількість судових проваджень щодо оскарження та визнання неправомірними дій чи бездіяльності військових частин та територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Зокрема, за захистом порушеного права громадяни найчастіше звертаються з питань:

— неправомірної відмови територіального центру комплектування та соціальної підтримки у наданні

відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації;

— неправомірної постановки на військовий облік у територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки після виключення;

— неправомірної відмови військової частини у задоволенні рапорту про звільнення з військової служби.

При зверненні за захистом порушеного права формування позовних вимог включає визнання неправомірними конкретних дій чи бездіяльності, що можуть бути виражені в акті індивідуальної дії, та зобов'язання суб'єкта владних повноважень вчинити конкретну дію. Найбільша розгалуженість судової практики виникає саме під час розгляду судом позовних вимог у частині зобов'язання, адже позивачі у цих категоріях справ просять суд забезпечити вчинення конкретної дії: надати відстрочку; виключити з військового обліку; звільнити з військової служби.

Задовольняючи позовні вимоги в повному обсязі, суди виходять із мотивів найефективнішого способу правового захисту порушеного права, адже кожен, чий права та свободи було порушено, має право

на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження¹.

В іншій частині судових рішень суд обмежується зобов'язанням повторно розглянути заяву чи рапорт з урахуванням висновків, викладених у мотивувальній частині рішення суду, з посиланням на дискрецію суб'єкта владних повноважень у частині прийняття того чи іншого управлінського рішення. Відсутність єдності судової практики з даного правового питання чітко простежується при детальному аналізі Єдиного державного реєстру судових рішень.

З розгляду кожної наведеної категорії справ проаналізовано 50 судових рішень, ухвалених за 2025 рік, у яких суди дійшли висновку про неправомірність прийнятого суб'єктом владних повноважень управлінського рішення, з яких:

— 31 судове рішення містить резолютивну частину про зобов'язання повторно розглянути заяву про надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації та прийняти обґрунтоване рішення з урахуванням висновків суду, тоді як 19 судових рішень містять зобов'язання прийняти рішення про надання відстрочки;

— 23 судових рішення містять резолютивну частину про зобов'язання виключити особу з військового обліку, тоді як 27 судових рішень містять зобов'язання повторно розглянути заяву громадянина;

— 21 судове рішення зобов'язує військову частину ухвалити управлінське рішення про звільнення громадянина з військової служби, тоді як 29 судових рішень містять зобов'язання повторно розглянути рапорт з урахуванням висновків суду у справі.

При прийнятті рішення про зобов'язання вчинити конкретну дію суди виходять із того, що забезпечення реального та повного поновлення суб'єктивних прав у складених правовідносинах не може бути віднесено до дискреційних повноважень, а отже, за відсутності обставин для застосування дискреції перебирання

непритаманних суду повноважень державного органу не відбувається.

Конституційний Суд України виходить із того, що *принцип правової визначеності* не виключає визнання за органом державної влади певних дискреційних повноважень у прийнятті рішень, однак у такому випадку має існувати механізм запобігання зловживанню ними. Цей механізм повинен забезпечувати, з одного боку, захист особи від свавільного втручання органів державної влади у її права і свободи, а з іншого — наявність можливості у особи передбачати дії цих органів².

Спосіб відновлення порушеного права має бути ефективним та таким, що виключає подальші неправні рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, а у випадку невиконання або неналежного виконання рішення не виникала б необхідність повторного звернення до суду, а здійснювалося примусове виконання рішення. Тобто адміністративний суд не обмежений у виборі способів відновлення права особи, порушеного владними суб'єктами, і вправі обрати найбільш ефективний спосіб відновлення порушеного права, який відповідає характеру такого порушення з урахуванням обставин конкретної справи.

На підставі викладеного суди доходять висновку, що будь-який інший спосіб захисту, на переконання суду, не буде ефективним та справедливим, оскільки фактично допущені суб'єктом владних повноважень порушення будуть виправлятися за рахунок особи, щодо якої було допущено порушення.

Підхід, за яким ефективність засобу захисту оцінюється не абстрактно, а з урахуванням обставин конкретної справи та ситуації, знаходить своє практичне втілення і в практиці Європейського суду з прав людини, згідно з якою при оцінці ефективності необхідно враховувати не тільки формальні засоби правового захисту, а й загальний правовий і політичний контекст, у якому вони діють, а також особисті обставини заявника³.

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи. Конвенція. Міжнародний документ. Протокол від 04.11.1950. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 6, частини першої статті 43 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»: Рішення Конституційного Суду України від 08 черв. 2016 р. № 1-2/2016. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-16#Text.

³ Справа «Джорджевич проти Хорватії» (Djordjevic v. Croatia): Рішення Європейського суду з прав людини від 24.07.2012 (заява № 41526/10). URL: hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-112450 (дата звернення: 16.01.2026).

При встановленні судами порушення застосування суб'єктом владних повноважень конкретної норми, що призвело до неправомірної відмови у задоволенні заяви громадянина та порушення права особи, застосування дискреції не уявляється можливим через відсутність альтернативи. Іншими словами, якщо згідно з чинним законодавством громадянин беззаперечно володіє правом та бажає його реалізувати у спосіб та порядку, встановлених законом, належним способом правового захисту є зобов'язання суб'єкта владних повноважень прийняти конкретне управлінське рішення, яким забезпечити реалізацію цього права.

При встановленні ж процедурних порушень розгляду звернення, без урахування аспектів, які б виключали застосований вид та зміст управлінського рішення, а також за наявності вибору з кількох юридично допустимих рішень, має бути застосована дискреція.

У ситуації, коли судовою гілкою влади з посиланням на дискрецію не задовольняються вимоги про зобов'язання суб'єкта владних повноважень прийняти конкретне управлінське рішення при встановленні

очевидної протиправності оскаржуваного, створюються обставини, за яких судове рішення може не досягнути своєї головної мети — ефективності, адже не виключається подальша протиправна поведінка адміністративного органу, а отже, не виключається і необхідність повторного звернення до суду за захистом порушеного права.

Перевірка адміністративними судами виключно формальної законності реалізації дискреції дедалі частіше піддається обґрунтованій критиці, що призводить до поступового розширення меж судового контролю за дискреційними повноваженнями адміністративних органів. У разі якщо законодавство передбачає прийняття лише одного конкретного рішення, це не є реалізацією дискреції, оскільки не є повноваженням, а є обов'язком суб'єкта владних повноважень таке рішення прийняти. Індивідуалізація та врахування судами фактичних обставин, які супроводжували процес прийняття управлінського рішення, дозволять краще розмежувати дискрецію як повноваження суб'єкта та наголошувати на його обов'язку діяти певним чином.

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ЧАСТКИ У СПАДЩИНІ: ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ ПІДХОДІВ

Олег Печений, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого, к. ю. н., член НКР ВР

Питання спадкування на обов'язкову частку породжують низку проблем у нотаріальній і судовій практиці. Це зумовлено комплексом чинників, включаючи протиріччя між соціально-забезпечувальним характером обов'язкової частки у спадщині і суто приватно-правовою природою заповіту; невідповідність мети обов'язкової частки у спадщині сучасним реаліям розвитку спадкових правовідносин, потребам суспільства, яке потребує не обмеження свободи заповіту і неможливість його складання всупереч потребам сім'ї, а більш гнучких конструкцій поєднання волі заповідача і інтересів спадкоємців. Слід визнати занадто догматичним погляд

на обов'язкову частку лише як спадкову частку. Доцільно відійти від такого погляду на обов'язкову частку у бік її широкого бачення, з тим, що це могла бути і частка у спадщині, і можливість отримання грошової компенсації цієї частки, з урахуванням як інтересів обов'язкового спадкоємця, так і спадкоємців за заповітом. В умовах рекодифікації цивільного законодавства варто очікувати і зміни моделей обов'язкової частки у спадщині.

Право на обов'язкову частку у спадщині є законодавчою мірою втручання у свободу заповіту, коли визначене коло спадкоємців першої черги отримують право на спадкування за законом незалежно від змісту і всупереч заповіту. Яка мета такого втручання у свободу заповіту, який є основоположним принципом спадкового права? Уявляється, що це може пояснюватися такими обставинами.

По-перше, захист спадкоємців від волі заповідача, коли остання перетворюється у свавілля, і такий захист надається не усім спадкоємцям, а лише тим, хто його потребує із економічних міркувань. Відповідно обов'язковою часткою наділяються спадкоємці, які на момент відкриття спадщини потребують утримання. Якщо спадкоємці мали чи розраховували на утримання за життя спадкодавця, то буде послідовним і передбачуваним збереження такого утримання і після його смерті.

По-друге, правила про обов'язкову частку є специфічним проявом функцій соціальної держави, коли національна система соціального забезпечення є нее-

фективною, у повній мірі виконати покладені завдання не може, тому законодавець вбачає доцільним виконувати соціальні функції з утримання за рахунок спадщини.

І по-третє, у конструкції обов'язкової частки у спадщині поєднані не тільки цивільно-правові і соціальні складові, а й різні види спадкування, оскільки обов'язкова частка є спадкуванням за законом, але право на обов'язкову частку виникає лише за наявності заповіту. Не випадково ст. 1241 Цивільного кодексу України¹ про обов'язкову частку уміщена законодавцем у главі, яка регламентує спадкування за заповітом. Це свідчить про складність і неоднорідність спадкових відносин при спадкуванні обов'язкової частки у спадщині.

СУТНІСТЬ ПРАВА НА ОБОВ'ЯЗКОВУ ЧАСТКУ У СПАДЩИНІ

Право на обов'язкову частку — це суб'єктивне майнове право окремих спадкоємців першої черги отримати певну частку у спадщині, незалежно від змісту заповіту.

¹ Далі за текстом — ЦК.

Такий погляд на обов'язкову частку поділяється у практиці Верховного Суду, який зазначає, що *право на обов'язкову частку — це суб'єктивне майнове право окремих спадкоємців першої черги (ст. 1261 ЦК) отримати певну частку у спадщині, незалежно від змісту заповіту. Хоча норми про право на обов'язкову частку розміщені у главі, присвяченій спадкуванню за заповітом, за своєю сутністю право на обов'язкову частку належить до спадкування за законом. Тобто право на обов'язкову частку існує лише за наявності заповіту*².

Отже, конститутивною ознакою права на обов'язкову частку є те, що воно існує лише за наявності заповіту. За відсутності заповіту, у випадку його скасування заповідачем або визнання його судом недійсним, право на обов'язкову частку не виникає. При цьому не обов'язково, щоб це був заповіт на все майно, право на обов'язкову частку виникає і тоді, коли заповітом охоплено лише частину спадщини, що не виключає і спадкування за законом (ч. 2 ст. 1223 ЦК).

Хоча норми про право на обов'язкову частку розміщені законодавцем у главі, присвяченій спадкуванню за заповітом, за юридичною природою право на обов'язкову частку належить до спадкування за законом. Тому слід звернути увагу, що право спадкоємця на обов'язкову частку в спадковому майні посвідчується свідоцтвом про право на спадщину за законом, хоча і відповідної форми.

За відсутності заповіту, у випадку його скасування заповідачем або визнання його судом недійсним, право на обов'язкову частку не виникає. Право на обов'язкову частку у спадщині відноситься до спадкування за законом, незважаючи на структурне розміщення відповідної норми у гл. 85 ЦК. Закон не тільки визначає перелік осіб, наділених цим правом, а й встановлює її розмір, що дозволяє прослідкувати чітку аналогію із колом спадкоємців за законом і розподілом спадщини між ними³. Але в цілому вести мову про існування права на обов'язкову частку у спадщині можливо лише за наявності заповіту, а не взагалі. Іноді законодавець викладає у нормах спадкового права такі формулювання, які вимагають замислитися над сутністю права на обов'язкову частку у спадщині. Так, у гл. 86 ЦК міститься ст. 1259 про підстави і порядок зміни чер-

говості одержання права на спадкування. У цій статті вказано, що черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини. Цей договір не може порушити прав спадкоємця, який не бере у ньому участі, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині. Стосовно останньої тези постає питання, як може такий договір порушувати чи не порушувати прав необхідного спадкоємця, якщо немає заповіту, відповідно відсутній і обов'язкова частка, а є лише спадкова частка спадкоємців за законом. Не викликає сумнівів, що ч. 1 ст. 1259 ЦК у цьому аспекті застосовується лише тоді, коли існує заповіт, яким охоплена певна частина спадщини, і одночасно здійснюється спадкування за законом майна, не охопленого заповітом і щодо такого майна заінтересованими спадкоємцями за законом укладається договір про зміну черговість одержання права на спадкування. Відповідно якщо заповіт відсутній, відсутня і обов'язкова частка у спадщині, а тому немає підстав вести мову про порушення цим договором прав спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині.

Отже, спадкування обов'язкової частки є спадкуванням за законом, яке реалізується лише за наявності заповіту.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА НА ОБОВ'ЯЗКОВУ ЧАСТКУ У СПАДЩИНІ ТА ЇЇ СУБ'ЄКТИ

Право на обов'язкову частку у спадщині виникає у спадкоємця, визначеного ч. 1 ст. 1241 ЦК, за наявності однієї із таких умов:

— він не вказаний у заповіті як спадкоємець зовсім;

— у заповіті міститься положення про позбавлення від права на спадкування або цьому спадкоємцю залишено частку у спадщині, меншу від належної йому обов'язкової частки.

Положення ч. 3 ст. 1235 ЦК, що заповідач не може позбавити права на спадкування осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, слід розуміти таким чином, що положення заповіту, яким позбавляється права на спадкування особа, яка на час відкриття

² Постанова КЦС ВС від 30.05.2018 у справі № 483/597/16-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/74439989.

³ Кухарев О. Є. Аналіз судової практики розгляду цивільних справ про спадкування : практ. посіб., 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Алерта, 2024. 422 с. С. 279.

спадщини має право на обов'язкову частку у спадщині, є не чинним і заповіт у цій частині виконанню не підлягає.

Безумовний характер права на обов'язкову частку у спадщині означає, що це право не залежить від згоди інших спадкоємців, волі спадкодавця, інших обставин та не пов'язане зі спільним проживанням спадкодавця й осіб, які мають право на обов'язкову частку.

Особистий характер права на обов'язкову частку полягає в тому, що це право належить виключно особам, зазначеним у вичерпний спосіб у ст. 1241 ЦК і не може переходити до інших осіб, навіть якщо вони є спадкоємцями за законом чи за заповітом. Так, право на обов'язкову частку не може переходити в порядку спадкової трансмісії (ч. 1 ст. 1276 ЦК) або ж в інший спосіб. Верховний Суд звернув увагу, *що не може переходити в порядку спадкової трансмісії чи на підставі спадкування за правом представлення. Проте це не стосується визначення кола спадкоємців за законом першої черги, яке обчислюється для визначення розміру обов'язкової частки у спадщині. Колегія суддів вважає, що суди дійшли обґрунтованого висновку про те, що батько позивачки належить до осіб, які відповідно до ч. 1 ст. 1241 ЦК мають право на обов'язкову частку у спадщині. При визначенні розміру обов'язкової частки у спадщині суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, правильно зазначив, що на час відкриття спадщини був живий син померлої — батько позивачки та двоє її онуків. Останні мали б спадкувати за правом представлення частку спадщини, котра б належала їх померлим батькам, якби вони були живими на час відкриття спадщини після смерті їх матері⁴.*

Спадкування обов'язкової частки є правом, а не обов'язком спадкоємця і реалізується лише в разі прийняття ним спадщини. Якщо необхідний спадкоємець (таку назву мають суб'єкти права на обов'язкову частку) не прийняв спадщину або відмовився від неї, спадкування здійснюється в загальному порядку. При цьому слід ураховувати правила ст. 1268 ЦК, за якими певні особи (малолітні, неповнолітні, недієздатні особи,

а також особи, дієздатність яких обмежено, особи, які спільно проживали із спадкодавцем на час відкриття спадщини) вважаються такими, що прийняли спадщину, якщо протягом встановленого строку не подали заяву про відмову від неї. Перелік цих осіб може збігатися з колом осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині. Якщо необхідний спадкоємець не вказаний у ч. 3 і ч. 4 ст. 1268 ЦК, йому необхідно подавати заяву про прийняття спадщини або відмову від її прийняття на загальних підставах, як і будь-якому іншому спадкоємцю, виключення для необхідного спадкоємця закон не встановлює. Так само, сама по собі наявність права на обов'язкову частку у спадщині не є поважною причиною для визначення додаткового строку для прийняття спадщини у порядку ч. 3 ст. 1272 ЦК.

Якщо спадкоємець добровільно відмовився від прийняття спадщини шляхом подання нотаріально посвідченої заяви та своєю поведінкою підтвердив цю відмову (участь у судовому процесі щодо визнання права власності за іншим спадкоємцем без заперечень), то подальше оспорування такої відмови суперечить доктрині *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки). Така особа втрачає право на оспорування набуття права власності іншим спадкоємцем, оскільки її поведінка не відповідає принципу добросовісності⁵. Вважаємо, що цей підхід Верховного Суду застосовується і до спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Право на обов'язкову частку у спадщині характеризується тим, що всі суб'єкти цього права наділені ним рівною мірою, переваг комусь із необхідних спадкоємців закон не надає, навіть якщо з числа спадкоємців право на обов'язкову частку мають декілька осіб.

У цьому контексті потребує аналізу питання про формування обов'язкової частки у спадщині за наявності декількох спадкоємців за заповітом. Наприклад, *батько залишив заповіт на трьох своїх дітей, наділивши кожного з них окремими об'єктами спадкової маси. Молодша дитина, будучи спадкоємцем за заповітом, є недієздатною і має право на обов'язкову частку у спадщині. Вдова померлого не вказана у заповіті, але*

⁴ Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25.11.2020 у справі № 292/389/17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/93119688.

⁵ Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 26.08.2025 у справі № 496/4088/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/129892710. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за серпень 2025 року / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя ВС у ККС, секретар Пленуму ВС, канд. юрид. наук, доцент Д. Д. Луспенник. Київ, 2025. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_KCS_08_2025.pdf.

претендує на обов'язкову частку у спадщині, будучи непрацездатною за віком. Проблема у цій ситуації полягає у тому, що визначення для матері обов'язкової частки у спадщині у всіх об'єктах спадкової маси, які охоплено заповітом, призведе до зменшення частки і молодшої доньки, яка хоч і є спадкоємцем за заповітом, але має право на обов'язкову частку у спадщині. Згода на визначення обов'язкової частки з майна, не охопленого заповітом (абз. 3 п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7 «Про судову практику у справах про спадкування»), між спадкоємцями відсутня.

При вирішенні цієї ситуації слід виходити з того, що цивільне законодавство не вимагає визначення обов'язкової частки з усіх об'єктів спадкової маси, які охоплено заповітом. Тому з урахуванням засад добросовісності, справедливості і розумності обов'язкову частку матері необхідно формувати за рахунок часток у спадщині інших спадкоємців за заповітом, з тим, щоб частка іншого спадкоємця за заповітом, який також має право на обов'язкову частку, не була зменшена. У цій ситуації між спадкоємцями існує спір, який може бути вирішено в судовому порядку, але і суд має виходити із засад добросовісності, справедливості і розумності, коли визначає розмір часток спадкоємців у спадщині. Цей приклад свідчить про неефективність конструкції обов'язкової частки у спадщині, складність її існування в існуючому вигляді і необхідність реформування шляхом законодавчих змін.

За юридичною природою право на обов'язкову частку — це суб'єктивне спадкове право, а під обов'язковою часткою в цивільному праві розуміється саме спадкова частка.

Носій права на обов'язкову частку є повноправним учасником спадкових відносин, його не можна ототожнювати із кредиторами спадкодавця, які є учасниками зобов'язальних, а не спадкових відносин. Хоча між необхідними спадкоємцями і кредиторами може існувати певна конкуренція.

ДИНАМІКА ЗМІН СТ. 1241 ЦК

У первісну редакцію коментованої статті ЦК Законом України від 03.11.2004 «Про внесення зміни до статті 1241 Цивільного кодексу України» було внесено уточнюючі зміни, відтоді коло необхідних спадкоємців залишилося незмінним, відповідно право

на обов'язкову частку у спадщині мають:

- малолітні діти спадкодавця — особи, які не досягли чотирнадцяти років;
- неповнолітні діти спадкодавця — особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років;
- повнолітні непрацездатні діти спадкодавця;
- непрацездатна вдова (вдівець);
- непрацездатні батьки спадкодавця.

Усі зазначені особи належать до кола спадкоємців за законом, до того ж входять до першої черги (ст. 1261 ЦК), тому слід зазначити, що необхідні спадкоємці — це перш за все спадкоємці першої черги.

КОЛО ОБОВ'ЯЗКОВИХ СПАДКОЄМЦІВ

До обов'язкових спадкоємців належать не лише рідні, а й усиновлені діти спадкодавця. При цьому слід враховувати, що при усиновленні юридичні відносини між рідними батьками та дитиною припиняються. У ч. 2 ст. 1260 ЦК закріплено правило, що усиновлений та його нащадки не спадкують за законом після смерті батьків усиновленого, інших його родичів за походженням за висхідною лінією. Батьки усиновленого та інші його родичі за походженням за висхідною лінією не спадкують за законом після смерті усиновленого та його нащадків. Таким чином, рідна дитина (малолітня, неповнолітня або повнолітня непрацездатна) не має права на обов'язкову частку у спадщині після смерті своїх батьків, а непрацездатні батьки не мають права на одержання обов'язкової частки після смерті усиновленої дитини.

Відповідно до ст. 208 Сімейного кодексу України⁶ допускається усиновлення як неповнолітньої, так і повнолітньої особи, тому числі і в сфері спадкування, ідентичні.

При оформленні спадкових прав спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку, нотаріус визначає частки у спадщині за правилами спадкування за законом. Для цього визначається коло спадкоємців за законом, обсяг спадкового майна та частка кожного зі спадкоємців у спадщині. Як роз'яснено у п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» при визначенні розміру обов'язкової частки в спадщині враховуються всі спадкоємці за законом першої черги, до яких слід також віднести спадкоємців,

⁶ Далі за текстом — СК.

що відмовились від прийняття спадщини; не прийняли спадщину; усунені від права на спадкування або померли до відкриття спадщини, але в яких є спадкоємці за правом представлення. Тобто при обчисленні розміру обов'язкової частки слід врахувати всіх спадкоємців за законом, які могли б спадкувати, якщо порядок спадкування не був би змінений заповітом.

При обчисленні розміру обов'язкової частки враховуються всі спадкоємці за законом, які могли бути закликані до спадкування (і ті, що не прийняли спадщину або відмовились від неї), про що було зазначено у п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.01.1992 № 2 «Про судову практику в справах за скаргами на нотаріальні дії або відмову в їх вчиненні». Безумовно, наразі ця постанова має рекомендаційне значення, але зазначене положення заслуговує на увагу при визначенні кола суб'єктів права на обов'язкову частку. У сучасній практиці Верховного Суду формуються схожі підходи, у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 01.07.2020 у справі № 714/263/17-ц вказано, що при розрахунку обов'язкової частки у спадщині розмір усієї спадщини береться за одиницю, а частка спадкоємця за законом визначається шляхом поділу усієї спадщини на кількість спадкоємців за законом, які закликаються до спадкування, тобто тих, на користь яких відкрилася спадщина. У цій справі спадщину прийняли дружина та син, оскільки постійно проживали разом із спадкодавцем до дня його смерті, а інші діти спадкодавця (четверо дітей) спадщину після смерті батька не прийняли, оскільки на момент смерті спадкодавця проживали окремо і у встановлений законом строк із заявами про прийняття спадщини до нотаріуса не зверталися. За висновком Верховного Суду останні хоч і не прийняли спадщину, але враховуються при визначенні розміру обов'язкової частки у спадщині. *Відповідно розмір усієї спадщини береться за одиницю, а частка спадкоємця за законом визначається шляхом поділу усієї спадщини на кількість спадкоємців за законом, які закликаються до спадкування, тобто тих, на користь яких відкрилася спадщина. Таким чином, непрацездатна вдова спадкодавця успадковує обов'язкову частку, успадкування якого проводилося за заповітом, а саме 1/12 його частку, що узгоджується з положеннями ч. 3 і 5 ст. 1268 ЦК⁷.*

Якщо після відкриття спадщини виявилось, що спадкодавець склав заповіт на усе майно на особу, яка не входить до числа спадкоємців за законом, а потенційним спадкоємцем є особа, яка має право на обов'язкову частку, розмір частки у спадщині обов'язкового спадкоємця дорівнює 1/4 (1/2 від 1/2), а спадкоємець за заповітом, відповідно, отримає 3/4 частки спадщини⁸.

Визначення розміру обов'язкової частки у спадщині здійснюється шляхом визначення *половини від поділу усієї спадщини (яка береться за одиницю) на попередньо визначену кількість спадкоємців*.

Коло осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, окреслене ст. 1241 ЦК, є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає (абз. 1 п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7 «Про судову практику у справах про спадкування»). Це розуміння кола обов'язкових спадкоємців підтримується і в практиці Верховного Суду⁹.

Коло суб'єктів права на обов'язкову частку сформовано законодавцем *із числа спадкоємців за законом*. Це правило має досить важливе практичне значення. Зокрема, при втраті статусу спадкоємця за законом особа втрачає також і право на обов'язкову частку у спадщині. Особа, усунена від права на спадкування як негідний спадкоємець, позбавляється і права на обов'язкову частку (ч. 6 ст. 1224 ЦК). Навіть якщо спадкодавець усе одно призначив таку особу спадкоємцем за заповітом, втрачене право на обов'язкову частку у неї не поновлюється, вона може закликатися до спадкування лише як спадкоємець за заповітом. І навпаки, набуваючи статус спадкоємця за законом, особа може отримати і право на обов'язкову частку у спадщині.

Оскільки суб'єкт права на обов'язкову частку є спадкоємцем за законом, його не може бути позбавлено права на відмову від прийняття спадщини (ст. 1273 ЦК).

Однак при цьому слід враховувати *особистий* характер права на обов'язкову частку у спадщині.

Так, є спадкоємцем за законом і одночасно суб'єктом права на обов'язкову частку у спадщині дитина спадкодавця, яка зачата за його життя і народжена живою після відкриття спадщини (ч. 1 ст. 1222 ЦК).

⁷ Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 01.07.2020 у справі № 714/263/17-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/90202392#.

⁸ Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 04.05.2020 у справі № 504/151/17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/89082775.

⁹ Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10.05.2018 у справі № 497/1870/16-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/73896650.

Якщо заповіт складено на користь будь-якої особи, а на момент відкриття спадщини буде встановлено, що у спадкодавця є непрацездатні онуки, то майно спадкується за заповітом, оскільки онуки не входять до кола спадкоємців, визначених ст. 1241 ЦК (п.п. 4.1 п. 4 розд. I част. III Методичних рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя, схвалених рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009).

Право на обов'язкову частку у спадщині визнається лише за окремими спадкоємцями **першої черги**. Тому у випадку, коли за договором заінтересованих спадкоємців (ч. 1 ст. 1259 ЦК) або за рішенням суду (ч. 2 ст. 1259 ЦК) спадкоємці інших черг отримали право на спадкування, права на обов'язкову частку у спадщині вони не мають. За буквальним змістом ст. 1259 ЦК спадкоємці, яким черговість спадкування змінено, спадкують разом із спадкоємцями тієї черги, яка закликається до спадкування, але не в цю чергу.

У тому разі, коли особі на підставах, визначених ст. 35 ЦК, надано повну цивільну дієздатність до досягнення нею вісімнадцяти років, вона не втрачає у зв'язку з цією обставиною права на обов'язкову частку у спадщині.

Право на обов'язкову частку у спадщині мають непрацездатні вдова (вдівець), тобто той з подружжя, хто пережив спадкодавця, та непрацездатні батьки. Непрацездатною вдовою (вдівцем) є лише особа, яка перебувала зі спадкодавцем на час відкриття спадщини у зареєстрованому шлюбі. Чоловік і жінка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою, права на обов'язкову частку у спадщині не набувають. Такі особи, за доведеності факту проживання однією сім'єю не менше п'яти років до моменту відкриття спадщини, можуть закликатися до спадкування за законом у четверту чергу (ст. 1264 ЦК).

НЕПРАЦЕЗДАТНІ СПАДКОЄМЦІ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВА НА ОБОВ'ЯЗКОВУ ЧАСТКУ У СПАДЩИНІ

Аналізована норма ст. 1241 ЦК відносить до кола обов'язкових спадкоємців повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця, непрацездатну вдову (вдівця) та непрацездатних батьків. Відповідно потребує з'ясу-

вання зміст поняття непрацездатності у контексті цієї статті ЦК.

У нотаріальній та судовій практиці ще з радянських часів укорінився підхід визначення непрацездатності виходячи із приписів законодавства про соціальне та пенсійне забезпечення, за яким до непрацездатних відносяться особи, які досягли пенсійного віку, є інвалідами I, II, та III груп, незалежно від того, чи призначено їм пенсію за віком чи у зв'язку з інвалідністю. Таке роз'яснення викладено у постанові Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» та у Методичних рекомендаціях щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя, схвалених рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009.

Узагалі позиція пов'язувати визнання особи непрацездатною виключно із досягненням певного віку і певним статусом обмежених можливостей (інвалідність) у сучасних реаліях повинна сприйматися критично, що зумовлює необхідність істотних змін у практиці застосування ч. 1 ст. 1241 ЦК.

Погодитись із усталеним підходом концептуально складно, оскільки соціально-забезпечувальне призначення спадкування, які були притаманні в більшій мірі системі спадкування радянського періоду, не узгоджуються із ринковими реаліями сучасності, приватно-правовими засадами економічної системи.

Відповідно до абз. 17 ст. 1 Закону України від 09.07.2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (у редакції, що діяла до 30.04.2022) *непрацездатними* визнавалися особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку або визнані інвалідами, у тому числі діти-інваліди, а також особи, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника відповідно до цього Закону.

Виходячи із цього визначення непрацездатності, формувалася і довгий час застосовувалася судова практика, яка не визнавала суб'єктами права на обов'язкову частку у спадщині осіб, які отримали пенсію на пільгових умовах або достроково.

Так, Верховний Суд вказав, що *факт набуття позивачем права на пенсію на пільгових умовах не свідчить про те, що він є непрацездатною особою у розумінні*

ст. 1241 ЦК України і має право на обов'язкову частку у спадщині¹⁰. Аналогічні правові висновки зроблені Верховним Судом у постановках від 16.01.2019 у справі № 208/9389/15-ц; від 26.09.2019 у справі № 303/674/17; від 23.10.2019 у справі № 285/2298/16-ц; від 22.07.2020 у справі № 285/3561/17. Тобто судова практика у цій категорії справ є незмінною.

У постанові ККС ВС від 15.02.2023 у справі № 686/23517/19 Верховний Суд вказав, що отримання позивачем пенсії за вислугою років, не свідчить про його непрацездатність в розумінні ст. 1241 ЦК як особи, що має право на обов'язкову частку у спадщині¹¹.

В іншій справі суди встановили, що спадкоємець має статус особи, яка постійно проживає або постійно працює на території посиленого радіоекологічного контролю, пенсійний вік для цієї особи, яка вийшла на пенсію на підставі ст. 55 Закону України «Про соціальний захист громадян, які постраждали від наслідків Чорнобильської катастрофи», був скорочений на 5 років. Але на час відкриття спадщини ця особа досягла 57 років, тобто вона не мала віку, визначеного п. 2 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (58 років), не була особою з інвалідністю, тому право на обов'язкову частку у спадщині відповідно до ст. 1241 ЦК України у неї не виникло. Отримання особою пенсії за віком на пільгових умовах не свідчить про її непрацездатність в розумінні ст. 1241 ЦК як особи, що має право на обов'язкову частку у спадщині¹².

Коментуючи цей напрямок руху судової практики, слід звернути увагу на два ключових моменти.

По-перше, у визначенні поняття і критеріїв непрацездатності у контексті ст. 1241 ЦК суди цілком поклалися на поняття і ознаки непрацездатності за законодавством про соціальне пенсійне забезпечення.

По-друге, при визнанні особи непрацездатною суди виходили із пов'язаності права на обов'язкову частку із правом на пенсію за віком на загальних підставах або ж із статусом інвалідності спадкоємця.

Такий підхід застосовувався у рамках відповідної редакції ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», у якій міститься визначення непрацездатних осіб, у значенні цього Закону, що є досить важливим.

Законом України від 15.02.2022 № 2040-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення пенсійного законодавства», який набув чинності 30.04.2022, це визначення зазнало змін, зумовлених зміною зв'язку непрацездатності не з досягненням відповідного віку, а з виникненням права на пенсію, у тому числі на пільгових умовах. Відповідно до нової редакції абз. 17 ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» *непрацездатні громадяни — особи, які досягли встановленого цим Законом віку, що дає право на призначення пенсії за віком, у тому числі на пільгових умовах, та дострокової пенсії, або особи з інвалідністю, у тому числі діти з інвалідністю, а також особи, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника відповідно до закону*. Як бачимо, коло осіб, яких віднесено до непрацездатних, розширено перш за все за рахунок осіб, які мають право на пенсію на пільгових умовах та достроково. Оновлена редакція цієї норми вплине і на застосування поняття непрацездатності у розумінні ч. 1 ст. 1241 ЦК.

Але слід зауважити, що автоматично застосовувати законодавство про соціальне та пенсійне забезпечення до цивільно-правових відносин немає достатніх підстав.

Визначення поняття *непрацездатності* як ознака певного кола осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, викликає певні труднощі теоретичного і практичного характеру.

Важливе значення має в цьому плані має рішення Конституційного Суду України від 11.02.2014 № 1-рп/2014 у справі за конституційним зверненням громадянина Запорожцева О. С. щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 1241 Цивільного кодексу України (справа про право на обов'язкову частку у спадщині повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця). При цьому застосування норм про обов'язкову частку у спадщині свідчить про міжгалузевий характер цього інституту, необхідність звернення при визначенні кола суб'єктів, які мають право на обов'язкову частку, не тільки до цивільного законодавства, але і норм інших галузей, включаючи законодавство про соціальне забезпечення.

У згаданому рішенні Конституційний Суд України, розкриваючи зміст поняття «повнолітній непрацездатний

¹⁰ Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 01.02.2021 у справі № 591/7163/17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/94666425.

¹¹ Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 15.02.2023 у справі № 686/23517/19. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/109018911

¹² Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 27.05.2020 у справі № 750/10857/17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/89578969.

діти», що використовується в абз. 1 ч. 1 ст. 1241 Кодексу щодо права на обов'язкову частку у спадщині, ґрунтується на положеннях ч. 3 ст. 75 Сімейного кодексу, який відносить до категорії «непрацездатні» інвалідів I, II та III групи, а також пенсійного законодавства та законів України, які регулюють соціальне страхування і визначають поняття «непрацездатний». Конституційний Суд України дійшов висновку, що незалежно від змісту заповіту право на обов'язкову частку у спадщині мають повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, які в установленому законодавством порядку визнані інвалідами I, II чи III групи.

Непрацездатність, незалежно від критерію визначення, установлюється на день відкриття спадщини. Однак слід мати на увазі, що датою встановлення інвалідності та ступеня втрати професійної працездатності потерпілому від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання вважається день надходження до відповідної експертної комісії документів, передбачених Положенням (п. 8 Положення про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.12.2009 № 1317).

Оскільки цивільне законодавство для застосування ч. 1 ст. 1241 ЦК не містить ані визначення, ані логічних меж тлумачення поняття «непрацездатність», вбачається цілком обґрунтованою рекомендація використовувати законодавче розуміння цього поняття, викладене у ч. 1 ст. 1200 ЦК¹³, з урахуванням цілей застосування такого інституту спадкового права, як обов'язкова частка у спадщині.

Незважаючи на те, що ч. 1 ст. 1200 ЦК стосується зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, і в ній визначається коло осіб, яким відшкодовується шкода, завдана смертю потерпілого, норми ч. 1 ст. 1200 та ч. 1 ст. 1241 ЦК вважаються в аспекті визначення непрацездатності осіб генетично близькими та такими, що об'єднані єдиним соціальним призначенням і спрямуванням.

Відповідно до ч. 1 ст. 1200 ЦК у разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають *непрацездатні особи*, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті. У наступному абзаці ч. 1 ст. 1200 ЦК

розкрито поняття непрацездатних осіб, яким відшкодовується шкода, зокрема:

1) дитині — до досягнення нею вісімнадцяти років (учню, студенту — до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ним двадцяти трьох років);

2) чоловікові, дружині, батькам (усиновлювачам), які досягли пенсійного віку, встановленого законом, — довічно;

3) особам з інвалідністю — на строк їх інвалідності;

4) одному з батьків (усиновлювачів) або другому з подружжя чи іншому членові сім'ї незалежно від віку і працездатності, якщо вони не працюють і здійснюють догляд за: дітьми, братами, сестрами, внуками померлого, — до досягнення ними чотирнадцяти років;

5) іншим непрацездатним особам, які були на утриманні потерпілого, — протягом п'яти років після його смерті.

Як бачимо, коло осіб, віднесених до непрацездатних, є ширшим від того переліку, який застосовується наразі у судовій практиці, ґрунтуючись на понятті непрацездатності виключно за абз. 17 ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Тому застосування непрацездатності виходячи із положень ч. 1 ст. 1200 ЦК розширює права спадкоємців, що в більшій мірі відповідає засадам справедливості, добросовісності та розумності цивільного права.

У цьому плані постає питання про право на обов'язкову частку особи, яка не досягла пенсійного віку, не є інвалідом, на момент відкриття спадщини була повнолітньою, яка не досягла 23 років, навчалася на денній формі навчання у професійно-технічному освітньому закладі освіти, отримувала аліменти від батька до досягнення 18 років, на момент його смерті у зв'язку зі смертю батька особі була призначена пенсія у зв'язку з втратою годувальника. Особа за життя спадкодавця мала право і отримувала утримання від нього, тому цілком природним буде наділення такої особи і правом на утримання після смерті спадкодавця за рахунок спадкового майна, що складає основу права на обов'язкову частку у спадщині. Виходячи з цього, цілком логічним вбачається зв'язок ст. 1200, 1241 ЦК у визначенні цивільно-правового поняття непрацездатності, із віднесенням до кола таких осіб, зокрема, повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця, які навчаються.

¹³ Науково–практичний коментар до цивільного законодавства України: У 4 т. / А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Кривенко, В. Г. Ротань. Т. 3. К., 2005. С. 807-808. Печений О. П. Право на обов'язкову частку у спадщині: проблеми визначення суб'єкта. Мала енциклопедія нотаріуса. 2024. № 6. (138).

ПРАВО НА ОBOB'ЯЗKOBY ЧACTKY І ІНОЗЕМНІ СПАДКОЄМЦІ

Необхідно враховувати, що поняття «непрацездатність» у розумінні ч. 1 ст. 1241 ЦК застосовується у площині національного законодавства. Але проблеми виникають у випадках закликання до спадкування іноземних громадян або осіб, які постійно проживали за кордоном та претендують на обов'язкову частку у спадщині, коли виникає колізія у визначенні непрацездатності за національним і іноземним правом.

М. звернувся з позовом до суду про визнання права власності на квартиру в порядку спадкування, вказуючи на те, що він є спадкоємцем свого батька, після смерті якого залишилася приватизована квартира. Позивач пояснив, що він постійно проживає у США, є непрацездатним і як громадянин цієї країни одержує соціальні пільги по інвалідності, а тому, на його думку, має право на обов'язкову частку у спадщині. У зв'язку з наведеним просив визнати за ним право власності на 2/3 частини квартири в м. Києві. Рішенням Шевченківського районного суду м. Києва від 17.11.2004 р. М. у позовних вимогах відмовлено. Апеляційний суд м. Києва вказане рішення суду першої інстанції скасував, ухвалив нове рішення, яким позов задовольнив. Суд апеляційної інстанції виходив з того, що позивач є непрацездатним спадкоємцем і має право на обов'язкову частку у спадщині. При цьому судом прийнято до уваги надані позивачем лікарняні документи, видані медичними установами США. Розглянувши справу за касаційною скаргою відповідача, Верховний Суд зазначив, що обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування. Судом першої інстанції була призначена судово-медична експертиза, однак позивач на неї не з'явився. Тому суд обґрунтовано виходив з того, що позивачем не надано доказів непрацездатності і тому він не має права на обов'язкову частку у спадщині. За таких обставин Верховний Суд України ухвалою від 18.05.2006 рішення апеляційного суду скасував, а рішення суду першої інстанції залишив у силі¹⁴.

В іншій справі колегія суддів суду касаційної інстанції вказала, що апеляційний суд встановивши, що на час смерті ОСОБА_7) позивачка ОСОБА_6 відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне

пенсійне страхування» була непрацездатною особою за віком (пенсіонером), відповідно суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що позивачка входила до кола осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині після смерті матері ОСОБА_7 згідно з частиною першою статті 1241 ЦК України.

Апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про те, що позивачкою надано належні докази на підтвердження того, що остання набула статусу непрацездатної особи в Україні на підставі Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», оскільки відповідно до частини четвертої цього закону, у редакції, що діяла на момент відкриття спадщини, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування нарівні з громадянами України на умовах та в порядку, передбачених цим Законом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

А відтак дія вказаного закону поширюється і на ОСОБА_6, яка на час відкриття спадщини була громадянкою США та перебувала на території України на законних підставах¹⁵.

Верховний Суд дійшов у цьому аспекті інших висновків, постанову Полтавського апеляційного суду від 06.11.2023 у цій справі скасував, вказавши у Постанові Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду права від 30.01.2025 № 638/7132/15-ц наступне.

Для цивільних відносин властиві такі критерії, завдяки яким відносини є цивільними: юридична рівність, вільне волевиявлення, майнова самостійність їх учасників. Натомість публічні відносини мають інші, повністю протилежні характеристики. Законодавець не передбачив у статті 1 ЦК України можливості застосування до регулювання цивільних відносин норм публічних законів. Верховний Суд негативно поставився до застосування публічно-правового визначення непрацездатності для цілей іноземного спадкування і вказав, що іноземець як суб'єкт права на обов'язкову частку має бути непрацездатним в розумінні закону тієї держави, громадянином якої він є. Як наслідок, для визначення того, чи є іноземець непрацездатним,

¹⁴ Ухвала Верховного Суду України від 18.05.2006. Єдиний державний реєстр судових рішень: reestr.court.gov.ua.

¹⁵ Постанова Полтавського апеляційного суду від 06.11.2023 у справі № 638/7132/15-ц. URL: reestr.court.gov.ua/Review/114990076.

не можуть застосовуватися норми публічних українських законів¹⁶.

Разом із цим існують і інші підходи у судовій практиці. Так, Верховний Суд у постанові від 09.05.2024 у справі № 761/22711/19 дійшов протилежного висновку щодо такої підстави, як досягнення особою пенсійного віку. Вважав, що має застосовуватися закон, який визначає пенсійний вік для особи, яка є громадянином відповідної держави. Це аж ніяк не порушує принцип рівності, оскільки всім особам — і громадянам України, і іноземним громадянам, надається рівне право на спадкування. Тож позивачка таке право має і реалізує його. Однак переваги, надані законодавством України, пов'язані із соціальним законодавством саме України, яке розраховано на вік громадян України щодо виплати їм пенсій. Така взаємообумовленість спадкового права і права соціального забезпечення і породжує питання про вік, з якого спадкоємці стають обов'язковими. І цей вік відіграє значення для громадян України, оскільки якщо особа досягла пенсійного віку і, як наслідок, стає непрацездатною, то їй призначається пенсія і як справедливий наслідок — додаткове право в сфері спадкування (право на обов'язкову частку у спадщині). Тобто такі особи мають бути підвищено соціально захищеними. Якщо ж особа є громадянином іншої держави, то її соціальна захищеність визначається законодавством цієї держави і, відповідно, це залежить від віку, який береться до уваги цією державою. Тому несправедливо вважати, що українське законодавство має надати такий додатковий преференції в сфері спадкового права. <...>

Апеляційний суд не врахував, що в ЦК України відсутні норми, які б вказували на обмеження, заборони чи інші особливості участі в приватних відносинах тієї фізичної особи, яка є іноземцем; ЦК України, як основний регулятор спадкових відносин, не містить жодних обмежень чи заборон, щоб суб'єктом права на обов'язкову частку був іноземець; апеляційний суд не звернув уваги, що на рівні приватно-правових норм відсутні положення про те, що непрацездатність іноземця для набуття ним права на обов'язкову частку має підтверджуватися інвалідність (непрацездатність) за вимогами законодавства України. При з'ясуванні, чи належить певний суб'єкт до кола осіб, які мають право на обов'язкову частку

у спадщині, слід враховувати, що непрацездатність особи має підтверджуватися відповідними документами (зокрема, виданими в країні, громадянином якої він є);

суд першої інстанції встановив, що позивачем доведено наявність підстав для спадкування обов'язкової частки у спадщині, яка залишилась після смерті його батька ОСОБА_6 у порядку, передбаченому статтею 1241 ЦК України. При цьому суд першої інстанції обґрунтовано не взяв до уваги посилання ОСОБА_2 на ту обставину, що Довідка, надана доктором медицини ОСОБА_10, не є належним доказом на підтвердження втрати працездатності позивачем, оскільки останній є громадянином США та надав документи на підтвердження втрати працездатності, передбачені насамперед правом цієї країни. Чинне законодавство України не передбачає обов'язок іноземця повторно та у порядку, передбаченому саме законодавством України, підтверджувати втрату непрацездатності. Вказані обставини ОСОБА_2 не спростовано наданими до матеріалів справи доказами.

За таких обставин суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок про задоволення позову в цій частині. Натомість апеляційний суд скасував законне та обґрунтоване рішення суду в цій частині. Тому постанову апеляційного суду в частині позовних вимог ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання права на обов'язкову частку належить скасувати, а рішення суду першої інстанції в цій частині — залишити в силі¹⁷.

Наведені приклади свідчать про застосування Верховним Судом різного підходу до розуміння тлумачення ч. 1 ст. 1241 ЦК та Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», які становлять взаємообумовленість спадкового права і права соціального забезпечення і породжує питання про вік, з якого спадкоємці стають обов'язковими, що викликає необхідність усунення виявлених розбіжностей у практиці розгляду подібних спорів Верховним Судом.

ЗМЕНШЕННЯ РОЗМІРУ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ЧАСТКИ У СПАДЩИНІ

ЦК передбачає можливість зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині залежно від двох груп обставин:

¹⁶ Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду права від 30.01.2025 № 638/7132/15-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/125326107.

¹⁷ Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 09.05.2024 у справі № 761/22711/19. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/119134163.

1) характеру відносин між спадкоємцями і спадкодавцем;

2) наявності інших обставин, що мають істотне значення.

При цьому слід мати на увазі, що зменшення розміру обов'язкової частки здійснюється виключно в судовому порядку і це може мати місце як до видачі свідоцтва про право на спадщину, так і після нього. Зменшення розміру обов'язкової частки за підставами та наслідками не пов'язується з усуненням від права на спадкування (ст. 1224 ЦК).

При цьому ст. 1241 та інші норми ЦК не передбачають такого способу захисту цивільних прав, як позбавлення обов'язкової частки у спадщині, а можливе лише зменшення її розміру¹⁸.

Аналізована стаття не містить навіть приблизних орієнтирів щодо *підстав* ухвалення відповідного судового рішення, передавши всі ці питання на розсуд судових органів. Безумовно, ЦК повинен містити хоча б приблизний перелік підстав зменшення обов'язкової частки у спадщині.

Обставинами, що будуть підставою зменшення обов'язкової частки у спадщині, можна визнати:

1) надання заздалегідь неправдивих свідчень у суді проти спадкодавця;

2) звинувачення спадкодавця у вчиненні тяжкого злочину;

3) неповідомлення про те, що готується замах на життя спадкодавця;

4) ненадання спадкодавцеві допомоги, коли той знаходився в небезпеці¹⁹;

5) невідтримання спадкоємцем зв'язків із спадкодавцем;

6) нездійснення належного догляду за спадкодавцем;

7) виокремлення спадкодавцю певної частки майна ще за життя спадкодавця²⁰.

У постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 01.08.2019 у справі № 510/350/16 вказано, що зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині можливе з урахуванням (а) характеру відносин між спадкоємцями і спадкодавцем; (б) наявності

інших обставин, що мають істотне значення (зокрема, ними може вважатись тривала відсутність спілкування між спадкодавцем і спадкоємцем, неприязні відносини, зумовлені аморальною поведінкою спадкоємця тощо).

Слід звернути увагу, що підстави зменшення розміру обов'язкової частки можуть пов'язуватися не тільки з протиправною та аморальною поведінкою необхідного спадкоємця щодо спадкодавця, а й щодо інших спадкоємців, у тому числі й тих, які мають право на обов'язкову частку. Крім того, зменшуючи розмір обов'язкової частки, суд повинен брати до уваги матеріальний стан необхідного спадкоємця в порівнянні з іншими спадкоємцями; виокремлення спадкоємцю певної частки майна ще за життя спадкодавця, інші обставини, які будуть визнані істотними.

ЗВІЛЬНЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ЧАСТКИ ВІД ОБТЯЖЕНЬ І ОБМЕЖЕНЬ

Оскільки право на обов'язкову частку належить до спадкування за законом, стаття, що коментується, установлює правило, що обов'язкова частка у спадщині є вільною від будь-яких обмежень та обтяжень, установлених у заповіті. Це стосується встановлення заповітом заповідального відказу (ст. 1237, 1238 ЦК), сервітуту в заповіті (ст. 1246 ЦК). Для необхідного спадкоємця встановлені в заповіті обмеження і обтяження будуть дійсними, лише коли до нього перейшла спадщина понад розмір обов'язкової частки і тільки в тій частині, яка перевищує цей розмір. Норма ЦК, що коментується, передбачає звільнення обов'язкової частки лише від обтяжень і обмежень, встановлених у заповіті, однак не звільняє його від обов'язку задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця у розмірі, який відповідає його частці у спадщині.

Розмір обов'язкової частки не може бути зменшений заповідальним відказом або заповідальним покладанням, виконання яких покладено на обов'язкового спадкоємця. У цьому випадку заповідальна відмова або заповідальне покладання не можуть виконуватися з обов'язкової частки, а виконуються тільки з частки, що перевищує обов'язкову.

¹⁸ Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 30.05.2018 у справі № 483/597/16-ц. URL reyestr.court.gov.ua/Review/74439989.

¹⁹ Заїка Ю. О. Необхідні спадкоємці та розмір їх обов'язкової частки за новим цивільним законодавством України // Підприємництво, господарство і право. 2004. № 9. С. 60-62.

²⁰ Кухарев О. Є. Аналіз судової практики розгляду цивільних справ про спадкування : практ. посіб., 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Алерта, 2024. 422 с. С. 295.

ПРАВО НА СЛУЖБОВЕ ЖИТЛО: ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ПРАКТИЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІСЛЯ ВТРАТИ ЧИННОСТІ ЖКУ

Ольга Розгон, доц., к. ю. н.

Статтю присвячено аналізу правових аспектів користування службовим житлом за Законом України «Про основні засади житлової політики», який скасував Житловий кодекс України. Ця проблема є актуальною, оскільки потребує з'ясування питання: як на практиці вирішується питання щодо користування службовим житлом після втрати чинності переважною більшістю норм ЖК.

Зауважимо, що 15.02.2026 р. на підставі прийнятого Закону № 4751 «Про основні засади житлової політики»¹ фактично втрачає чинність переважна більшість норм *Житлового кодексу України*². Тобто Законом № 4751 ЖК було офіційно скасовано. Однак згідно із Прикінцевими та перехідними положеннями Закону № 4751 низка статей ЖК залишаються чинними до моменту прийняття окремих спеціальних законів про соціальне та службове житло — ст. 31 — 42, 43 — 46, 47 — 49, 51 — 53, 57 — 60, 71, 72, 127 — 132-2, що продовжують діяти до дня початку функціонування Єдиної інформаційно-аналітичної житлової системи³ (п.п. 1).

Тобто в межах житлової політики, затвердженої Законом № 4751 (ч. 7 ст. 30), впроваджується цифровізація обліку житла через ЄІАЖС та Реєстр житлових потреб, де відобразатиметься весь житловий фонд, черги (вони переходять у цифровий формат, обробка заяв стає автоматизованою) та подані заяви, що міні-

мізує корупційні ризики, а також відповідні програми та фонди житлової політики.

Відповідно втратили чинність ст. 118 — 126 ЖК, які стосувалися регулювання користування службовими жилами приміщеннями, а ухвалення Закону № 4751 кардинально змінює механізм реалізації права осіб на службове житло, замінюючи детальну главу в ЖК як масштабну «декомунізацію» на загальні засади житлової політики як оновлення житлового законодавства. Закон № 4751 фокусується на ефективному управлінні житловими фондами, але не містить деталізованого механізму користування службовим житлом (не містить главу 3 щодо службового житла, яка була в ЖК). Він установлює лише загальні вектори, що вимагає подальшої розробки нових нормативно-правових актів або застосування інших правових норм (правовий режим службового житла для військових, поліцейських, рятувальників і суддів регулюється

¹ Далі за текстом — Закон № 4751.

² Далі за текстом — ЖК.

³ Далі за текстом — ЄІАЖС.

спеціальними законами та підзаконними актами, що визначають порядок надання, користування і звільнення житлових приміщень, забезпечення їх житлом на час служби).

За п. 16 ст. 1 Закону № 4751 *службове житло* — житло, що надається в оренду особам, які у зв'язку з характером трудових відносин, проходженням служби повинні проживати за місцем роботи або поблизу нього.

Тобто це визначення підкреслює *чіткий принцип тимчасовості службового житла*:

— воно не є способом розв'язання житлової проблеми «назавжди», а є *інструментом для виконання обов'язків* щодо діяльності, яка пов'язана з характером трудових відносин, проходженням служби. Тепер для забезпечення службовим житлом використовуються нові механізми (тимчасове проживання, державна підтримка);

— службове житло є частиною *інфраструктури роботодавця*, а не соціальною допомогою в загальному сенсі;

— *право користування службовим житлом* має похідний характер від трудових правовідносин і проходження служби, оскільки як тільки відносини *припиняються* (звільнення, закінчення контракту, переведення), то особа втрачає право на користування цим житлом.

Стаття 30 Закону № 4751 визначає правові засади забезпечення громадян службовим житлом, що належить до державного житлового фонду або житлового фонду територіальної громади через механізми оренди.

Ця стаття встановлює, що порядок (процедура, вимоги, форма) надання службового житла визначаються КМУ (ст. 16 Закону № 4751), підставою є рішення місцевих державних адміністрацій / органів місцевого самоврядування (ст. 19, 20 Закону № 4751), а договір оренди укладається за затвердженою КМУ формою.

Отже, підставою надання службового житла вже є *не ордер на таке житло*, а рішення місцевих державних адміністрацій / органів місцевого самоврядування або уповноваженого ними суб'єкта. Виходячи з цього, рішення місцевих державних адміністрацій / органів місцевого самоврядування або уповноваженого ними суб'єкта самі по собі не створюють права користування *службовим житлом*, оскільки рішення, прийняті цими органами, є підставою для укладення *договору оренди службового житла*.

Перелік категорій осіб, яким може надаватися службове житло з державного житлового фонду, ви-

значається КМУ, а перелік категорій осіб, яким може надаватися службове житло з житлового фонду територіальної громади, визначається відповідним органом місцевого самоврядування.

Зауважимо, що житло державного житлового фонду або житлового фонду *територіальних громад* не підлягає обміну, поділу, використанню для вселення інших осіб без згоди власника, приватизації, продажу та іншому відчуженню, крім випадків, передбачених законом, а у випадку житлового фонду *територіальних громад не підлягає* відчуженню, крім передачі в оренду з правом викупу та інших випадків, передбачених законом (ч. 3 ст. 12, 13 Закону № 4751).

Службове житло надається як *об'єкт нерухомості з правом користування*, а не на праві власності, а строк користування пов'язується зі строком трудових відносин, оскільки за договором оренди службового житла службове майно передається у *користування за плату на певний строк*. Якщо проживання у службовому житлі пов'язане зі строком, який встановлено договором оренди службового житла, то, відповідно, існує також *процедура виселення* з такого житла.

Відповідно службове житло з *державного чи комунального фонду* надається на підставі договору оренди службового житла особам, чия робота / служба вимагає проживання за місцем роботи або поблизу місця роботи. Воно призначене для тимчасового проживання на час трудових відносин, проходження служби, а *припинення* трудових відносин є підставою для *припинення права користування службовим житлом та виселення з такого житла*.

Держава гарантує кожному право на житло відповідно до Конституції України, Закону № 4751 та інших законів України. Держава створює умови, за яких громадяни можуть побудувати, придбати або орендувати житло. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну плату відповідно до закону (ст. 47 Конституції України). Житло є складовим елементом достатнього життєвого рівня, право на який має кожен (ст. 48 Конституції України).

Ніхто *не може бути виселений* із займаного житла або обмежений у праві користування житлом інакше, ніж за рішенням суду та з підстав і в порядку, які встановлені законом. Забороняються виселення, переселення та відселення осіб, які є стороною спору про підстави їх виселення та/або їх проживання у житлі,

та/або виселення з житла, до вирішення такого спору в досудовому чи судовому порядку відповідно до закону, крім визначених законом випадків відселення у зв'язку з ліквідацією наслідків аварій, пожеж, інших надзвичайних ситуацій, збройної агресії (ст. 33 Закону № 4751).

Службове житло є похідним від *трудового або службового статусу особи*.

Можливість отримання особою службового житла прямо пов'язана з її перебуванням у трудових відносинах із підприємством, установою, організацією та наявною у зв'язку з цим потребою проживання за місцем роботи або поблизу нього. Незважаючи на те, що за чинним законодавством України використання службового житла не має постійного характеру, оскільки обмежується часом перебування особи, якій воно було надане, у трудових правовідносинах із роботодавцем. Відтак той, хто користується службовим житловим приміщенням, усвідомлює свій обов'язок щодо його звільнення після припинення трудових правовідносин із підприємством, установою, організацією, яка є власником службового житла.

Отже, припинення трудового договору є юридичним фактом, який тягне за собою припинення права користування службовим житлом та *виселення з такого житла*.

Звільнення працівника розглядається судами як припинення основної умови, за якої надавалося право проживання у службовому житлі.

Так, за справою № 711/5752/24⁴ підтвердженням наявності *нагальної суспільної потреби* у виселенні відповідачів є черга працівників, які можуть претендувати на заселення у службове житло, що є об'єктом. З урахуванням суспільно-політичної ситуації у країні та критичного економічного стану, які обумовлені військовою агресією з боку РФ та бойовими діями через повномасштабне вторгнення на територію України збройних формувань агресора, внаслідок чого зруйновано (знищено) значну частину державного житлового фонду, що, у свою чергу, зумовило переміщення

відповідної категорії працівників всередині країни, наявність у держави нагальної потреби у цільовому використанні об'єктів державного житлового фонду є очевидною. У цьому випадку у відповідачів *не було підстав для застосування принципу правомірних очікувань*, а саме збереження за собою житла для проживання, оскільки вони заселилися у спірне житло тимчасово, маючи змогу розуміти, що їх право на проживання у службовому житлі обмежується часом перебування у трудових відносинах з УБС. Тобто на інше вони і не мали підстав розраховувати.

Отже, за цих умов застосування такого заходу, як *виселення* відповідачів із безпідставно зайнятого ними житлового приміщення державного житлового фонду, є таким, що здійснюється згідно із законом, має легітимну мету, а також є необхідним і пропорційним заходом втручання у права відповідачів.⁵

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 04.07.2018 у справі № 653/1096/16-ц⁶ зробила висновки, що «навіть якщо власник службового житла не висловив вимогу звільнити це житло, проживання у ньому після припинення трудових правовідносин із роботодавцем не свідчить про законність його використання особою, якій воно було надане на час існування зазначених правовідносин. Власник нерухомого майна не втрачає права володіння ним навіть тоді, коли таке майно протиправно використовує інша особа.

З моменту, коли *перестали існувати правові підстави* для користування службовим житлом, особа, якій воно було надане, володіє ним незаконно і власник має право вимагати усунення перешкод у користуванні та розпорядженні таким майном шляхом виселення. Виселення особи зі службового житла після припинення трудових правовідносин із роботодавцем має легітимну мету в розумінні ст. 8 Конвенції з прав людини та основоположних свобод⁷.

Відповідно до ст. 8 Конвенції кожен має право на повагу до свого житла, а органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права,

⁴ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 26.11.2025 у справі № 711/5752/24. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/132164194>.

⁵ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 26.11.2025 у справі № 711/5752/24. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/132164194>.

⁶ Постанова Великої Палати Верховного Суду у постанові від 04.07.2018 у справі № 653/1096/16-ц. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75296538>.

⁷ Далі за текстом — Конвенція.

за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Отже, за загальним правилом, особи втрачають право користування службовим жилим приміщенням і підлягають виселенню з нього без надання іншого житла після того, як *припинили існувати підстави для вселення* та проживання у службовому жиллому приміщенні, зокрема, у разі припинення трудових відносин із підприємством, установою, організацією, переміщення військовослужбовців по службі, пов'язаного з переїздом в іншу місцевість, колишніх членів сім'ї військовослужбовця, які проживають при ньому після розірвання шлюбу, тощо.

Оскільки службове житло має *призначення* (проживання громадян, які у зв'язку з характером їх трудових відносин (або проходженням служби) повинні мешкати безпосередньо за місцем роботи чи поблизу нього), то втрата статусу працівника анулює правову підставу для користування службовим приміщенням.

Припинення трудових відносин з особою (крім осіб з інвалідністю, які отримали ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням ними службових обов'язків під час здійснення трудових відносин або проходженням служби у суб'єкта надання службового житла, та деяких інших категорій осіб, передбачених законом) є підставою для *припинення права користування службовим житлом і виселення з такого житла* відповідно до законодавства у порядку, передбаченому договором оренди.

Так, *право дітей на користування житлом*, за загальним правилом, не є самостійним, а походить від права на житло її батьків (право слідування), внаслідок чого дитина має право користуватися тим житлом, яким користуються її батьки і при розгляді судом спорів щодо виселення дитини обов'язковою є участь органу опіки та піклування, представленого належною юридичною особою.

Перелік категорій осіб, які *не можуть бути виселені* зі службового житла без надання іншого житла, визначається КМУ.

Виселення з житла державного житлового фонду або житлового фонду територіальної громади з *наданням іншого житла у порядку, визначеному відповідним договором оренди, здійснюється з таких підстав*:

1) реконструкція, реставрація або капітальний ремонт житла, якщо відповідні роботи не можуть бути проведені без виселення орендаря (користувача);

2) знесення житла за результатами обстеження стану житлових будинків у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України;

3) аварійний стан житла, що створює безпосередню загрозу обвалу або становить небезпеку для життя і здоров'я мешканців, що підтверджено результатами технічного обстеження, проведеного відповідно до законодавства;

4) переведення житлового приміщення у нежитлове у зв'язку з його технічним станом, реконструкцією або іншими обставинами, що унеможливають його подальше використання для проживання через фактично втрачені житлові функції;

5) визнання житла непридатним для проживання у встановленому законодавством порядку;

б) з інших підстав, визначених законом.

У разі відмови орендаря (користувача) від переселення в інше житло на підставі рішення суду здійснюється його примусове виселення (ст. 33 Закону № 4751).

Зауважимо, що за п. 8 ст. 16 Закону № 4751 до повноважень Кабінету Міністрів України у сфері житлової політики належить *порядок визначення розміру плати за його оренду*.

Особи, які відповідно до договору оренди службового житла з державного житлового фонду або з житлового фонду територіальної громади проживають у службовому житлі, *самостійно вносять плату за оренду такого житла*, якщо інше не передбачено законодавством, а також оплачують житлово-комунальні послуги відповідно до Закону України «Про житлово-комунальні послуги» від 09.11.2017 № 2189⁸.

Зауважимо, що сам по собі *факт користування особою квартирою*, утримання її в належному стані, проведення капітального та поточного ремонтів, здійснення оплати за *житлово-комунальні послуги* не є підставою для виникнення у неї права власності за *набувальною давністю*⁹.

⁸ Далі за текстом — Закон № 2189.

⁹ Постанова Верховного Суду від 02.07.2020 у справі № 337/4725/18. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/90280074.

Позов про право власності за давністю володіння не може заявляти особа, яка володіє майном за волею власника і завжди знала, хто є власником. Ураховуючи ті обставини, що квартира, стосовно якої позивач просить визнати за ним право власності за набувальною давністю, є власністю відповідача, який не відмовився від права власності на спірний об'єкт нерухомого майна, це унеможлиблює застосування до спірних правовідносин положень ст. 344 Цивільного кодексу України¹⁰. Оскільки спірна квартира (житло) є службовою, то вона не може вважатися безтитульною¹¹.

Володілець майна в момент його заволодіння не знає (і не повинен знати) про неправомірність заволодіння майном. Крім того, позивач як володілець майна повинен бути впевнений у тому, що на це майно не претендують інші особи і він отримав це майно за таких обставин і з таких підстав, які є достатніми для отримання права власності на нього.

Виходячи з цього, йдеться про *добросовісне, але неправомірне*, в тому числі безтитульне, заволодіння майном особою, яка надалі претендуватиме на набуття цього майна у власність за набувальною давністю. Підставою добросовісного заволодіння майном не може бути, зокрема, будь-який договір, що опосередковує передання майна особі у володіння (володіння та користування).

Якщо володілець знає або повинен знати про неправомірність заволодіння чужим майном (у тому числі про підстави для визнання договору про його відчуження недійсним), то, незважаючи на будь-який строк безперервного володіння чужим майном, він не може його задовжити, оскільки відсутня безумовна умова набуття права власності — добросовісність заволодіння майном.

Нерухоме майно може стати предметом набуття за набувальною давністю, якщо воно має такий правовий режим, тобто є об'єктом нерухомості, який прийнято в експлуатацію.

Отже, право власності на *службове житло не може бути набуто за набувальною давністю*, оскільки проживання в ньому не є безтитульним і добросовісним володінням. Тривале користування *службовим жит-*

лом, його утримання та проведення ремонтів тощо не створюють підстав для набуття права власності.

Спеціальний режим надання службового житла для військових, поліцейських, ДСНС зазначено у частинах 3 та 11 ст. 30 Закону № 4751, які кореспондуються зі спеціальними НПА: Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403¹², Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.91 № 2011¹³, Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580¹⁴.

Так, за ст. 119 Кодексу цивільного захисту України до отримання житла особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту надається житлове приміщення в гуртожитку або *службове житло* в порядку і на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України. У разі відсутності в органі чи підрозділу цивільного захисту вільних житлових приміщень у гуртожитку чи вільного службового житла такий орган або підрозділ виплачує за рахунок коштів державного бюджету особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту за їхнім бажанням грошову компенсацію за піднайм (найм, оренду) житла в порядку, розмірі та на умовах, установлених Кабінетом Міністрів України.

Звільнення осіб рядового чи начальницького складу зі служби цивільного захисту (крім осіб, які мають вислугу на службі 20 років і більше та звільнені зі служби за станом здоров'я, за віком, у зв'язку зі скороченням штату або проведенням інших організаційних заходів, осіб, які стали особами з інвалідністю I чи II групи, та членів їхніх сімей, а також членів сімей осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, які загинули (померли) або пропали безвісти під час виконання службових обов'язків), є *підставою для припинення права користування службовим житлом і виселення відповідно до законодавства*.

Порядок надання службового житла військовим визначається КМУ та відомчими актами Міністерства оборони, оскільки держава забезпечує військово-службовців житловими приміщеннями, зокрема службовими (ст. 12 Закону № 2011).

Втрата житла є найбільш крайньою формою втручання у право на повагу до житла. Концепція

¹⁰ Далі за текстом — ЦК.

¹¹ Постанова Верховного Суду від 16.07.2025 у справі № 643/13004/23. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/128993211.

¹² Далі за текстом — Кодекс цивільного захисту України.

¹³ Далі за текстом — Закон № 2011.

¹⁴ Далі за текстом — Закон № 580.

«житла» має першочергове значення для особистості людини, самовизначення, фізичної та моральної цілісності, підтримки взаємовідносин з іншими, усталеного та безпечного місця в суспільстві. Ураховуючи, що виселення є серйозним втручанням у право особи на повагу до її житла, Суд надає особливій ваги процесуальним гарантіям, наданим особі у процесі прийняття рішення. Зокрема, навіть якщо *законне право на зайняття приміщення* припинено, особа вправі мати можливість, щоб співрозмірність заходу була визначена незалежним судом у світлі відповідних принципів ст. 8 Конвенції. Відсутність обґрунтування в судовому рішенні підстав застосування законодавства, навіть якщо формальні вимоги були дотримані, може серед інших факторів братися до уваги під час вирішення питання, чи встановлено справедливий баланс заходом, що оскаржується (рішення ЄСПЛ від 02.12.2010 у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України», заява № 30856/03, § 41, 44¹⁵).

Також ЄСПЛ зазначив таке: «Коли національні органи судової влади дійшли висновку, що вселення не відповідало чинним правовим положенням, вони надали цьому аспекту першочергове значення, жодним чином не врівноваживши його з аргументами заявників, що цей захід покладе на них надмірний тягар. Крім того, жодним чином не було розглянуто такі питання, як те, що з моменту вселення заявників разом із другим заявником до спірного житлового приміщення пройшло дванадцять років та що заявники виконали все, що від них *вимагалось для належної реєстрації компетентним органом влади їх наймачами*, та що протягом усього відповідного періоду вони добросовісно сплачували всі платежі, пов'язані з найманням. Підхід, застосований національними судами, сам по собі є проблематичним, оскільки він призвів до того, що вони *не оцінили пропорційність виселення заявників*. Із цього приводу суд звертає увагу на аргумент Уряду, що будь-яке право на тимчасове зайняття *відповідного житлового приміщення було тісно пов'язане зі статусом військовослужбовця другого заявника* та що це право було втрачено

у зв'язку з його звільненням з військової служби. Суд у принципі готовий визнати, що цей аргумент міг бути важливим для *вирішення питання щодо пропорційності*. Проте його не було включено до обґрунтування національного суду, який ухвалив рішення про виселення. Отже, аргументи Уряду з цього приводу мають бути відхилені. Суд уже констатував порушення статті 8 Конвенції в інших справах, коли у контексті провадження щодо виселення заявники не могли вимагати здійснення оцінки пропорційності такого втручання. Суд не знаходить підстав, щоб дійти іншого висновку у цій справі. Отже, Суд доходить висновку, що було порушення статті 8 Конвенції» (рішення ЄСПЛ від 17.05.2018 у справі «Садів'як проти України», заява № 17365/14, § 32-35¹⁶).

Виселення особи з житла без надання іншого жилого приміщення можливе за умов, що таке втручання у право особи на повагу до житла передбачене законом, має легітимну мету, визначену в п. 2 ст. 8 Конвенції, та є необхідним у демократичному суспільстві. Навіть якщо законне право на зайняття жилого приміщення припинене, особа вправі мати можливість, щоб її виселення було оцінене судом на *предмет пропорційності* у світлі відповідних принципів ст. 8 Конвенції. Відсутність обґрунтування у судовому рішенні фактичних підстав застосування приписів законодавства, навіть якщо формальні вимоги були дотримані, може серед інших чинників братися до уваги під час вирішення питання про те, чи встановлено справедливий баланс заходом, що оскаржується.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 04.07.2018 у справі № 653/1096/16-ц (провадження № 14-181цс18)¹⁷ зробила такий висновок: «Службове житло надається особі *тимчасово, доки з роботодавцем, який надав це житло, її пов'язують трудові правовідносини*. Після їх припинення службове житло має бути повернене роботодавцю для того, щоб у ньому мали можливість проживати інші працівники. Відтак виселення особи зі службового житла після припинення трудових правовідносин із роботодавцем має легітимну мету в розумінні ст. 8 Конвенції.

¹⁵ Case of Kryvitska and Kryvitsky v. Ukraine (Application no. 30856/03). Judgment Strasbourg 2 December 2010. FINAL 02/03/2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{f22fulltext%22:\[%22Kryvitska%20and%20Kryvitsky%20v.%20Ukraine%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-101978%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{f22fulltext%22:[%22Kryvitska%20and%20Kryvitsky%20v.%20Ukraine%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-101978%22]}).

¹⁶ Case of Sadvoyak v. Ukraine (Application no. 17365/14) Judgment Strasbourg 17 May 2018. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2217365/14%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22COMMITTEE%22\],%22itemid%22:\[%22001-182868%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2217365/14%22],%22documentcollectionid%22:[%22COMMITTEE%22],%22itemid%22:[%22001-182868%22]}).

¹⁷ Постанова Верховного Суду від 04.07.2018 у справі № 653/1096/16-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/75296538.

Спори, пов'язані із захистом права на житло незалежно від форми власності, вирішуються в судовому порядку відповідно до закону. Сторони можуть вжити заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю або у випадках, якщо такі заходи є обов'язковими згідно із законом (ст. 40 Закону № 580).

Відповідно після втрати чинності ЖК на практиці суди, вирішуючи спірні питання користування службовим житлом, можуть застосовувати таку модель:

1. Установити правову підставу користування (рішення місцевих державних адміністрацій / органів місцевого самоврядування, договір оренди службового житла).

2. Визначити, чи припинилися трудові відносини з працівником.

3. Проаналізувати гарантії (військова служба, інвалідність, наявність дітей).

4. Застосувати норми чинного законодавства про припинення користування службовим житлом.

5. Оцінити, чи належним чином були дотримані порядок надання та припинення права користування службовим житлом, умови договору оренди службового житла, а також пропорційність виселення з огляду на ст. 47 Конституції України.

Таким чином, робимо висновки:

— житлова реформа змінює сам статус службового житла, але впроваджується формат *орендного житла*. Отже, відбулася *трансформація* системи користування службовими приміщеннями, як спеціального житлово-адміністративного механізму, в *оренду такого житла*, як комплексної договірної моделі з галузевими особливостями;

— Законом № 4751 установлюється право користування службовим житлом *на підставі договору оренди службового житла*, підкреслюється *функціональна необхідність проживання* за місцем роботи або поблизу нього та закладається *тимчасовий характер* права користування таким житлом;

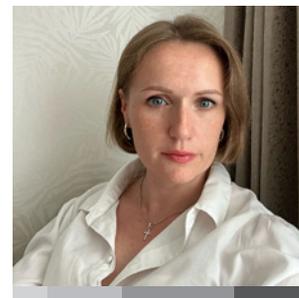
— службове житло надається особі тимчасово, допоки з роботодавцем, який надав це житло, її пов'язують трудові правовідносини. Після їх припинення службове житло має бути повернене роботодавцю для того, щоб у ньому мали можливість проживати інші працівники, які його потребують. Отже, виселення особи зі службового житла після припинення трудових правовідносин із роботодавцем має *легітимну мету в розумінні ст. 8 Конвенції*.

NULLUM CRIMEN SINE LEGE, NULLA POENA SINE LEGE: ПРЕЦЕДЕНТНА ПРАКТИКА ЄСПЛ (СТАТТЯ 7 ЄКПЛ)¹

Віталій Ковтун, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доцент, к. ю. н.

Марина Ковтун, шеф-редактор Вісника НААУ, адвокат, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доцент, к. ю. н.

Людвігу Фейербаху зазвичай приписують формулювання принципів (вказаних у заголовку) в його сучасному вигляді. Його працю «*Lehrbiich des reinlichen Rechts*» вперше опубліковано 1801 року — на піку ліберальних революційних реформ, у розквіті класицизму. Він сформулював три основні максими: «*nulla poena sine lege*», «*nulla poena sine crimine*», «*nullum crimen sine poena legali*»².

На думку Джерома Холла, «Більшість спірних питань щодо принципу законності стосуються вимоги конкретного визначення кримінальної поведінки в кримінальному законодавстві. Відповідні питання стосуються суті етики кримінального права, функції судочинства та характеру конституційного уряду»³.

Гарантія, закріплена у ст. 7 ЄКПЛ, яка є невід'ємною складовою верховенства права, посідає чільне місце в системі захисту, передбаченій Конвенцією, про що свідчить той факт, що відповідно до ст. 15 у разі війни чи іншого надзвичайного стану не допускається жодних відступів від цієї гарантії. Вона повинна тлумачитися та застосовуватися, як випливає з її мети і завдання, таким чином, щоб забезпечити ефективні гарантії проти довільного переслідування, засудження й покарання⁴.

Рішення по справі Хадіджа Ісмаїлова проти Азербайджану (№ 4) (Case of Khadija Ismayilova v. Azerbaijan (No. 4))⁵, заява 71556/16, 74112/17, від 27.01.2026, заява стосується стверджуваної несправедливості кримінального провадження про-

ти заявниці та стверджуваного порушення її права не бути засудженою за дії, які не становлять кримінального злочину у виді незаконного підприємництва згідно з національним законодавством. Заявниця також скаржилася, що її кримінальне переслідування

¹ Аналітичний огляд окремих рішень ЄСПЛ (станом на лютий 2026 року) має науково-практичний та консультативний характер. Для повного розуміння суті висловлених у судових рішеннях юридичних позицій необхідно ознайомитися з їх повними текстами, що розміщені на веб-ресурсах ЄСПЛ: URL: hudoc.echr.coe.int.

² Hall J. *General Principles of Criminal law* (Second Edition). New York : Indianapolis, 1960. P. 34.

³ Hall J. *General Principles of Criminal law* (Second Edition). New York : Indianapolis, 1960. P. 35.

⁴ Case of Vasiliauskas v. Lithuania (Application no. 35343/05) 20 October 2015 URL: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158290 (Дата звернення: 25.02.2026). § 153.

⁵ Case of Khadija Ismayilova v. Azerbaijan (No. 4) (Application no. 71556/16 and 74112/17), 27 January 2026. URL: hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-248090 (Дата звернення: 25.02.2026).

та засудження призвели до обмеження її права на свободу вираження поглядів, яке було застосовано з метою, відмінною від тієї, що передбачена Конвенцією. Заявниця посилалася на ст. 6, 7, 10 та 18 Конвенції.

Оцінка Суду

(а) Загальні принципи

Стаття 7 Конвенції не обмежується заборонаю ретроспективного застосування кримінального закону на шкоду обвинуваченому. Вона також втілює, у більш загальному сенсі, принцип, що лише закон може визначати злочин і призначати покарання (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) (див. *Kokkinakis v. Greece*, 25.05.1993, § 52, Серія А № 260 - А). Хоча це забороняє, зокрема, розширення сфери застосування існуючих правопорушень до діянь, які раніше не були кримінальними злочинами, воно також установлює принцип, що кримінальний закон не повинен тлумачитися розширювально на шкоду обвинуваченому, наприклад, за аналогією (див. *Del Río Prada проти Іспанії* [ВП], № 42750/09, § 78, ЄСПЛ 2013, та *Консультативний висновок щодо застосування строків давності до кримінального переслідування, засудження та покарання щодо злочину, який по суті є актом катування* [ВП], запит № Р16-2021-001, Касаційний суд Вірменії, § 67, 26.04.2022; див. також *Yüksel Yalçınkaya проти Тюркіє* [ВП], № 15669/20, § 238, 26.09.2023) (п. 43).

Принцип, згідно з яким злочини та покарання повинні бути передбачені законом, передбачає, що кримінальне право повинно чітко визначати злочини та покарання, якими вони караються, таким чином, щоб вони були доступними та передбачуваними у своїх наслідках (див. *GIEM Srl та інші проти Італії* [ВП], № 1828/06 та 2 інші, § 242, 28.06.2018). Ця вимога виконується, коли особа може знати з формулювання відповідного положення, за потреби за допомогою його тлумачення судами та після отримання відповідної юридичної консультації, які дії та бездіяльність призведуть до кримінальної відповідальності та яке покарання їй загрожує з цього приводу (див. *Cantoni проти Франції*, 15.11.1996, § 29, *Звіти про рішення та рішення 1996 - V*; *Del Río Prada*, § 79; та *GIEM Srl та інші*, § 242). Навіть коли питання розглядається вперше у справі заявника, порушення ст. 7 Конвенції не виникне, якщо надане значення є передбачуваним і відповідатиме сутності правопорушення (див. *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia (no. 2)*, № 42757/07 та 51111/0, § 570, 14.01.2020, та *Консультативний ви-*

сновок щодо використання методики «бланкетного відсилання» або «відсилання до законодавства» у визначенні правопорушення та стандартів порівняння між кримінальним законом, чинним на момент вчинення злочину, і зміненим законом [ВП], запит № Р16-2019-001, Конституційний суд Вірменії, § 62, 29.05.2020, та посилання в ньому) (п. 44). Отже, суд повинен перевірити, чи на момент вчинення обвинуваченим діяння, яке призвело до його переслідування та засудження, діяла правова норма, яка передбачала покарання за таке діяння, і чи покарання, яке було призначене, не перевищувало меж, встановлених цією нормою (див. вищезгадану справу *Del Río Prada*, § 80) (п. 45).

Суд підтверджує, що, в принципі, він не повинен замінювати собою національні юрисдикції. Його обов'язок, відповідно до ст. 19 Конвенції, полягає в забезпеченні дотримання зобов'язань, взятих на себе Договірними сторонами Конвенції. Враховуючи субсидіарний характер системи Конвенції, до функцій Суду не входить розгляд ймовірних фактичних помилок, допущених національним судом, окрім випадків, коли вони могли порушити права та свободи, захищені Конвенцією, і окрім випадків, коли така національна оцінка є явно свавільною (див. *Кононов проти Латвії* [ВП], № 36376/04, § 189, ЄСПЛ 2010, та *Васіліаускас проти Литви* [ВП], № 35343/05, § 160, ЄСПЛ 2015). У більш загальному сенсі, Суд зазначає, що саме національні органи влади, зокрема суди, повинні вирішувати проблеми тлумачення національного законодавства (див. *Rohlena v. the Czech Republic* [GC], № 59552/08, § 51, ECHR 2015, та *Jidic v. Romania*, № 45776/16, § 83, 18.02.2020). Суд також зазначає, що його завданням не є заміна національних судів щодо оцінки фактів та їх правової кваліфікації (див. *Rohlena*, § 51) або вирішення питання про індивідуальну кримінальну відповідальність заявника (див. *Kononov*, § 187) (п. 46).

Однак Суд зазначає, що його повноваження щодо перегляду мають бути ширшими, коли саме право Конвенції, ст. 7 у цій справі, вимагає наявності правової підстави для засудження та винесення вироку. Стаття 7 § 1 вимагає від Суду перевірити, чи існувала одночасна правова підстава для засудження заявника і, зокрема, він повинен переконатися, що результат, досягнутий відповідними національними судами, був сумісним зі ст. 7 Конвенції, навіть якщо існували відмінності між правовим підходом та міркуваннями цього Суду та відповідними національними рішеннями. Надання цьому

Суду менших повноважень щодо перегляду зробило б статтю 7 позбавленою сенсу (див. *Кононов*, цитовано вище, § 198; *Рохлена*, § 52; та *Васіліаускас*, § 161) (п. 47).

Коротше кажучи, функція Суду полягає в тому, щоб розглянути, з точки зору ст.7 § 1 Конвенції, чи становили діяння заявника на момент їх вчинення правопорушення, визначене з достатньою доступністю та передбачуваністю національним або міжнародним правом (див. *Korbely v. Hungary* [GC], № 9174/02, § 73, ECHR 2008; *Kononov*, § 187; та *Vasiliauskas*, § 162) (п. 48).

(б) Застосування принципів до цієї справи

У цій справі, окрім правопорушення ухилення від сплати податків, заявницю було зрештою засуджено за правопорушення незаконного підприємництва, вчинене з метою отримання великого доходу, згідно зі ст. 192.2.2 Кримінального кодексу, яке пізніше було перекваліфіковано на правопорушення незаконного підприємництва згідно зі ст. 192.1 Кримінального кодексу (див. п. 19, 20 вище). Суд повинен перевірити, чи дії, які їй інкримінуються, підпадають під визначення цього кримінального правопорушення, яке було достатньо передбачуваним (п. 49).

Суд спочатку зазначає, що частина аргументів заявника та, по суті, всі аргументи Уряду щодо цієї скарги зосереджувалися на тому, чи обмежила поправка 2016 року до ст. 192 Кримінального кодексу обсяг правопорушення незаконного підприємництва, обмеживши значення слів «державна реєстрація» лише податковою реєстрацією. Суд вважає, що вирішення цієї розбіжності не є вирішальним для цілей цієї скарги, оскільки навіть приймаючи позицію національних судів та Уряду про те, що відповідна поправка не обмежує обсяг правопорушення, він вважає, з причин, які будуть викладені нижче, що визнання заявника винним за статтею 192 Кримінального кодексу було проблематичним з точки зору статті 7 Конвенції. Уряд не коментував інші, ширші аргументи заявниці про те, що акредитацію як журналіста ні в якому разі не можна прирівнювати до «державної реєстрації» у значенні статті 192 Кримінального кодексу і що національне законодавство чітко не передбачає, що дії, які їй приписують, а саме робота представником іноземного засобу масової інформації без акредитації, є криміналізованими (див. п. 34 — 37) (п. 50).

Суд також зазначає, що Уряд не навів жодних рішень національних судів, чи то вищих судів, чи судів першої інстанції, які б демонстрували, що до винесення рішень у цій справі було чітко встановлено,

що робота іноземним журналістом або представником іноземного ЗМІ без акредитації в Міністерстві закордонних справ є кримінальним злочином незаконного підприємництва, тобто «провадження підприємницької діяльності без державної реєстрації» (порівняйте, *mutatis mutandis*, *Pessino v. France*, no. 40403/02, § 34, 10.10.2006, та *Dragotoni and Militaru-Pidhorni v. Romania*, no. 77193/01 and 77196/01, § 42, 24.05.2007; та порівняйте *Georgouleas and Nestoras v. Greece*, no. 44612/13 and 45831/13, § 63, 28.05.2020). Крім того, хоча, як зазначалося вище, Уряд докладно стверджував, що поправка до ст. 192 Кримінального кодексу не обмежує обсяг кримінального правопорушення, у цій справі ні судами, ні Урядом не було надано чіткого визначення ширшого обсягу терміна «державна реєстрація» у значенні статті 192 з посиланням на будь-які інші положення національного законодавства чи судові рішення (п. 51).

Щодо відсутності такої «державної реєстрації» у цій справі національні суди постановили, що заявниця займалася журналістською діяльністю без акредитації МЗС як представник іноземних ЗМІ, як того вимагають ст. 50 та 53 Закону про ЗМІ. Однак Суд зазначає у цьому зв'язку, по-перше, що заявниця послідовно звертала увагу національних судів на той факт, що протягом періоду, про який йде мова, а саме з 01.10.2010 по 01.12.2014, вона більше не була співробітницею радіо «Азадлік», а була позаштатною журналісткою, яка працювала з різними ЗМІ, як вітчизняними, так і іноземними, на підставі цивільно-правових договорів. Відповідно вона була азербайджанською журналісткою, яка працювала в Азербайджані на позаштатній основі і не представляла жодного конкретного ЗМІ, ні вітчизняного, ні іноземного. Однак суди взагалі не розглянули аргументи заявниці з цього приводу, і не зрозуміло, на якій підставі вони дійшли висновку, що її слід вважати «представником іноземного ЗМІ» у значенні ст. 53 Закону про ЗМІ. Такий підхід по суті означав, що будь-який вітчизняний журналіст, який співпрацював з іноземним ЗМІ будь-яким невиключним чином, міг вважатися іноземним журналістом або представником іноземного ЗМІ, що призводило б до довільно широкого застосування закону. Тому Суд вважає, що заявниця не могла достатньо передбачити, що в її конкретній ситуації її статус буде так довільно прирівняно до «представника іноземного ЗМІ» (п. 52).

Суд зазначає, що національні суди постановили, що Закон про засоби масової інформації «вимагав» акредитації для іноземних журналістів та представників іноземних ЗМІ. Іншими словами, у цій справі суди розглядали акредитацію як певну форму попередньої умови, подібну до дозволу на роботу, для законної журналістської діяльності іноземних кореспондентів. Однак, враховуючи текст ст. 53 цього Закону, яка регулювала діяльність представників іноземних ЗМІ, Суд зазначає, що стосовно акредитації він лише посилався на ст. 50 того ж Закону, зазначаючи, що акредитація іноземних кореспондентів здійснюється за тією ж процедурою, що й передбачена цією статтею. Він не нав'язував жодних додаткових умов іноземним кореспондентам, окрім уточнення, що акредитація іноземних кореспондентів здійснюється «відповідним органом виконавчої влади» (яким для цієї конкретної процедури було МЗС). Звертаючись до ст. 50 Закону про ЗМІ, Суд повідомляє, що на той час він зазначав, що «засоби масової інформації можуть акредитувати своїх журналістів...» у різних органах, і пояснював, що така акредитація передбачає доступ до попередньої інформації про зустрічі, консультації та інші заходи, а також доступ до різних відповідних документів. Іншими словами, процедура акредитації була сформульована в цьому положенні як можливість, а не вимога, і зазначала, що акредитовані журналісти таким чином набувають право додаткового або привілейованого доступу до певних видів інформації. Це також підтверджується положеннями п. 5 ст. 53 Закону про ЗМІ, які додатково регулюють права та обов'язки «іноземних кореспондентів, які не були акредитовані відповідно до встановлених процедур», а також відсутністю як у Законі про ЗМІ, так і в будь-якому іншому національному законодавстві будь-яких положень, що прямо передбачають будь-яку форму відповідальності за неотримання акредитації (п. 53).

За таких обставин Суд не може не дійти висновку, що не було чіткої правової основи для висновку національних судів про те, що акредитація в Міністерстві закордонних справ була вимогою для іноземних журналістів. Однак національні суди всіх трьох рівнів юрисдикції лише коротко постановили, що заявник працював представником іноземного ЗМІ, не отримавши необхідної акредитації від Міністерства закордонних справ, таким чином займаючись «підприємницькою діяльністю без державної реєстрації», що становить кримінальний злочин незаконного підприємництва.

Вони не надали жодних подальших обґрунтувань і не намагалися дати жодного правдоподібного тлумачення Закону про ЗМІ на підтвердження свого висновку про те, що акредитація була «вимогою», і залишили повне мовчання щодо відповідних заперечень та аргументів заявника з цього приводу (п. 54).

Суд зазначає, що лише Верховний Суд у своєму рішенні від 16.02.2017 в рамках подальшого провадження (див. пункт 20 вище) спробував надати певну форму розширеного правового обґрунтування. Однак, як і інші суди, він не навів чіткої правової основи для свого короткого висновку про те, що іноземні ЗМІ та їхні представники «зобов'язані» бути акредитованими в Міністерстві закордонних справ для діяльності в країні, висновок, який, як обговорювалося вище, не підтверджується прямим текстуальним тлумаченням Закону про ЗМІ. Далі він просто більш детально заявив, що здійснення журналістської діяльності без такої акредитації саме по собі не тягне за собою кримінальної відповідальності і що така діяльність є незаконним підприємництвом, якщо вона, крім того, завдала значної або великої суспільної шкоди або принесла значний або великий дохід. Дохід заявника протягом відповідного періоду перевищував поріг «значної суми». Весь дохід заявниці як журналістки протягом відповідного періоду було враховано як дохід, отриманий від незаконного підприємництва, лише з тієї причини, що вона не мала акредитації протягом цього періоду, тоді як не було чітких правових підстав вважати, що така акредитація взагалі потрібна в її ситуації. Суд зазначає, що таке кругове мислення Верховного Суду є несумісним зі ст. 7 Конвенції (п. 55).

З огляду на вищезазначене, Суд вважає, що під час визначення кримінального обвинувачення проти заявниці у злочині незаконного підприємництва положення статті 192 Кримінального кодексу та відповідних положень Закону про ЗМІ, чинного на той час, були широко та непередбачувано тлумачені їй на шкоду таким чином, що не можна було вважати таким, що являв собою розвиток подій, який відповідає сутності злочину (пор., *mutatis mutandis*, *Navalnyy v. Russia*, № 101/15, § 68, 17.10.2017). Навіть як професійний журналіст, який міг звернутися за відповідною юридичною консультацією, заявниці було б важко — якщо не неможливо — передбачити, що національне законодавство буде застосовано до її ситуації таким свавільним чином, та знати, що її робота позаштатною

журналісткою як у вітчизняних, так і в іноземних ЗМІ без акредитації в Міністерстві закордонних справ може призвести до кримінального покарання (п. 56).

Відповідно мало місце порушення ст. 7 Конвенції щодо засудження заявника за злочин незаконного підприємництва (п. 57).

З ЦИХ ПРИЧИН СУД

1. *Постановляє* одноголосно об'єднати заяви;

2. *Оголошує* прийнятними одноголосно скарги за ст. 6 § 1 та 7 Конвенції, а також більшістю голосів скарги за ст. 10 та 18 Конвенції;

3. *Постановляє* одноголосно, що мало місце порушення ст. 7 Конвенції;

4. *Постановляє* одноголосно, що мало місце порушення ст. 6 § 1 Конвенції;

5. *Постановляє*, чотирма голосами проти трьох, що мало місце порушення ст. 10 Конвенції;

6. *Постановляє*, чотирма голосами проти трьох, що мало місце порушення ст. 18 Конвенції, взятої у поєднанні зі ст. 10 Конвенції;

7. *Постановляє* одноголосно, що немає потреби розглядати прийнятність та обґрунтованість решти скарг за ст. 6 §§ 1 та 3 (b), (c) та (d) Конвенції;

8. *Постановляє* чотирма голосами проти трьох,

(а) що держава-відповідач має виплатити заявнику протягом трьох місяців з дати, коли рішення набуде статусу остаточного відповідно до ст. 44 § 2 Конвенції, наступні суми, які мають бути конвертовані у валюту держави-відповідача за курсом, що діє на дату розрахунку:

(i) 12 000 євро (дванадцять тисяч євро) плюс будь-який податок, що може нараховуватися, як компенсація моральної шкоди;

(ii) 4000 євро (чотири тисячі євро) плюс будь-який податок, що може бути нарахований заявнику, як компенсація судових витрат;

(б) що з моменту закінчення вищезазначених трьох місяців і до моменту розрахунку на вищезазначені суми нараховуються прості відсотки за ставкою, що дорівнює граничній кредитній ставці Європейського центрального банку протягом періоду прострочення, плюс три процентні пункти;

9. *Відхиляє* одноголосно решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Рішення по справі Рубан проти України (Case of Ruban v. Ukraine)⁶, заява 8927/11, від 12.07.2016 (остаточне 28.11.2016), справу розпочато за заявою проти України, поданою до Суду відповідно до ст. 34 КЗПЛ громадянином України, паном Володимиром Миколайовичем Рубаном («заявник»), 15.10.2010. Заявник стверджував, зокрема, що під час винесення йому вироку національні суди не застосували найм'якші кримінальні положення, що є порушенням ст. 7 Конвенції.

Заявник стверджував, що в його справі суди повинні були застосувати найсприятливіше формулювання відповідних положень Кримінального кодексу, яке діяло з 29.12.1999 по 29.03.2000, коли смертна кара вже була скасована, а довічне ув'язнення ще не було запроваджено. На його думку, невиконання цього вимоги порушує ст. 7 Конвенції.

2. Оцінка Суду

(а) Короткий виклад відповідних принципів

Суд, перш за все, повторює, що гарантія, закріплена у ст. 7, яка є суттєвим елементом верховенства права, займає чільне місце в системі захисту Конвенції, що підкреслюється тим фактом, що жодне відступлення від неї не допускається згідно зі ст. 15 під час війни чи іншої надзвичайної ситуації. Її слід тлумачити та застосовувати, як це впливає з її предмета та мети, таким чином, щоб забезпечити ефективні гарантії від свавільного переслідування, засудження та покарання. Відповідно ст. 7 не обмежується заборонаю ретроспективного застосування кримінального закону на шкоду обвинуваченому: вона також втілює, у більш загальному сенсі, принцип, що лише закон може визначити злочин і призначити покарання (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), та принцип, що кримінальний закон не повинен тлумачитися розширювально на шкоду обвинуваченому, наприклад, за аналогією (*Koponov проти Латвії* [ВП], № 36376/04, § 185, ЄСПЛ 2010; *Maktouf and Damjanović проти Боснії та Герцеговини* [ВП], № 2312/08 та 34179/08, § 66, ЄСПЛ 2013 (витяги)). Стаття 7 § 1 гарантує не лише принцип неретроспективності більш суворих кримінальних законів, але й, опосередковано, принцип ретроспективності більш м'якого кримінального закону; іншими словами, якщо існують розбіжності між кримінальним законодавством, чинним на момент вчинення правопорушення,

⁶ Case of Ruban v. Ukraine (Application no. 8927/11), 12 July 2016 (FINAL 28/11/2016). URL: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-165250 (Дата звернення: 25.02.2026).

та наступними кримінальними законами, прийнятими до винесення остаточного рішення, суди повинні застосовувати закон, положення якого є найбільш сприятливими для підсудного (див. *Scoppola проти Італії* (№ 2) [ВП], № 10249/03, § 109, 17.09.2009) (п. 37).

У вищезгаданій справі *Scoppola* (№ 2) (§ 108) Суд також зазначив: «На думку Суду, принцип верховенства права, невід'ємною частиною якого є стаття 7, відповідає очікуванням від суду першої інстанції застосування до кожного карного діяння покарання, яке законодавець вважає пропорційним. Призначення суворішого покарання... означало б ігнорування будь-яких законодавчих змін, сприятливих для обвинуваченого, які могли відбутися до винесення вироку, та продовження застосування покарань, які держава — та громада, яку вона представляє — тепер вважають надмірними» (п. 38).

У нещодавній справі *Gouarré Patte проти Андорри* Суд поширив гарантії статті 7 на можливість ретроспективного перегляду остаточного вироку, якщо національне законодавство передбачало таку можливість. Дійшовши такого висновку, Суд спирався на вибір законодавця щодо запровадження ретроспективної дії більш м'яких покарань (*Gouarré Patte проти Андорри*, № 33427/10, §§ 33–36, 12.01.2016) (п. 39).

Суд також зазначає, що у нещодавньому рішенні про неприйнятність у справі *Мікулович та Вуйсич проти Сербії* ((ріш.), № 49318/07 та 58216/13, 17.12.2015) він розглянув, чи створив процес скасування смертної кари у тодішній федеративній дворівневій системі законодавчу прогалину, коли смертна кара була скасована у Федеральному кодексі, але Сербський кодекс було змінено лише через чотири місяці. У цій справі Суд розглянув існування законодавчої прогалини та відповів негативно, залишивши таким чином відкритим питання про те, чи може існування такої прогалини обов'язково призвести до порушення статті 7 (п. 40).

(b) Застосування вищезазначених принципів до цієї справи

У справі заявника його було визнано винним у злочинах, скоєних у 1996 році, але остаточно засуджено за ці злочини лише у 2010 році остаточним рішенням Верховного Суду. Протягом цього чотирнадцятирічного періоду українське кримінальне законодавство неодноразово змінювалося. Кримінальний кодекс 1960 року, успадкований від радянських часів, передбачав смертну кару як альтернативу позбавленню волі за злочин обтяжуючого вбивства. Така ситуа-

ція склалася у 1996 році, коли заявник скоїв злочини, за які його зрештою було засуджено національними судами. 29.12.1999 Конституційний Суд визнав смертну кару як покарання неконституційною та доручив ВРУ привести Кримінальний кодекс України у відповідність до цього рішення. Неконституційні положення втратили чинність. Через три місяці ВРУ *змінами, прийнятими поправками*, замінила скасовану смертну кару довічним позбавленням волі як максимальним покаранням за певні злочини, включаючи обтяжуюче вбивство. З 29 березня 2000 року і до набрання чинності новим Кримінальним кодексом 1 вересня 2001 року максимальним покаранням за обтяжуюче вбивство було довічне позбавлення волі. Це покарання також передбачено чинним сьогодні новим Кримінальним кодексом 2001 року (п. 41). Суд зазначає, що між сторонами немає спору щодо принципу зворотної дії найм'якшого формулювання кримінального закону як такого, а радше щодо тлумачення версії Кримінального кодексу, яка існувала з 29.12.1999 по 29.03.2000. Уряд стверджував, що Кримінальний кодекс 1960 року змінився не одразу після рішення Конституційного Суду, а лише з моменту, коли ВРУ виконала це рішення та замінила смертну кару довічним позбавленням волі. Заявник, на підставі рішення Конституційного Суду від 29.12.1999, дійшов висновку, що всі положення, які передбачали смертну кару, негайно втратили свою чинність, і оскільки ВРУ витратила певний час на заміну скасованої смертної кари довічним позбавленням волі, у Кримінальному кодексі 1960 року не було положення, яке передбачало б суворіше покарання, ніж п'ятнадцять років позбавлення волі (п. 42).

Суд повторює, що вирішувати проблеми тлумачення національного законодавства, насамперед, мають національні органи влади, зокрема суди. Таким чином, його роль обмежується встановленням того, чи сумісні наслідки такого тлумачення з Конвенцією (див. *Waite and Kennedy v. Germany*, № 26083/94, § 54, 1999 - I; *Korbely v. Hungary*, № 9174/02, §§ 72-73, 2008; та *Kononov v. Latvia*, № 36376/04, § 197, 2010) (п. 43).

З відповідних положень Конституції випливає, що як тільки Конституційний Суд визнає правове положення неконституційним, таке положення негайно втрачає свою чинність (див. пункт 19 вище). Більше того, не видається, що існує будь-який інший варіант, такий як, наприклад, зупинення дії відповідного правового положення, згідно з відповідним

положенням статті 152 Конституції. Резолютивна частина рішення Конституційного Суду від 29.12.1999 — «[П]оложення... Кримінального кодексу України, які передбачають смертну кару як вид покарання, визнаються... неконституційними», а потім «[П]оложення Кримінального кодексу України, які визнані неконституційними, є нікчемними з дня прийняття цього Рішення Конституційним Судом України» — також не допускає жодного іншого тлумачення. Всупереч думці Уряду, це також було визнано як факт самим Конституційним Судом у його рішенні від 26.01.2011, в якому він посилався на «неодночасну втрату чинності положень Кодексу 1960 року про смертну кару та набрання чинності Законом № 1483, що запроваджує новий вид покарання» (п. 44).

Аргументи Конституційного Суду в його рішенні від 26.01.2011 та їх повторення Урядом у цій справі не можуть заперечувати той факт, що смертної кари не було після того, як відповідні положення Кримінального кодексу 1960 року були визнані неконституційними та втратили свою чинність. Суд враховує конкретний контекст, у якому відбулося скасування смертної кари в Україні (див. пункти 28 — 30 вище), і визнає, що створення прогалини було ненавмисним. Дійсно, було б важко стверджувати, що формулювання Кримінального кодексу 1960 року, який існував з 29.12.1999 по 29.03.2000, містило покарання за вид злочину, скоєного заявником, яке законодавець вважав пропорційним. З огляду на практику Суду за статтею 7, намір законодавця гуманізувати кримінальне право та надати ретроспективну дію більш м'якому закону є важливим фактором (*Gouarré Patte npoti Андорри*, § 35). З цитованого національного законодавства та практики Суд не може виявити жодного наміру законодавця зокрема та держави загалом пом'якшити закон у тій мірі, про яку заявив заявник. На момент скоєння заявником свого злочину у 1996 році це каралося смертною карою. Потім Парламент замінив це покарання довічним ув'язненням, яке він вважав пропорційним (п. 45).

Таким чином, відмова національних судів розглядати Кримінальний кодекс 1960 року в його редакції від 29.12.1999 як найм'якший закон, прийнятий до остаточного вироку, та застосовувати замість нього редакцію закону, прийнятого Парламентом, який набрав чинності 29 березня 2000 року, тобто задовго до засудження заявника, і який діє з того часу, не по-

рушила прав заявника, гарантованих ст. 7 Конвенції. Як Суд вже встановив раніше, покарання у вигляді довічного позбавлення волі не є важчим покаранням, ніж смертна кара (див., серед багатьох інших джерел, *Hummatov v. Azerbaijan* (рішення), № 9852/03 та 13413/04, 18.05.2006; та *Stepanenko and Ososkalo v. Ukraine* (рішення), № 31430/09 та 29104/11, 14.01.2014). Отже, національні суди, засудивши заявника до довічного ув'язнення, яке було застосовним покаранням на момент винесення вироку, а не до смертної кари, яка була відповідним покаранням на момент скоєння ним злочину, застосували більш м'яке покарання. З цього випливає, що порушення ст. 7 Конвенції не було (п. 46).

З ЦИХ ПРИЧИН СУД

1. *Оголошує* одноголосно решту заяви прийнятною;
2. *Постановляє* шістьма голосами проти одного, що порушення статті 7 Конвенції не було.

Окрема думка судді Гаджієва (Dissenting opinion of Judge Hajiyev)

Я з повагою не погоджуюся з більшістю, що порушення ст. 7 Конвенції не було. Причина моєї незгоди полягає в моєму розумінні фундаментального принципу застосування кримінального закону в часі та просторі, який є подібним у більшості правових систем.

Таким чином, як видно з фактів цієї справи, рішення КСУ про скасування смертної кари як покарання згідно з кримінальним законодавством країни, на жаль, не супроводжувалося вказівкою на те, що це рішення набуде чинності одночасно із законодавчими змінами, внесеними відповідно до рішення ВРУ щодо цього питання. Утворилася перерва майже в три місяці, яка створила ситуацію, за якої найсуворішим покаранням, що існує в кримінальному законодавстві країни, було п'ятнадцять років позбавлення волі.

На мою думку, заявник обґрунтовано стверджував, що за відсутності смертної кари протягом перехідного періоду та до запровадження довічного ув'язнення національні суди повинні були застосувати до його справи єдине покарання, що існує згідно з відповідним положенням, а саме п'ятнадцять років позбавлення волі.

Позиція заявника ґрунтується на загальному принципі кримінального права, згідно з яким тимчасове законодавство, що передбачає більш м'яке покарання, застосовується безумовно. Цей чіткий принцип було порушено в цій справі, і тому я вирішив не погодитися з більшістю.

АДВОКАТИ ВШАНУВАЛИ АНТІНА ГОРБАЧЕВСЬКОГО СЕРІЄЮ ПРЕЗЕНТАЦІЙ

27 січня в Україні на державному рівні (постанова ВРУ від 18.12.2025 № 4748-IX) відзначали 170 років із дня народження Антіна Горбачевського. До вшанування пам'яті правознавця, адвоката, громадського та політичного діяча долучилися й у НААУ.

Наприкінці 2025 року вийшов друком п'ятий том серії Національної асоціації адвокатів України «Адвокатська біографістика»: «Адвокат Антін Горбачевський та його доба». У 2026 році розпочалася серія публічних презентацій видання в регіонах.

Перші представлення видання відбулися 8 січня у **Тернополі** — в Тернопільській обласній універсальній науковій бібліотеці та в Західному міжрегіональному центрі з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Презентації продовжилися 22 січня у День соборності. Автор **Олександр Степаненко**, правозахисник, голова громадської організації «Гельсінська ініціатива-XXI» та член правління Української Гельсінської спілки з прав людини, завітав до Тернопільської обласної бібліотеки для дітей. Цього ж дня книгу представили в читальному залі Державного архіву Тернопільської області для архівістів Донецької та Тернопільської областей. В обговореннях довкола тематики видання взяли участь кандидат історичних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка **Петро Гуцал**, ветеран російсько-української війни, історик **Ігор Крочак** та директор Державного архіву Тернопільської області, кандидат історичних наук **Федір Полянський**.

Наступним майданчиком став **Чортків** — місто, з яким пов'язана значна частина професійної й громадської діяльності Горбачевського. У місцевому контексті його діяльність пов'язують з окремим періодом розвитку міста, який називають «епохою Горбачевського». Символічно, що презентації видання пройшли напередодні та в день ювілею. «Рік Горбачевського» розпочався з представлення книги в Артгалереї Публічної бібліотеки Чортківської міської ради. У Чорткові особливо відзначають внесок Горбачевського в заснування Української гімназії «Рідна школа». Тому презентацію книги також провели в Чортківському ліцеї № 1 імені Маркіяна Шашкевича, який розташо-

ваний в історичних стінах першої української гімназії міста.

«*Біографічний нарис про Горбачевського, написаний Олександром Степаненком, — це глибока розвідка професійної та політичної діяльності адвоката, інтелектуала, громадського діяча. Він був представником цілого покоління українських правників-державників кінця XIX — початку XX століття, які формували національне законодавство, відстоювали українську державність, боролися за цінності, актуальні й донині. Тому збереження пам'яті про таких діячів — це завдання сучасної адвокатської спільноти*», — наголосила керівник Центру досліджень адвокатури і права НААУ **Ірина Василик**.

Надалі заплановані презентації для зацікавленої аудиторії у Дрогобичі, Львові, Івано-Франківську, Заліщиках, а також у рідному селі Антіна Горбачевського — Зарубинцях.

АДВОКАТ АНТІН ГОРБАЧЕВСЬКИЙ: ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТА НОВІ ДОКУМЕНТАЛЬНІ ВІДКРИТТЯ У РІК 170-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ

Ірина Василик, проректор Вищої школи адвокатури, керівник Центру досліджень адвокатури і права Національної асоціації адвокатів України

27 січня 2026 року виповнилося 170-років від дня народження доктора права, парламентаря, державного та громадського діяча Антіна Горбачевського. Центр досліджень адвокатури і права НААУ належно вшанував ювілей видатного адвоката виданням нової книги у серії «Адвокатська біографістика» «Адвокат Антін Горбачевський та його доба», присвяченої його життєвому шляху, адвокатській діяльності та громадсько-політичній праці. Незважаючи на те, що робота над книгою завершена, дослідження продовжуються і приносять цікаві документальні знахідки.

Багатолітня адвокатська діяльність Антіна Горбачевського (1856 — 1944) стала прикладом служіння своєму народу, захисту справедливості та прав людини. Відтак, Центр досліджень адвокатури і права НААУ вже тривалий час активно досліджує та поширює інформацію про знаменитого адвоката. 25 травня 2021 року під час відкриття Центром досліджень адвокатури і права НААУ Кабінету-музею адвокатури Чортківщини у Чортківському навчально-науковому Інституті підприємництва і бізнесу Західноукраїнського національного університету було встановлено меморіальну дошку на честь провідного адвоката краю Антіна Горбачевського на стіні колишньої будівлі Окружного Суду у Чорткові. Видання книги «Адвокат Антін Горбачевський та його доба» є продовженням діяльності Центру досліджень адвокатури і права Національної асоціації адвокатів України зі збереження історичного спадку української адвокатури та вшанування її визначних діячів.

Автором науково-популярного біографічного нариса про видатного галицького оборонця став Олександр Степаненко — правозахисник, голова громадської організації «Гельсінська ініціатива-XXI», член правління Української Гельсінської Спілки з прав людини.

Структура книги побудована як ретроспективна оповідь, що занурює читача у складний та багато-

гранний контекст української, галицької, а згодом і європейської історії кінця XIX — першої половини XX століття. Вона складається із сімнадцяти розділів, кожен із яких відкриває нові грані особистості Антіна

Горбачевського та, водночас, епохи, в якій він жив. Кожен розділ логічно розгортає сюжет: від дитячих та юнацьких років на Поділлі, навчання у Львові, через участь у політичних процесах Австро-Угорщини й розбудову Західно-Української Народної Республіки, до правничої та дипломатичної діяльності. Водночас Олександр Степаненко показав, що в біографії А. Горбачевського відбився весь драматизм історії: здобуття української державності та її втрата, легальна боротьба за збереження українства у Польській державі та вимушена еміграція. Олександр Степаненко змалював внутрішній світ адвоката з його сумнівами, компромісами і непримиренністю. У такий спосіб постає Антіна Горбачевського постає як взірць для сучасного адвоката, який шукає баланс між професійною лояльністю і свободою, вимогами суспільства та адвокатською етикою.

Антін Горбачевський був адвокатом з чіткою етичної позицією. Його думки про верховенство права, про роль оборонця в часи політичної нестабільності, невтомна праця над побудовою українських правничих і громадських інституцій, зусилля щодо розвитку української правничої мови є надзвичайно актуальними і в наш час.

Нова книга про Антіна Горбачевського є науково-популярним біографічним нарисом, в якому знайшли відображення усі етапи життєвого шляху діяча, який був однією з найпомітніших фігур на правничому полі Галичини у першій третині ХХ століття.

Адвокат, доктор права, депутат Галицького крайового сейму та польського Сенату, у 1935 — 1938 роках — віце-маршалок (віце-спікер) Сенату Антін Якович Горбачевський народився у 1856 році в селі Зарубинці на Збаражчині у родині греко-католицького парафіяльного священника. Рід Горбачевських мав давнє шляхетське коріння. Старший брат — Іван Горбачевський став відомим ученим-біохіміком, першим міністром охорони здоров'я Австро-Угорщини у 1918 році, ректором Празького університету.

Антін Горбачевський навчався на правничому факультеті Львівського університету. У Львові приєднався до руху українців-народовців і деякий час був головним редактором першої української газети «Діло». Разом з адвокатами Костем Левицьким, Євгеном Олесницьким Антін Горбачевський став засновником першого українського професійного юридичного видання «Часопись Правника».

Для початку самостійної адвокатської практики Антін Горбачевський п'ять років присвятив професійному зростанню: проходив практику «конципієнта» — помічника адвоката та однорічну судову практику в Львові. У 1884 році, здобувши ступінь доктора права, переїхав до Перемишля, де відкрив свою першу адвокатську канцелярію.

У 1893 році адвокат переїхав до Чорткова. Його адвокатська канцелярія стала центром громадської та національно-патріотичної роботи у всьому повіті. Доктор права А. Горбачевський вів діловодство своєї канцелярії українською мовою і захищав право на її використання у судах і державних органах. З його ініціативи у Чорткові організовано культурно-просвітницьке товариство «Українська бесіда». Він очолював кредитову спілку «Надія», Українське педагогічне товариство. У 1911 році адвокат став одним з фундаторів і меценатів приватної української гімназії у Чорткові, а також польської гімназії імені Юліуша Словацького.

У 1913 році адвокат Антін Горбачевський переміг на виборах до Галицького сейму. Його було обрано членом Найвищого державного трибуналу Австро-Угорської імперії. Адвокат А. Горбачевський був єдиним українцем у його складі за всю історію цього органу.

У період Західно-Української Народної Республіки у листопаді 1918 року призначений повітовим комісаром Дрогобиччини, був членом президії Української Національної Ради (парламенту) ЗУНР, розробляв законодавство ЗУНР, у 1919 році був заступником голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Варшаві.

У 1923 році Антін Горбачевський став одним із засновників і керівників Союзу Українських Адвокатів у Львові. У міжвоєнний період протягом дванадцяти років (1927 — 1939) був членом Сенату Польщі та головою Українського парламентського клубу.

Діячі «адвокатської доби» в історії України, а серед них на передньому плані — доктор права Антін Горбачевський, сповна заслужили на дослідження і популяризацію їхнього професійного шляху й адвокатського спадку та належне вшанування їх славної пам'яті адвокатською спільнотою.

Початок ювілейного року Антіна Горбачевського відзначився новою документальною знахідкою: у архіві Українсько-канадського дослідно-документаційного центру в Торонто бізнес-омбудсмен Роман Ващук віднайшов університетський диплом доктора права Антіна Горбачевського: з восковою печаткою, у спеціальній металевій бандеролі, заадресованій до Чорткова, з поштовими марками і штемпелями 1936 року. У Центрі також зберігається колекція газетних вирізок і значний фотоархів родини Горбачевських, який передала на зберігання донька Антона Горбачевського Ірена Носик.

Відзначення 170-річного ювілею видатного галицького адвоката триває. Протягом січня та лютого 2026 року відбувся цикл презентацій книги «Адвокат Антін Горбачевський та його доба» на Тернопільщині. Про Антіна Горбачевського від автора книги Олександра Степаненка дізналися читачі у бібліотеках Тернополя, архівісти та науковці — у Державному архіві Тернопільської області, студенти Західноукраїнського національного університету, учні навчальних закладів Чорткова та земляки у рідному селі оборонця — Зарубинцях.

З метою вшанування пам'яті та популяризації постаті славного адвоката міська рада Чорткова ого-

лосила 2026 рік Роком Антіна Горбачевського у Чортківській міській територіальній громаді. Закладам культури, освіти, бібліотекам, музеям, громадським організаціям рекомендовано забезпечити проведення упродовж 2026 року культурно-мистецьких, освітніх, науково-просвітницьких та інформаційних заходів, присвячених вшануванню його постаті.

Центр досліджень адвокатури і права НААУ вітає таке важливе рішення місцевої влади і сподівається, що воно посприятиме популяризації життєвого шляху та адвокатської спадщини Антона Горбачевського серед мешканців громади, молоді та гостей міста.